

T.C
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

**KRİZLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ, KRİZ DÖNEMLERİNDE İHRACAT
SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİMLERİN BANKACILIĞA YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ismayıl MAMMADZADA

Niğde
Ağustos, 2021

T.C
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

KRİZLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ, KRİZ DÖNEMLERİNDE İHRACAT
SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİMLERİN BANKACILIĞA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ismayıl MAMMADZADA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN
Üye : Prof. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Üye : Doç. Dr. Saffet AKDAĞ

Niğde
Ağustos, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Krizlerin Türkiye’ye Etkileri, Kriz Dönemlerinde İhracat Sektöründeki Değişimlerin Bankacılığa Yansıması” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. ..../.../.....

Ismayıl MAMMADZADA

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KRİZLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ, KRİZ DÖNEMLERİNDE İHRACAT
SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİMLERİN BANKACILIĞA YANSIMASI**

MAMMADZADA, İsmayıl
İşletme Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN
Ağustos 2021, 90 sayfa

Krizler tüm dünya ülkelerini etki altına aldığı bilinmektedir. Gelişmişlik düzeyleri üst olan ülkeler bu krizlerden az şekilde gelişmekte olan ve daha küçük ülkeler ise önemli bir şekilde etkilenmiştir. Krizler zamanı ülkedeki her bir sektör bundan nasibini almaktadır. Sektörlerden ziyade hane halkından en üst makamlara kadar etkisini göstermektedir. Krizlerin dolaylı veya direkt şekilde ülkelerin ihracat sektörünü etkilemektedir. Bu çalışmada krizlerin Türkiye üzerindeki etkileri yıllar bazında araştırılmış, sonrasında ise kriz dönemlerinde ülkenin ihracatının ne düzeyde olduğu incelenmiştir. Cumhuriyet yıllarından günümüze kadar etkilenilen krizlerin ihracat sektörü ile olan ilişkisini incelendi. Tüm ülkeler bu krizlerden etkilendiği için dış ticaret ilişkilerinin mevcut olduğu ülkelere ihracat yapılmadı çünkü krizler diğer ülkelerin de alım gücünün etkiledi. Bu durum ele alındığında ihracatta olan değişimler bankacılık sektörüne direk olarak yansımıştır. Ülkeye döviz veya herhangi bir para girişinde azalma bankaların işlevlerini azaltmıştır. Krizlerle baş edebilen bankalar yaşamını sürdürmüş fakat diğerleri ya tasfiye kararı almış ya da diğer bankalar ile birleşerek yoluna devam etmişlerdir. Bunların yanı sıra yabancı sermayeye de satılan bankalar olmuştur. Bu çalışmada konular yıllar bazında incelenmiş ve aralarında ilişkiler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, İthalat, İhracat, Banka, Yabancı Sermaye

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

**THE EFFECTS OF CRISES ON TURKEY, REFLECTION OF CHANGES IN
THE EXPORT SECTOR ON BANKING DURING THE CRISIS PERIOD**

MAMMADZADA, Ismayıl
Business Administration

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Ayberk Nuri BERKMAN
August 2021, 90 pages

We know that the crises have affected all the countries of the world. Countries with high levels of development were affected by these crises to a lesser extent, while developing and smaller countries were significantly affected. In times of crisis, every sector in the country gets its share from it. It shows its influence from households to the highest authorities rather than sectors. Crises directly or indirectly affect the export sector of countries. In this research, we investigated the effects of the crises on Turkey over the years, and in the next step, we examined the level of the export sector of the country during these crisis periods. We have witnessed the relationship of the crises we have been in since the Republican years with the export sector. Since all countries were affected by these crises, we could not export to the countries with which we have foreign trade relations, because the crisis also affected the purchasing power of other countries. When the events took place like this, the changes in exports were directly reflected in the banking sector. The decrease in foreign exchange or any money inflow to the country has reduced the functions of banks. Banks that were able to cope with the crises survived, but the others either decided to liquidate or continued on their way by merging with other banks. In addition to these, there were also banks sold to foreign capital. The issues we emphasized in this study were examined on the basis of years and the relationships between them were investigated.

Keywords: Crisis, Import, Export, Bank, Foreign Capital

ÖN SÖZ

Çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen ve değerli görüşlerinden istifade ettiğim tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN' a katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürisinde bulunmayı kabul eden, tezimi okuyan ve değerlendiren sayın hocalarıma değerli görüş ve önerileri için teşekkür ederim.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şefika IŞIKLI başta olmakla her zaman yardımcı olan öğrenci işlerine de teşekkürü bir borç bilirim.

Uzun ve yoğun çalışmam boyunca hiçbir desteğini esirgemeyen arkadaşlarım, Nevin SOYUMERT, Yeter ATASAYAR ve Merve YILMAZ'a ayrıca uzakta olsalar bile her zaman destekleyen ve bugünlere gelmeme yardımcı olan annem Arzu MAMMADOVA'ya ve babam İlham MAMMADOV'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Ismayıl MAMMADZADA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ VE KRİZLERİN TARİHÇESİ

1.1. Ekonomik Buhran/Kriz.....	4
1.1.1. Finansal Kriz	6
1.1.1.1. Para Krizleri.....	7
1.1.1.2. Bankacılık Krizleri	11
1.1.1.3. İkiz Krizler.....	12
1.1.1.4. Sistemik Ekonomik Buhranlar/Krizler	13
1.1.1.5. Dış Borç Krizi.....	13
1.2. Türkiye’de Finansal Krizler	14
1.2.1. 1929 Krizi.....	16
1.2.2. 1994 Krizi.....	18
1.2.2.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları	20
1.2.2.2. 1994 Krizinin Sonuçları.....	21
1.2.3. 2000 Kasım Krizi	22
1.2.4. 2001 Şubat Krizi.....	24

1.3. Dünya Krizleri	27
1.3.1. Güney Doğu Asya Krizi	27
1.3.2. Rusya Ruble Krizi	31
1.4. Finansal Krizin Etkileri.....	34
1.4.1. Reel Etkiler.....	34
1.4.2. Finansal Etkiler	35

İKİNCİ BÖLÜM

KRİZLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

2.1. Krizler Sonrası Türkiye Ekonomisi	37
2.1.1. Büyüme	39
2.1.2. Enflasyon.....	41
2.1.3. İstihdam.....	42
2.1.4. Cari Denge.....	44
2.1.5. Bütçe Dengesi	45
2.1.6. Para Politikası.....	47
2.2. Kriz Döneminin Temel Risk Göstergeleri ile Açıklanması	49
2.2.1. Kredi Riski Endekslerindeki Değişim.....	49
2.2.2. Piyasa Göstergelerindeki Değişim	50
2.2.3. Likidite Riski Göstergelerindeki Değişim.....	51
2.2.4. Operasyonel Risk Göstergelerindeki Değişim	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRİZ DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE OLUŞAN DEĞİŞİMLERİN BANKACILIĞA ETKİLERİ

3.1. Türkiye'de ve Dünyada İhracatın Tarihsel Gelişimi ve Tanımı	56
3.2. Krizlerin Türkiye İhracat Sektörüne Etkileri	60
3.2.1. 1980'li yıllarda Krizin İhracata Etkileri	60

3.2.2. 1994 Krizi Döneminde Türkiye İhracatı	64
3.2.3. 2000 Kasım-2001 Şubat Krizlerinin Türkiye İhracatına Etkileri.....	66
3.2.4. 2008 Global Krizin Türkiye'ye ve İhracat Sektörüne Etkileri.....	69
3.2.5. 2008 Yılı Sonrasında İhracat Sektöründeki Değişimler.....	71
3.3. Türkiye'de Bankacılık Sektörü	73
3.3.1. 1960-1970'li yıllarda Türkiye'de Bankacılık Sektörü	74
3.3.2. Türkiye Bankacılık Sektöründe 1980'li Yıllar.....	75
3.3.3. 1990'lı Yıllarda Türkiye'de Bankacılık Sektörü.....	77
3.3.4. 2000'li Yıllarda Türkiye Bankacılık Sektörü.....	78
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	85
ÖZ GEÇMİŞ.....	90

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1994 Krizi'ne dair ekonomik göstergeler (1988-1996).....	20
Tablo 2. Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler (1994-1997 Dönemi)	22
Tablo 3. 2001 buhranı ve devamında bazı ekonomik göstergeler.....	25
Tablo 4. Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Döviz Kuru ve Hisse senedi Fiyatlarındaki Değişimler (2 Haziran 1997 ve Mart 1998 Arasında).....	30
Tablo 5. Asya Krizi'ne Genel Bir Bakış	31
Tablo 6. RF Büyüme ve Enflasyon tablosu.....	32
Tablo 7. Rusya Federasyonu Cari İşlemler Dengesi (Mr \$)	32
Tablo 8. Rusya milyar dolar bazında sermaye akışları	33
Tablo 9. Rusya Ruble buhranının kısa özeti	34
Tablo 10. Ülke Gruplarına Senelik Büyüme Oranları.....	37
Tablo 11. Krizin Türkiye'ye etkileri.....	39
Tablo 12. 2008 Global Krizi Öncesinde GSYH Yüzdeleri(%).....	40
Tablo 13. 2008 Küresel Krizi Öncesi Enflasyon Oranları (%)	42
Tablo 14. Türkiye'nin 1923-1939 yılları arasındaki dış ticareti (Milyon Dolar).....	57
Tablo 15. Yıllara göre ihracattaki pay oranları	58
Tablo 16. 1994 sonrasındaki yıllarda Türkiye'nin dış ticaret rakamları	66
Tablo 17. 2007-2008 İhracat Rakamları	71
Tablo 18. 2010 Aralık ayı ihracat tablosu	73
Tablo 19. 1960-1979 Yılları Arası Kurulan Bankalar.....	75
Tablo 20. 1990'lı Yılların Ortasında Özelleştirilen Bankalar	78
Tablo 21. Medya Organları ve Sahip Oldukları Bankalar	78
Tablo 22. Yabancıların Nitelikli Paya Sahip Olduğu Bankalar	80
Tablo 23. Tamamen Yabancı Bankaya Dönüşen Ulusal Bankalar	80
Tablo 24. 2007- 2010 yılları arası Gelir Gider Tablosu (Milyar TL).....	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekonomik Krizlerin Oluşturduğu Piyasalara Göre Sınıflandırılması.....	6
Şekil 2. Bankacılık ve Döviz Krizleri Arasındaki Mekanizma	11
Şekil 3. Global Cari Açık ve Fazlalıklar.....	38
Şekil 4. Sektörel Bazda İhracat (2000-2001 yılları)	68

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1980 yılından sonra büyüme ve enflasyon.....	19
Grafik 2. Büyüme Oranları (%).....	40
Grafik 3. 2011-2014 arası Enflasyon.....	41
Grafik 4. 2005-2012 yılları arasında işsizlik oranları.....	43
Grafik 5. İhracat ve ithalatın seyri.....	44
Grafik 6. ABD Özel Sektör Tahvil ve CMBX Spreadleri.....	50
Grafik 7. 1980-2000 yılları arasında ithalat ve ihracat değerleri (TL).....	62

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CDS	: Kredi Risk Primi
FED	: Merkez Bankası Sistemi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: (International Monetary Fund) Ulusal Para fonu
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
KOBİ	: Küçük Orta Büyüklükteki İşletmeler
MB	: Merkez Bakası
NYH	: Net Yurtiçi Hasıla
RF	: Rusya Federasyonu
ROK	: Rezerv Opsiyon Katsayısı
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil kurumu
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Toplumsal yaşam gibi, ekonomik faaliyetler de çok sayıda ritim ile bölümlere ayrılmıştır. Ekonomik faaliyetler, başlangıçlarından bugüne günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık ritimler izlemektedir. Geçmiş dönemlerde, sürekli olarak aynı faaliyet düzeyinin korunamadığını görülmektedir. Savaşlar, salgın hastalıklar ve benzeri nedenler ekonomilerde "kriz" diye adlandırılan, can sıkıcı durumlar yaratmışlardır.

Ekonomik dalgalanmalar ile birlikte ekonomi de kimi zaman refah kimi zamanda duraklama ve bunalım zamanları birbirini izlemiştir. Olumsuz diye nitelendirilen bunalımlar sonucunda, borsa oluşan tedirginlikler, bankaların tasfiyesi, iflasların sayılarında artışın görülmesi, istihdam sorunun ortaya çıkışı, büyük dengelerin bozulması gibi toplumun her mertebesinde krizlere neden olmuştur.

Araştırmanın birinci bölümünde, dünya üzerinde yaşanmış önemli krizler incelenmiştir. 1929 yılı global krizinden şüana kadar görülen krizlerin Türkiye ve Türkiye ile karşılıklı ilişkisi olan ülkelere etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Yaşanan her bir kriz ülkelerdeki ekonomiyi ayakta tutan her sektöre etkilemeden geçmemiştir.

Bu tür gelişmeler, ilk önce sanayileşen İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer batı ülkelerinde dikkati çekmiştir. Ancak daha sonra, gelişmekte olan ülkelerde de benzer durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gerek ülke içi gerekse ülke dışı nedenlere bağlı olarak değişik türde krizler yaşanmış, yaşanmaya da devam etmektedir. Bugün, özellikle globalleşmenin ve teknolojik gelişmenin hız kazanması ile krizlerin daha çabuk daha geniş alana yansması kaçınılmaz olmuştur.

Bu gelişmelere paralel olarak ekonomik krizlere karşı mücadele gereği doğmuştur. Ancak krizlere karşı mücadele edebilmek, gerekli önlemleri alabilmek, krizlerin ortaya çıkışını engelleyebilmek veya krizlerin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için ekonomik krizlerin tanınması, analiz edilmesi gerekmektedir. A. Vincent'in belirttiği gibi, *“Eğer ekonomik hadiseleri kavramak demek onlar önünde eğilmek değil, onlara karşı egemenlik istiyorsak, kriz çalışmaları hareket noktası olarak alınmalı”*. Bu nedenle ekonomik kriz üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ülkelerin ekonomisinin en büyük temel dayanaklarından biri olan ihracat sektörü araştırılmıştır. Dünya genelinde ekonomilerin gelişmesinde en büyük etkenlerden biri tartışmasız ihracattır. İhracat en basit anlamıyla bir mal veya hizmetin bir ülkeden diğerine belirli bir karşılık sonucunda satılmasıdır. Eski zamanlarda takas işlemi gerçekleşirken de ülke veya şahıs bir eşyaya veya mala ihtiyaç duyduğu zaman karşılığında mal veya hizmet sunmuştur. Yani devletler hariç insanlar bile kendi aralarında bir nevi ithalat ihracat işlemi yapmışlardır. Ülkelerin ekonomilerinin ayakta durması için ihracat zorunludur. İhracat yapan ülkeler uzman oldukları mal veya hizmetlere göre yeterli veya yetersiz olabilmektedirler.

Bilindiği üzere krizler dünya ülkelerini her yönden olumsuz etkilemektedir. Krizler lokal bazda veya global olarak yaşanmaktadır. Krizler zamanı ülkede en düşük sınıftan en yüksek sınıfa kadar olumsuz etkiler görülür. Ekonomi ile ilişkili olan krizler ekonomiyi oluşturan sektörlerle daha çok zarar verir. İhracat sektörü de bundan payını büyük bir şekilde alır ve etkilenir. Çünkü ihracat için gereken şey imalattır. Kriz zamanı kaynaklarda azalma yaşandığı için ülkeler üretmez ve üretmediği için de ihracat yapamazlar. Üretim gerçekleştiğini varsayarsak bile ihracat yapılan ülkelere de kriz yaşandığı için normal zamandaki gibi bir ticaret söz konusu olmaz. İhracat yapıldığı zaman ülkeye döviz girişleri görülmektedir. Bu durum da bizzat Merkez Bankasını ve diğer bankaları ilgilendirir. Bankacılık sektörü de ihracat sektörü gibi ekonominin temellerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise yıllar üzere Türkiye’de bankacılık sektörü incelenmiştir. Akabinde küresel veya lokal krizlerin görüldüğü dönemde ekonomik değişimlerin bankacılık üzerine olan etkilerine değinilmiştir. Kriz dönemlerinde etkilenen sektörlerden biri de bankacılık sektörüdür. Krizler yaşandığı zaman kimi bankaların işlevi azalır veya tümünden işlevsiz kalırlar. İster global düzeyde isterse de Türkiye’de birçok örnek görülmüştür. Türkiye’ye bakıldığında 1990’lı dönemlerde banka açma konusunda sunulmuş olan kolaylıklardan dolayı abartı derecesinde banka kurulmuştur. Fakat, akabinde yaşanan krizler bu bankaların kimi zaman birleşmesine kimi zaman da direkt olarak tasfiyesine neden olmuştur. En başta belirtildiği gibi kriz ülkeyi derinden etkiler ve etkilerinden biri de istihdam sorunu olur. İstihdam sorunlarına en iyi örnek ise tasfiye edilmiş bankalarda çalışan insanları gösterilebilir.

Daralmaya giden veya birleşen bankalarda çalışan sayısında azalmalar görülür, tasfiyesi gerçekleşenlerde ise insanlar direkt olarak işsiz kalmaktaydı.

Her zaman bir biri ile bağlantılı olarak bu iki sektör (İhracat-Bankacılık) kriz zamanlarında da olumsuzluklardan aynı anda zarar görür. İhracat aksadığı zaman ülkeye döviz girişlerinde de azalma olduğundan bankalar mevduat açısından sıkıntı yaşarlar. Kredi verebilme konusunda zorluk çekecek olan bankalar işletmeleri besleyemediği için ekonomi çok zarar görür ve para akışlarında azalma ve yavaşlama meydana gelir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ VE KRİZLERİN TARİHÇESİ

1.1. Ekonomik Buhran/Kriz

Kriz veya başka bir deyişle ekonomik buhran, kendince belirlediği başlıca hedeflerini ve çalışma biçimi için sorun oluşturan ya da hayatını tehlikeye atan, ivedi karar alınması lazım olan, entegrasyon ve önleme tertiplerini kifayetsiz duruma gelmesini sağlayan gerilme durumudur (Sertdemir, 2012).

Finansal krizlerle alakalı iki çeşit endeksten söz edilebilir. Bu endeksler, ülke şartlarının yatırım riskinin yükseldiğini gösteren ve bu sebepten mali bir krizin ortaya çıkacağı yönündeki öngörülerini besleyen ön belirtkenler ile yaşanan buhranın hacmi ile ilgili bilgi veren başlıca belirtkenler olmaktadır. (Emin,2017)

Kriz sistemin güncel durumuna ve geleceğine etki edecek, beklenilmeyen bir anda ortaya çıkıp genelde karşılık vermek için geç kalınmış bir hâldir. Bu tanımlamaya göre kriz dediğimiz olay ansızın ortaya çıkarak ve genel anlamda negatif bir anlam taşıdığı sonucuna varılmaktadır. İşletme alanına göre kriz tanımı “ kriz, beklenilmeyen ve ön sezilmeyen, ivedi şekilde tepki vermek ve doğru yönetilmek için gereken, kurumun önlem alamama ve uyumunun kifayetsiz hal almasına, var olan değerlerini, kasıt ve varsayımları için sorun oluşturan gerilim durumu” olarak ifade edilebilir. Ekonomik kriz genel anlamıyla negatif bir söz olarak algılanmasına karşın bazı sektörler ve kurumlar için ortaya çıkardığı olanaklar doğrultusunda pozitif bir kelime gibi de değerlendirilebilir. Kriz zamanının en bariz gerilim yaratan tarafı belirsizliktir. Her kriz dönemi için yeni koşullar ve kurallar geçerli olup, belli çözümler geçerliliklerini kaybederler. Güncel olarak krizin herkes tarafından kabullenilmiş asıl iki anlamı vardır; buhranla neticelenen bir farklılaşma ve gelecek için daha gelişmiş bir aşamaya geçiştir. TDK’ye baktığımız zaman krizi “ *Bir ülkede veya birden fazla ülke arasında, topluların veya kuruluşların yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran*” olarak tanımlanmıştır ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Kriz Erişim Tarihi 17.09.2020](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kriz_Erişim_Tarihi_17.09.2020)).

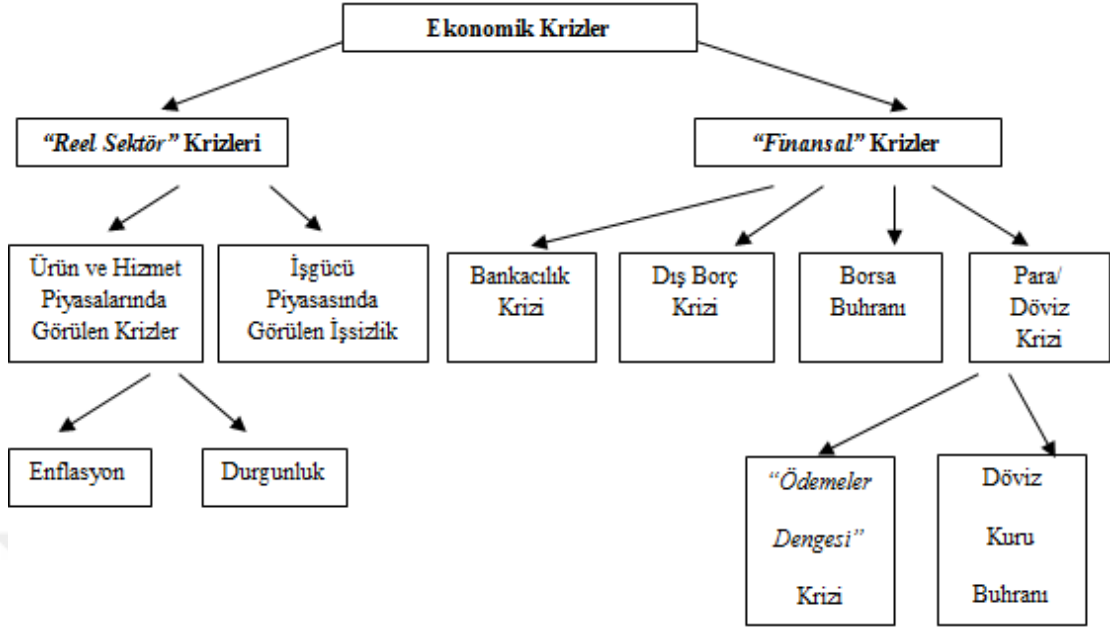
Ekonomik buhran; büyük çapta devlet ekonomisini, küçük çapta ise kuruluşları ciddi bir biçimde sarsacak neticeler ortaya çıkarmaktadır. Kriz veya bir adıyla buhran dar bir görüş açısından baktığımız zaman, işletmelerin kredi alabilme ve kullanabilme seçeneklerini büyük ölçüde kaybederek ödeyememe durumuna

gelmesi diye açıklanırken, büyük bakış açısında ise, menkul değerler piyasasınca, geleceğe dair düşünce ve bakış açılarının kötü olması sebebiyle, şahısların ve kuruluşların kendi ellerinde bulundurdukları menkul değerleri elden çıkarmak düşüncesiyle piyasaya akın etmeleri, menkul değer talebinin kayda değer bir derecede azalmasından dolayı, menkul değer karşılığının olması gereken düzeyden daha fazla düşüş göstermesi, batmalar sebebiyle endüstriyel payda ciddi derecede değişimler olması ve bütün bu oluşan yenilikler ışığında piyasaya duyulan güvenin kaybolması ile “*mali piyasa*”nın alt üst olarak, son derece kötü etkilenmesi olarak açıklanabilir.

Kriz, rastgele bir mal, hizmet, etken veya “döviz piyasası”daki karşılık ve miktarlarda onaylanabilir bir başkalaşım çerçevesinin dışında oluşan spekülasyonlardır. Finansal sermayedarların ülkedeki şartlarının riskli hale geldiği hususundaki beklentileriyle ilişkili olarak başvurdukları kurgusal girişimler sonucu başlar ve bu girişimlerin fazlalığı ölçüsünde ivme kazanır.

Ekonomik buhranları “*reel sektör*” krizleri ve “*finansal kriz*”ler iki ayrı başlığa ayrılabilir. Bu bağlamda “*finansal kriz*”, “*döviz*” “*hisse senedi*” gibi finans piyasalarındaki aşırı fiyat sansasyonları veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin kayda değer bir şekilde artışı sonucunda yaşanmış ciddi bir ekonomik sıkıntı’ gibi nitelendirilirken, “*reel sektör krizi*” ise ‘*mal, hizmet ve iş gücü piyasalarındaki miktarlarda, taze üretimde veya istihdamdaki dengesizlik ve işsizliğin yüksek oranda artması*’ olarak tanımlanır (<https://www.ekodialog.com/Konular/finansal-kriz-nedir.html> Erişim Tarihi 17.09.2020).

Şekil 1. Ekonomik Krizlerin Oluşturduğu Piyasalara Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Eren, 2010: 20

1.1.1. Finansal Kriz

Finansal kriz olarak nitelendirdiğimiz olay aşırı fiyat değişmelerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Finans kesiminin alt sektörlerinde bir anda ve büyük çapta ortaya çıkan bu kriz türü “dış borç krizleri”, “bankacılık krizleri”, “ikiz krizler” ve “para krizleri” olarak isimlendirilen sorunları içinde bulundurmaktadır. Bu krizler birbiri ile bağlantılıdır. Ekonomik krizler direkt olarak reel sektörde başlayabilir. Bunun yanı sıra finans sektöründe başlayıp reel sektöre sıçrayıp etkisi altına alabilir. Finansal krizler bazen öngörülemeyen gelişmeler beraberinde ortaya çıkarabilir. Toplam talep ve toplam arz dengesinin bozulması sebeplerinden biri olan finansal göstergelerdeki yüksek derecedeki dalgalanma krize sebep olur. İşletmelerin bilançolarını analiz edip finansal konumları hakkında yorum yapılabilir. Bilindiği üzere bilançolar işletmelerin aktif-pasif kısımlarını bizlere gösteren mali tablolarıdır. Bu mali tablolarda pasif kısmı artış gösterirse borç artar, işletme sermayesi azalır, verimliliği yansıtan göstergelerde düşüşler meydana gelmektedir. Aktif kısmında ise işletmenin mevcutları azalma görülürken alacaklar artmaktadır. Bu bilanço dengesizliği finansal piyasaların aktif ve pasif durumlarının bozulması, sistemin alışla gelmiş durumunun aksamasında dolayı finansal krizi geniş anlamda meydana getirir (Şen, 2012: 21).

1.1.1.1. Para Krizleri

Para krizinde döviz kuru rejiminde çöküş meydana gelir. Döviz kuru rejiminde çökme yaşanmasının nedeni dövizde doğru bir artışın meydana gelmesi ve döviz kurunun aşırı artış göstermesidir.

Serbestçe dalgalanan döviz kuru sistemine sahip bir ülke parası değer kaybetme hadisesi ile karşı karşıya kalabilir. Çünkü ülkenin döviz cinsinden kısa dönem özel ve kamu borçları, ülkenin sahip olduğu uluslararası rezervlerinden fazla olabilir.

Spekülatif saldırılar, döviz piyasasına keskin bir baskı süreci olarak tanımlanmaktadır. Birtakım spekülatif saldırılar, cari işlemler hesabındaki sürpriz bir biçimde kötüleşme, oldukça yükselen döviz kuru, rezervlerde artış gösteren kayıplar gibi makroekonomik parametrelerdeki bozukluk ile hareket eder. Bu sebeple, “para krizi”ne ivme veren mevcut duruma “*ödemeler dengesi krizi*” de denilmektedir.

Bir ülke parasına karşı açıktan yapılan saldırı devalüasyonla veya güçlü bir şekilde değer yitirmesiyle sonuçlandığı takdirde veya Merkez Bankası kayda değer oranlarda “rezerv” satışı gerçekleştirmek veya faiz ölçeklerini ciddi şekilde yükseltmekle parayı koruma altına almada zorlukla karşılaşarsa döviz veya “para krizi” ortaya çıkar.

“*Para krizi*”, ulusal paraya güvensizliğin ortaya çıkması nedeniyle “*spekülatif fonların*” ülkeden gitmeye başlaması ve Merkez Bankasının tüm sübvansiyon uğraşlarına karşın güncel kurun sürdürülmeyecek ülke parasının “*değer düşürümü*” edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması şeklinde de tanımlanabilir. “*Döviz kriz*”leri genel olarak sabit kura bağlı olarak enflasyon karşıtı projeleri sonucunda meydana gelmekte ve yerel paranın değerlenmesi sonucunda, cari işlemler balansındaki açık giderek büyür. Bunun tam tersine, sabit kurdan çıkmayı başaramayanlar, ne kadar istemeseler de de krizle karşı karşıya kalırlar (Şen, 2012: 21).

Para krizleri ile karşılaşıldığı zaman ilk olarak ortaya çıkan sonuçlar genel olarak faiz oranlarında gözle görülür yükseliş ve Merkez Bankalarının “döviz rezerv”lerinde azalma yaşanmaktadır. Yatırımcılar ellerinde bulundurdukları ulusal para cinsinden olan “*hisse senetleri*”, “*hazine tahvilleri*” benzer mali varlıkları hemen dövizde dönüştürmek istemektedirler. Bunun sebebi, geciken yatırımcıların

muhtemelen ellerinde kalacak olan finansal varlığın döviz değer kaybı yaşamalarından çekinmeleridir. Yatırımcılar, varlıklarında bu şekilde bir kaybedişin olmasını istemediklerinden döviz talebini yükseltmektedirler. Bu hal döviz kurunda sıçrayış görülmesine sebep vermektedir. Ülkede bulunan Merkez Bankası kurun yükselmesinden yana değilse, kuru belli bir düzeyde tutacağına inandırmışsa, piyasaya müdahale söz konusudur. Bunu farklı iki şekilde yapmaktadır. Fazla miktarda döviz satışı ve faiz yükseltmeleri. Bu efor çare olmadığı takdirde döviz kuru yükselmektedir (Sertdemir,2012:6).

Finansal göstergelerden yararlanılarak buhranların para krizi mi yoksa normal bir kriz mi olduğu anlaşılır. Bu göstergeler şunlardır:

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH): Bir ülkenin yıl içinde imal ettiği sonuncu malların piyasada olan karşılığını ifade eder. Piyasa değeri harcamalar toplamı ve gelir toplamına eşittir. GSYH'nin belirlenmesinde etkin olan farklı faktörler de var. Bunlar; GSYH (Gayri safi milli hâsıla), NYH (Net yurtiçi hasıla), “milli gelir”, “kişisel gelir”, “yurtiçi gelir”, “harcanabilir kişisel gelir” tarzı datalardır. Bu verilerin bildiğimiz takdirde gayri safi yurtiçi hasılayı hesaplamamız mümkündür. Hesaplamalar sonucu karşımıza çıkan sonuç bir önceki yılın sonucumdan büyük ise, ekonomide büyümeye şahit olmuşuz anlamına gelmektedir. (<https://www.fortuneturkey.com/gsyih-ve-gsmh-nedir> Erişim Tarihi 19.09.2020).

Ödemeler Dengesi: “Ödemeler dengesi” tablosuna baktığımız zaman, dört hesapla karşılaşırız. Bunlar , “cari hesap”, “sermaye hesabı”, “resmi rezerv hesabı” , “net hata noksan” hesaplarıdır. “Ödemeler dengesi” denildiği zaman ülkelerin birbirleriyle gerçekleştirdiği ekonomik işlemlerden söz edildiğini anlamalıyız. Belirttiğimiz bu dört grup genel olarak kontrol altında tutulmalıdır.

- **Cari hesap;** *“ithalat, ihracat, turizm, eğitim, sigortacılık, taşımacılık, eğitim, mali hizmetler sektörlerinin birleşmesinden oluşmaktadır”.*
- **Sermaye hesabı;** *“dış ülkeler ile hayata geçirilen (tahvil, hisse senedi, ev, arsa, banka mevduatı) işlemleri kapsamaktadır”.*
- **Resmi rezerv hesabı;** *“ülkenin MB'nin elinde olan altın ve döviz rezervlerini kapsar. Bütün değişimler göz önünde bulundurulduğunda, ödemeler dengesi sıfır olması gerekmektedir. Fakat bu eşitlik imkânsızdır beraberdir. Bu sebeple arta kalan fazla ya da eksiklik”*

- **Net hata-noksan hesabı;** “*Arta kalanın veya eksikliğin gösterildiği hesaptır*” (<https://www.paraborsa.net/i/odemeler-dengesi-nedir-odemeler-dengesi-bilancosu-nedir/>. Erişim Tarihi 19.09.2020).

İşsizlik: İşsizlik ülkelerin ekonomileri için ciddi anlam tehdit içermektedir. Ekonomiye katkıda bulunmakta olan kişilerin sayısı, devlet üzerinde işsiz tam sayısının ağırlığı gibi faktörlerin etkisi gözle görülür derecededir. İşsizliğin tanımı, çalışma isteği bulunan, fakat iş bulamayan kişileri kapsamaktadır. Eğer işsizlik sayısı yüksek olursa üretimde azalma görülür ve bu ekonomik hâli ters istikamette yani eksi yönde harekete mecbur bırakır. Akabinde ekonomik durum sosyal ve iktisadi olarak etkilenir. Sosyal etkilenmeyi açıklayacak olursak, kişinin içinde bulunduğu veya alışkın olduğu yaşam standartlarında görülen değişimlerdir. İktisadi etkilenme dediğimiz olay ise, üretim çok olabilecek iken, bir çalışma söz konusu olmadığından az olmasıdır (<https://finanswebde.com/ekonomide-issizlik/> Erişim tarihi 13.09.2020).

Enflasyon: Ülkede enflasyonun olup olmadığını fiyatların genel seviyeden yüksek olmasından anlayabiliriz. Enflasyon arttığı zaman, bireylerin satın alma durumunda azalma meydana gelir. Tam tersi olarak fiyatlar genel seviyeden daha düşük olduğu zaman “deflasyon” olduğu anlaşılır. Enflasyon kendi içinde üçe bölünmektedir. Bunlar, “sürünen enflasyon”, “dört nala enflasyon” ve “hiperenflasyon”. Türkiye’de genel olarak enflasyona karşı çıkmaktadır. Bunun nedeni ise, bireylerin gelir planlama noktalarında değişimlere yol açar ve akabinde olumsuzluklar oluşur. Fakat bahsi geçen olumsuzluk durumları, gelirleri sabit olan veya enflasyon oranında artış görmeyen kişiler içindir. Bu duruma erebileceğimiz en iyi örnek emeklilerdir. Oysa enflasyon olması halinde ücretlerde görülen değişimler, enflasyonla ilgili değil de arka planda yer alan teknolojik ve sermaye bazında yaşanan değişimler vardır (<https://www.investaz.com.tr/yatirim/enflasyon-nedir> Erişim tarihi 19.09.2020) .

Faiz Haddi:

- “*Nominal Faiz haddi*”; borçlu olanın alacaklıya ödemeyi üstlendiği nominal getiri haddini temsil etmektedir.
- “*Reel faiz haddi*”; nominal ve reel büyüklüklerin aralarındaki farktır. Önem arz eden bir değişkendir. Faiz oranlarındaki artış ekonominin farklı alanlarında değişik sonuçlara yol açar. Örnek olarak; bankaların mevduat kısmı iyi bir

durumda iken, kredi kullanılacak taraf için tam tersidir. Bu ve benzeri gibi farklı olan değişkenlerde farklı sonuçlar çıkan faiz oranlarının ekonomi içerisindeki durumunu iyice araştırmalı ve finansal piyasalara olan etkileri incelenmelidir.

Döviz kuru: Kurlarda görülen değişkenliler ekonomik çalışmaların hayata geçmesini etkilediği için kontrolü ve ekonomiye olan etkisini incelemek gerekmektedir. Bu durumda izlenen yolun istikrarlı olması önem arz eder. Aşırıya kaçan değişimler ekonomiyi olumsuz biçimde etkilemektedir. Ekonomi içerisinde bulunan ve önemli olan üç etkenlerden biri olmaktadır. Bu sebepten ekonomik faaliyetlerin hangi düzeyde gerçekleştiğini, hangi seviyelerde bulunduğunu tahmin edebilmek adına döviz kurlarındaki değişiklikler incelenmelidir (<https://www.matriksdata.com/> Erişim Tarihi 20.09.2020).

“Para krizi”, “döviz rezervi”, “döviz kuru”, “döviz kuru düzeyi” ve faiz oranlarındaki değişmelerin ağırlıklı ortalaması olan saptırıcı baskı endeksinin bir değeri olarak tanımlanır. “Yarı sabit” veya “sabit” kur politikaları ve para kurulu gibi yürütümlerin ardından ulusal paradan çekilmeler, çoğunlukla para krizleriyle son bulmuştur.

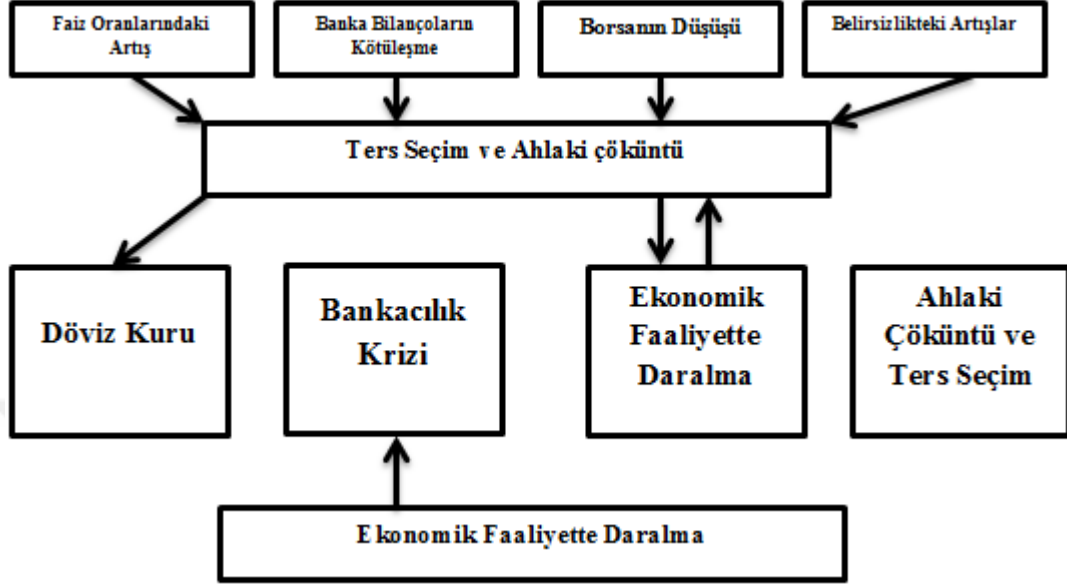
Para krizleri konusunda ortaya konulan kur politikasına göre farklı adlandırmalar uygulanır. Kur sistemleri “sabit döviz kur” ve “tam esnek” kur sistemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. “Alternatif kur” sistemleri ise başlıca olarak “serbest dalgalı” kur sistemi, “gözetimli dalgalı” kur sistemi ve “kur bant” ları sistemi olarak sınıflandırılır (Gök,2006:131). Para krizleri içerisinde stabil döviz kuru sistemini gerçekleştiren ülkelerdeki çıkan kriz “ödemeler dengesi” krizi olup ve “döviz rezervi” azalmaları gerçekleşmektedir.

Para buhranları/krizleri, “ödemeler dengesi krizi” ve “döviz kuru krizi” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. “Ödemeler dengesi krizi”, stabil kur sistemleri uygulamaya koyan ülkelerdeki para krizleri şeklinde görülür. Bahsettiğimiz bu kriz türlerinde döviz rezervlerinde görülen azalmalar krizin yaşanacağını belirtirlerdir. “Esnek kur” sistemi uygulayan ülkelerde gözlemlenen “döviz kuru” krizleri ise rezerv yetersizliğinden daha çok kur değişiklikleri vurgulanmaktadır(Demir,2013,10).

“Esnek kur sistemi” icra eden ülkelerde yaşanan krizler ise “döviz kuru” krizi olarak adlandırılır. Bankacılık krizleri ve para krizleri yakın anlamli olarak

görülmesinden mütevellit, bankacılık krizlerinden daha fazla para krizleri görülmektedir.

Şekil 2. Bankacılık ve Döviz Krizleri Arasındaki Mekanizma

Kaynak: Erdoğan, 2006

1.1.1.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizleri genel olarak bilançonun aktif kısmının bozulmasından ve bilançoların kötüye gitmesinden kaynaklanmaktadır. Reel sektörün küçülmesi, menkul değerler piyasasında gözlemlenen dalgalanma olayları, geri ödenemeyen kredilerde artış görülmesi bankaların aktif kısmındaki olumsuzluklar bankacılık krizlerinin altında yatan en temel sebeplerdir.

Bankacılık krizlerinin diğer bir tanımı ise, halkın bir veya birden çok bankaya olan güvenlerinin sarsılarak yaygın ve aniden mevduatlarını geri çekmek için bankalara akın etme durumu olarak tanımlayabiliriz.

Bankacılık krizi, banka iflasları ve banka başarısızlıkları şeklinde iki farklı olay olarak ifade edilir. Banka iflasları, net olarak bankaların yeri getirmesi gereken yükümlülükleri engeller. Diğer tarafta, banka başarısızlıkları ise likidite riski (yoğun banka hücumları) durumunu karşımıza çıkartır. Hem banka iflasları, hem de banka başarısızlıkları bankacılık sektöründe yaşanacak sıkıntıya işaret etmektedir ve bu da banka hücumları, finansal kurumların kapatılması ya da geniş ölçüde devlet müdahalesi ile şekillenen bir durumdur (Şen, 2012)

Bankacılık krizinin ön görülmesi için izlenmesi gereken belirtkenler arasında “reel döviz kuru”, “geniş para çoğaltarı”, “hisse senedi piyasası”, “üretim seviyesi” ve “reel faiz oranları” yer almaktadır. Ulusal paranın fazladan değerlendirilmesi ihracatı kazançlı konumdan çıkartarak, döviz statükosunda bozulmaya itmektedir. “Hisse senedi piyasası”nda yaşanan fiyat düşüşleri işletmelerin net değerlerinin beraberinde banka kredilerine taban oluşturan “teminat” değerlerini de negatif bir şekilde etkileyecektir. “Reel” faizlerde yükseliş durumu üretimin yanı sıra ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilerken, bankacılık sisteminde döviz “kaliteli aktif” lerin artışına yol açar (Coşkun,2001:44).

1.1.1.3. İkiz Krizler

Kaminsky ve Reinhart (1999) , 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler için iki önem arz eden durumu beraberinde göz önüne koymuştur. Bunlardan ilki “ İkiz Krizler” olarak adlandırdıkları “bankacılık sektörü” ve para birimleriyle ilişkili problemlerin karşılıklı bir biçimde etkileşimine dayanmaktadır. İkinci olarak, banka ödünçleri hızlı bir ekonomik büyüme söz konusu olduğu dönemlerde, kredi hacminin alışla gelmişin dışında hız ile artış göstermesi ve banka ödünçlerindeki aşırı şişkinliklerin finansal krize öncülük etmiş olmasıdır.

Para biriminin dekadansı bankacılık krizini derinleştirirken, finansal sistemdeki bir akım problemler de para biriminin gücünü kaybetmesine neden olmaktadır. Her iki krizin beraber meydana gelmesi durumunda sonuç tek kriz oluşumunda daha sert şekilde tesir etmektedir. Tayland, Endonezya, Kore ve Türkiye krizleri ikiz krizlerin örneklerindedir.

Her iki kriz evvelinde sebepler ortak bir payda da birleşmektedir. Bunlar, ekonomik durgunluk veya beklentilerin altında bir ekonomik gelişme, bozulmaya uğrayan dış ticaret hadleri, ekstrem kıymetli ulusal para ve artış gösteren faiz oranları yeni kredi maliyetleridir.

Para krizleri, genelde bir yıl içinde sona ermekte ve ekonomik büyüme, buhran öncesindeki seviyesine bir veya bir buçuk senede dönmektedir. Krizden önce ve sonra ekonomik büyümedeki ortalama kümülatif zarar %4,025’dir.

Para krizinin aksine bankacılık krizi, birkaç yıl aradan sonra pik notaya geldiği için genel olarak ya dört ya da beş yıl içinde son bulmaktadır. Bankacılık krizinin arkasından ekonomik büyümenin alışlagelmiş seviyesine dönmesi üç yıl alırken, kriz

öncesi ve sonra ekonomik büyümedeki ortalama kümülatif zarar %11,050'dır. Bu nedenlerden dolayı, bankacılık krizleri para krizlerine nazaran daha fazla süreyi kapsamaktadır ve maliyeti daha yüksektir. Para krizinin başlamasından itibaren bir yıl içinde bankacılık krizi ortaya çıkmışsa (ikiz krizler), bu kayıp %14,050 gibi çok önemli bir noktada gerçekleşir.

1.1.1.4. Sistemik Ekonomik Buhranlar/Krizler

“*Sistemik finansal krizler*” , finansal piyasaların vahim şekilde bozulmasını ifade eder ve hem ekonomik, hem sosyal hem de politik yaşam türünden ve tahavvülünden etkilenir. Tüm sistemi etkisi altına alan “*sistemik finansal krizler*”, genel anlamda makroekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanır. Sistemde ortaya çıkan dengesiz “*sistemik kriz*”lerin başlamasını tetiklemekte, krizlerin tekrardan yaşanması ve derinleşmesi hali ekonominin kurumsal ve düzenleyici unsurlar itibariyle belirlenmektedir. Bu nedenle, “*sistemik finansal krizler*”, finansal piyasaların işlevsiz hale gelmesi ve tüm sistemin kilitlenmesiyle baş gösteren, etkileri “*reel*” ekonomiyi de içine almış şekilde yaygın olan makro ölçekli “*finansal sistem kriz*”leridir (Karakozak: 2012, 9).

“*Sistemik finansal kriz*”lerde kesinlikle bir genişleme prosesi bulunur. Ülke, kurum ya da firmada bulunan olumsuzluklar, başka bir ülke, firma ya da kurumlarda çözümsüz kalmasına yol açmaktadır. Örnek olarak, Asya krizine değinecek olursak en başta şirket batışları Kore ve Tayland'da gözlemlenirken bu hal kısa bir zaman sonra bölgede bulunan ülkelerin finansal piyasalarına doğru genişlemiştir. “*Sistemik kriz*” zamanlarında, ülke içinde üretim zayırları ortaya çıkmakta, milli gelirden düşüş görülmekte, ekonomik kayıplarda büyüme yaşanmakta bununla beraber de ülke ekonomik faaliyetten mecburen uzaklaşmaktadır.

“*Finansal krizler*” birbiriyle bağlantısız olmaksızın, çoğu farklı mecralarda baş alan kriz, başka bir krizi de tetikleyerek ortaya koyar (Şen,2012:24).

1.1.1.5. Dış Borç Krizi

Ülkelerin için önem arz eden konulardan bir önemlisi de “*dış borç*” krizidir. “*Dış borç*” krizi, ülkenin dış borcunun ister kamu isterse de özel kesim tarafından ödenememesinden ortaya çıkar.

“*Dış borç*” krizi, ülkenin karşı karşıya kaldığı “*dış ödeme*” meseleleri sebebiyle devlet veya özel sektöre ait olan borçların ödenemediğini ilan etmesi

durumudur. Dış borç krizinde, borcun üretken kısım için kullanılmaması, tüketimin finansmanı için veya potansiyel gelir riskleri ile uzun vadeli yatırımlar için kullanılmaması gibi nedenlerle borcun geri ödenmesi zordur (Demir,2013:11)

Başta da belirtildiği gibi, “*dış borç*” krizi özel veya kamu borçlarından kaynaklanabilir. Kamunun geri ödeme zorunluluklarını yerine getiremeyeceği algısı, özel sermaye girişlerinde hızlı bir inişe ve beraberinde likidite krizine yol açabilmektedir. “*Likidite krizi*”, varlık fiyatlarında düşüşe ve faiz oranlarında keskin bir artışa yol açan fiili ve likit olmayan varlıkları nakde çevirme çabasından kaynaklanmaktadır. Dış borç krizini likidite krizinden ayıran birçok faktör var. Dış borcun ödenemeyeceğinin, borç tutarının veya vadesinin tam olarak yerine getirilemediğinin açıklanmasıyla dış borç krizinin başladığı kabul edilir. “*Dış borç*” buhranlarının en önemli özelliği, bu krizlerin kalıcı olmayıp geçici olmaları ve belirli bir süreye sahip olmalarıdır. Bunun yanı sıra sadece bir ülkedeki likidite krizi küresel finans sistemini olumsuz etkiliyor. (Karakozak:2012,9).

Ülkeler dış borç krizine girdiğinde ilk sorulması gereken krizin “*geçici*” bir kriz mi yoksa “*kalıcı*” bir kriz mi olduğudur. Başka bir deyişle, bir ülkenin likidite kısıtlamaları veya kilitlenmelerle karşı karşıya olup olmadığına karar vermektir. Borçlular için cevap önce gelir, likidite sağlanırsa sorun çözülür, alacaklılar için cevap sadece ekonomik koşullara bağlıdır. Alacaklıların tepkisi, kayıpları önlemek için yeni borçlanmayı durdurarak belirlenebilir. (Şen,2012:23)

Yukarıda belirtilenler doğrultusunda, açıkça söyleyebiliriz ki, kriz çeşitleri ayrı ayrı görülebildiği gibi bir arada da görülebilir. Örneğin, 1994 Meksika ve 1997 Asya krizlerinde yaşandığı gibi “*para*”, “*bankacılık*” ve “*dış borç*” krizleri aynı zamanda gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, Endonezya başta olmak üzere diğer Güney Doğu Asya ülkelerinde de para krizi ile başlayıp, akabinde bankacılık ve dış borç krizi şeklinde gelişme yaşanabilir.

1.2. Türkiye’de Finansal Krizler

Türkiye’de ekonomik dışa açılım 1970’li yılların ortalarında görülmüştür. 1970’li yılların ortalarına gelene kadar uygulanan politika ise muhafazakâr ekonomik politika olmuştur. Petrol fiyatının 3 dolardan 42 dolara kadar yükseliş göstermesi 1973 Ocak ayı ve 1980 yılı aralık ayları arasında ekonomik çalkantı doğurmuştur. Bu sebepten şok etkisi yaratan fiyatlar, Bretton Woods sisteminin çöküşüne geçmesiyle

zayıflayan mali yapıyı sıkıntıya sokmuştur ve yaşanan iki ayrı petrol şokuyla (1974-1979) global ekonomiler işsizliğin ve enflasyonun aynı anda görüldüğü stagflasyon dönemine geçiş yapmıştır.

1970'lerde ortaya çıkan bu şok karşısında, dünya ekonomileri kendini yenileyerek, merkez konumundaki gelişim göstermiş ve sanayileşmiş ülkelere uzun zaman zarfında devamlılık gösteren ekonomik yapıyı sağlamak istendiğinden uluslararası serbestleşmeyi hedef olarak belirleyen politikaları öncelik olarak uygulamışlardır. Serbestleşmenin açıkça görüldüğü ticaret içinde Türkiye de stratejik coğrafi konumu, sosyal, ekonomik, politik durumundan dolayı yer almıştır.

1980'li yıllar öncesinde daha çok ithal ikameci bir sanayileşme modelini benimseyen Türkiye sabit döviz kuru sistemi, sıkı denetim fiyat kontrol mekanizması, dış ticarete korumacılık fiyat denetimi mekanizması ve fazlasıyla negatif faiz uygulamasına dayalı bir piyasa modelinin içerisinde yer almıştır.

1980'li yıllardan sonra Türkiye çöküş dönemine giriş yapmıştır. Merkez bankasındaki yatırım ve üretim aynı anda durmuş, döviz rezervleri erimiş, ihracat gelirleri petrol ithalatını karşılayamaz hale gelmiştir. Büyüme eksi yönde ilerleyerek enflasyon %60 üzerine yükselmiştir.

1980'li yıllarda gerçekleştirilen darbe sonucundaki siyasi iktidarsızlık ve yönetimde olan yetersizlikler nedeni ile ülke kendini ekonomik krizin içinde bulmuştur.

Bu buhranın gerçekleştiğinin göstergeleri ise %100'ü aşan enflasyon, temel mal ithalatı yapılamadığı için üretimin sürdürülememesi, dövizin var olmaması, enerji kıtlığı, temel ihtiyaçların kıtlığı olarak kısaca aktarabiliriz.

Buhran dönemlerinden sonra yıllarından iktisadi anlamda özgürlükçü politikaların uygulamaya koyulduğu Türkiye ekonomisi bir dönüşüm ve farklılaşma sürecine girmiştir.

1981 senesinden itibaren sabit kur sisteminden, günlük kur sistemine geçilmiştir. 1989 senesinde sıcak para hareketleri hız kazanmıştır. Bu durum 32 sayılı kararname ile gerçekleşmiştir. "*Türkiye ekonomisi*" 1980 yılı öncesi ve sonrasında da türlü ebatlarda ve çeşitli şekillerde krizler yaşamıştır. Bunlardan bir kısmı Türkiye dışında yaşanan gelişmelerden (1929 Büyük Kriz, 2. Dünya savaşı, Körfez savaşı,

Asya-Rusya Krizleri gibi), geri kalanı ise kendi ekonomi politikası hatalarından kaynaklanmıştır (Karakozak, 2012: 29).

1.2.1. 1929 Krizi

Büyük buhranın temel sebebi 1.Dünya Savaşıdır. Bu savaşta taraf olup da mağlubiyet ile ayrılmış hükümetler ve kendi coğrafyasında yasayanlar için bir hezimet doğurmuştur. Bu savaşta tarafsızlık gösteren ve kendi coğrafyalarında savaşmayan galip devletler bu bozgunun kurtulmuşlardır. Altın rezervinin önemli kısmını elinde bulunduran ABD kendini revize eden ülkeler için bir kaynak olmuştur. Bu ülkeler haliyle ABD'ye borçlanmışlardır. Bu durumda ABD çok şanslı bir ülke olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin on beş ülkeden faizi ile beraber toplam alacağı 11.563 Milyon Dolar'a ulaşmıştı. Ortaya çıkan borçlar ülkelerin ekonomilerindeki bunalımı başka bir deyişle çöküşü iyice hızlandırınca ABD'yi dünyanın üstün gücü haline getirmiş aynı zamanda da Amerikan ekonomisinin altın çağını başlangıcı olmuştur. Kükreyen 20'ler olarak tanımlanan bu dönem beyaz eşya ve otomobil taleplerinin hızla artışı seri üretimi tetiklemişti. Henry Ford'un seri üretim fikri, bilinen adıyla Fordist ve işçi ücretlerini o dönem için normalin bariz bir biçimde başka seviyeye (günlük beş dolar) çıkarması otomobil talebinin daha da artmasına neden olmuştu. Yıllık izin uygulamasına başlanılmıştır. Turizm ve emlak sektöründe canlanma yaşanmış, emlak piyasasında daha çok Florida'da olmak üzere yaşanan canlılık bu sektörün borsadaki karlılığını bunun yanında talebini arttırmıştı (Ay ve Uçar,2015: 12). 1929 krizinde toplam üretim yüzde kırk iki, dünya ticareti ise yüzde altmış beş oranında azalma yaşamıştır. Büyük kriz öncesi üretim ve istihdam artış göstermekteydi. 1926'da 4,301 milyon adet otomobil üretimi varken bu rakam 1929 yılına gelindiğinde 5,358 milyona ulaşmıştır (Ergün, 2010: 46).

1923 ve 1929 tarihlerinde gözle görülür bir şekilde hareketlilik yaşanmıştır. Bu ilerlemelere rağmen bireyler borsanın kazanç sağlayacağına güvenmişlerdir. Sıralı bir şekilde elde bulunan tasarruflarını banka mevduatlarından geri çekerek, evlerini ipotek ettirmiş akabinde %10 avans vererek taksitli menkul kıymet almış ve aldığı menkul kıymetleri teminat olarak gösterip yeniden borçlanmışlardı. Hisse senetlerinin büyük bir kısmını emlak piyasası oluştururken, 1926 yılında yaşanmış olan iki kasırga burada bulunan arazi fiyatlarının değerini düşürmüş gelecekteki karlar üzerinden

borçlananları zor durumda bırakmıştı. Bu finans sektörü için bir kırılma noktası olurken işler tersine işlemeye başlamıştı (Ay ve Uçar,2015: 12).

1929 Büyük Buhranı, 24 Ekim 1929 Perşembe günü borsa çöküşüyle başladı. Tarihte bu güne "Kara Perşembe" de denir. İnsanlar hisselerini hemen satmak için adeta çırpınırken, panik borsanın daha da düşmesine neden oldu. İki yıl içinde borsanın değeri %90 oranında küçüldü. (Cengiz,2008: 30,32). 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın en önemli nedenlerinden biri hisse senedi fiyatlarının yükselmesi ve ekonomik aktivitenin gelişmesiydi ve bu uçurum giderek açılıyor. Borsa krizi, iflas oranının daha da yükselmesine neden olmuş, bu da bankalar ile sınai ve ticari işletmeleri önemli ölçüde etkilemiştir. (Buluş ve Kabaklarlı:4)

1929 'da ortaya çıkan kriz Türkiye ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Bu sıkıntıların üzerine Osmanlı zamanında kalan borçlar da eklendiğinde Türk Parası değer kaybı yaşamıştır. Türk parasında gözlemlenen nispi istikrar 1929 yılında aniden bozulmaya başladı. Bunun sebepleri aşağıdakilerdir:

- 1929 yılında ödemeler bilançosu açıklarının anide iki katına çıkarak 101 milyon liraya ulaştı. Yaşanan kötü hava koşulları ve dünya ekonomik krizinin neticesi olarak ihraç mallarımızın fiyatlarında gözle görülen düşüşler ihracatımızın değerini 155 milyon liraya düşürdü.
- Yeni uygulanmaya başlanacak olan 1499 sayılı gümrük tarifesinin resimleri çok fazla yükselteceğini düşünen spekülörler ciddi miktarda mal ithal ederek ithalat hacminin 286,2 milyon liraya ulaşmasına neden olmuştur.
- Hükümetin o dönem bayındırdık uygulamalarda ısrarcı olmasının etkisi olmuştur.
- 1929 yılından itibaren ödemeler bilançosun da Duyun-u Umumiye idaresiyle yapılan anlaşmaya göre Osmanlı döneminden Kalan borç taksitleri de yer almaya başlamıştır.
- Hem Demiryolları hem de Haydarpaşa liman tesisleriyle alakalı taksit ödemelerinin ödemeler bilançosuz üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.

Bilindiği üzere 1929 yılına kadar Cumhuriyet Hükümetleri Osmanlı zamanından içinde buldukları yıla kalan evrak-ı nakdiye miktarını arttırmamıştı. Hatta reel anlamda ülkenin para arzında bir gerileme söz konusuydu. Hükümetin uzun bir müddet para politikası açısından pasif yaklaşımı, özellikle tarımsal yapısından

dolayı mevsimlik dalgalanmalarla karşı karşıya olan ülkemizde olumsuz etkileri olmuştur (Turan, 2011:59).

Büyük Buhran, o zamanın en büyük iki devleti olan Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya üzerinde özellikle ciddi bir etki yaptı. Birleşik Devletler buhrandan 1940'larda "New Deal" ile çıktı. Öte yandan Almanya'nın krizden çıkabilmesi için devlet müdahalesine ihtiyacı vardı. Ancak uygulamada farklılıklar var, faşist anlayışın egemen olduğu demokratik bir ülke değildi. Kriz nedeniyle Almanya'da işsizlik oranı %25'e yükseldi ve 1920'lerin başında hiperenflasyon başladı. Almanya'da ekonomik bunalım Hitler'in iktidara gelişini etkilese de beklenmedik bir şekilde başarılı olan Hitler, altyapı ve silahlanmaya yapılan kamu harcamalarıyla istihdam yaratmayı başardı ve 1936'da işsizlik oranını sıfıra indirerek ülkesini kurtardı.. Dünya Savaşı, başka bir felaket olan Büyük Buhran'ın üstesinden gelmeye yardımcı oldu. Mühimmat fabrikalarının, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mühimmat fabrikalarının tam kapasite ile üretime başlaması, ekonominin canlanmasını sağlamıştır. (AY ve Uçar,2012: 22).

Global Kriz birçok sanayi şehri vurdu. Bu şekillerde istatistiksel olarak istihdam sorunu arttı. Krizin etkisinde olan birçok ülkelerde inşaat duraksadı, tarımsal ürün fiyatlarındaki %40-60'lık düşüş çiftçileri ve kırsal nüfusu olumsuz etkilemiştir. Beklenmedik talep azalmaları nedeniyle madencilik, durgunluktan en çok etkilenen sektörlerden biri oldu. Bu global kriz farklı ülkelerde bir birinden farklı tarihlere son buldu(Turan, 2011:59).

1.2.2. 1994 Krizi

Siyasal istikrarsızlık unsurunun pençesinden kurtulamayan Türkiye 90'lardan sonra daha sık krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun önemli bir nedeni olarak, 24 Ocak 1980 Kararı ile uygulanmaya başlayan reformların kurumsal bir özellik kazanamaması sonucu 1990'lı yıllarda ekonomide istikrarsızlığın ve dengesizliklerin daha belirginleşmesi gösterilebilir (Işık-Alagöz ve Yıldırım, 2006: 240-241).

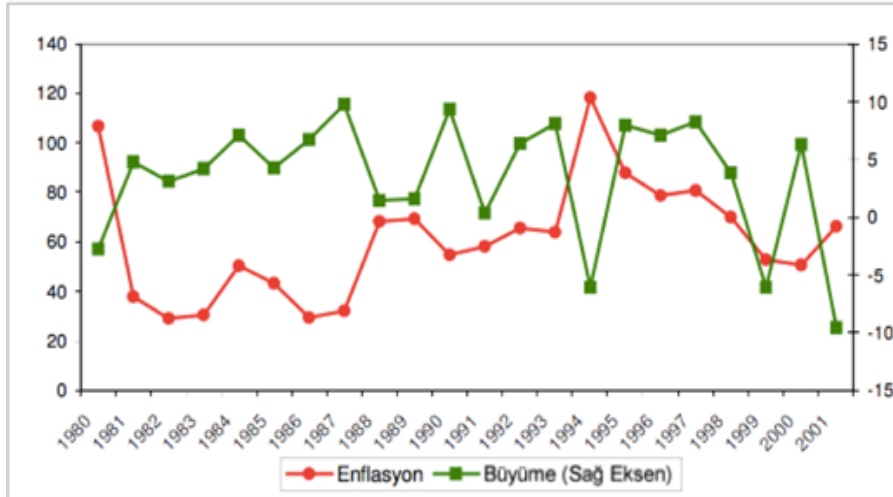
Diğer krizler de meydana gelen makroekonomik değişkenlerdeki güçlü dalgalanmalar 1994 krizinde gözlemlenmiştir. Uzun süre istikrarlı görünen TL – dolar dengesi büyük derecede bozulmuş, hazine içeride borçlanamaz duruma gelmiş, enflasyonist beklentiler artmıştır. Bu sebeplerden ötürü 94 yılında Türkiye tekrardan

krizin içine girmiştir. Bu süre zarfında Türkiye şiddetli ve en uzun süreli krizini yaşamıştır.

1994 Krizi'nin temel sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- Devam ettirilemeyen bütçe açıkları,
- Kısa vadeli yüksek faizli dış borçlar,
- Enflasyon hızındaki artışın sonucu negatif reel faiz düzeyi,
- Üretimde azalma yaşanması,
- Ücret artışıyla orantılı işsizliğin artması,
- Globalleşme ile birlikte hızlı fon akışları,
- Banka sisteminde ortaya çıkan açık pozisyonları
- Başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması,
- Faiz oranlarındaki yükseklik,
- Ücret artışları, iç borçlanma ve seçime yönelik fiyatlandırma politikasına bağlı olarak kamu açıkları ve bu açıkların kapatılmaması sonucu piyasada aşırı Türk lirasının bulunması ve 1991- 1993 yılına ait ve değişen ticaret koşullarından dolayı ara mal ithalatının aşırı bir biçimde artmış olması (Sertdemir, 2012: 20).

Grafik 1. 1980 yılından sonra büyüme ve enflasyon

Kaynak: TCMB

1994 Krizine sebep olan diğer etkenler ise şöyle sıralanabilir:

- Sermaye hareketlerini cezbetmek için faizlerin çok yüksek olmasına bağlı olarak 1993 yılında cari işlemler açığını 6,4 milyar dolar seviyelerine yükselmesi,
- Ücretlerde artışlar, iç borçlanma ve seçime yönelik fiyatlama politikasına bağlı yüksek kamu borçları ve bu borçların piyasadan yeterli şekilde borçlanılmaması neticesinde piyasada aşırı Türk lirası olması,
- 1991-1993 yılına ait ve değişen ticaret şartlardan ötürü ara mal ithalatının 18 milyar dolara yükselmesi,
- Merkez bankasının tam özerk olamayışının ve hazinenin kısa dönemli finansı için kullanılması neticesinde yaşanan likidite problemi
- 1994 yılında yüksek ve değişken enflasyon ile süratle artan borç stokları neticesinde TL ye olan güvende zayıflama dışarıdan döviz ithali hızlandırılmıştır.
- Döviz tevdiat hesaplarını, repo dahil, toplam mevduatlar içindeki payı 1994 yılı içinde %25 ten %42 ye yükselmiştir (Gürsoy, 2002: 136).

Tablo 1. 1994 Krizi'ne dair ekonomik göstergeler (1988-1996)

Yıllar	TEFE	TL. Mevd./ Toplam Mevdu. %	Kısa vadeli sermaye har. (Milyon\$)	TCMB döviz Rezervi (Milyon\$)	KKBG. GSMH (%)
1988	65	75.2	-2212	2.480	4
1989	62	77.4	-584	4.536	5
1990	48	76.9	3000	5.758	7
1991	59	68.4	-3.020	4.812	10
1992	61	64.2	1.396	6.106	10
1993	60	62.2	2.994	6.277	12
1994	149	50.3	-5.190	6.905	7
1995	66	50.7	3.635	12.042	5
1996	85	55.3	2.665	16.386	9

1.2.2.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları

Yatırımların büyük kısmının döviz hesaplarına yönelmesi, borçlanma artışlarının bankaların yurt dışından kaynaklanması, döviz yükümlülüklerini önemli bir şekilde arttırmıştır. Böylece bankalar kur riskine karşı mühim derecede ömürsüz hale gelmiştir.

Sağlıklı bir yapının kazanılması için bu sektörde şeffaflığın sağlanması yönünde çalışmaların yeterli hızda olmaması, öz kaynakların arttırılması, sosyal kalkınmayı bir temele oturtmak, ihracatı arttırmak, TL sürdürülebilirlik sağlamak,

yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara uyumsuzluğunun çözülememesi de 5 Nisan 1994 krizinin gerçekleşmesinde büyük rol oynamıştır. Ve bu amaçlara ulaşmak için iki yol izlenilmiştir. Bunlar yapısal önlemler ve istikrar programlarıdır.

“İstikrar programı” aşağıdaki alanları kapsamaktaydı;

- Uygulamada öncelik, kamu gelirlerinde artış sağlayan, kamu harcamalarını kısyan ve kamu borçlanma gereğini aza indirgeyen önlemler,
- Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT)’lerin zararlarını azaltan önlemler,
- Gelir politikasına dair önlemler,
- Döviz piyasalarında balansı koruyabilecek önlemler,
- Para piyasalarında istikrarı yakalayabilecek yönde Merkez Bankası’nın denetleme gücünü artıracak önlemler,
- Sermaye piyasasına genişlik ve büyüklük kazandıracak önlemler,
- İhracatı ve döviz kazandırabilecek faaliyetleri teşvik eden önlemler.
- Ekonomik kalkınmanın orta vadede sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kazandırılması,
- İstikrar programının yanı sıra, kamunun yeniden yapılandırılmasını hedefleyen yapısal düzenlemeleri ortaya çıkarmak olarak sıralayabiliriz.
- Buradan özetle enflasyonun toplumun hafızasından silinmesi çok büyük önem arz etmekteydi. Ayrıca ekonomik birimlerin hesaplarını da geleceğe, ileriye yönelik olacak bir düzenleme ile şekillendirilmeye çalışmak temel şarttı (Sertdemir, 2012: 22).

1.2.2.2. 1994 Krizinin Sonuçları

İktisatta yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırabilmeye çalışan dönemin hükümetinin uygulamaya koyduğu 5 Nisan kararlarının sonuçlarını genel olarak değerlendirmeye alacağız. 5 Nisan 1994 Bunalımı yüzünden 26 Ocak 1994 tarihin de “*devalüasyon*”a gidilmek durumunda kalınmıştır. 1994 bunalımına girmiş Türkiye 5 Nisan 1994 tarihinde alınmış karar ile birlikte iki temel strateji belirlemiştir.

Bunlardan birincisi kısa dönemde bozulmuş makroekonomik balansın yeniden istikrara kavuşturulması. Türk lirasının yeniden istikrar kazanması, ihracatta artış ve bozulmuş olan kamu dengelerinin tekrardan sağlanması hedef olarak belirlenmiştir. Kısa dönemli amaçları gerçekleştirmede 5 Nisan tarihli kararlar son derecede başarılı

olmuş, devam eden yıllarda enflasyon oranı eski haline dönmüş, devalüasyonun beraberinde ihracatta artış görülmüştür (Gürsoy, 2012: 137).

Nisan 1994'ten sonra kur biraz yükselmeye başladı, tam tersine Hazine bonusu faizi %400 arttı, sonra kredi faizi %1.000'e ulaştı, ücretler %50 düştü ve durma oldu. Yatırım ve ekonomi açısından Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Gelir kaybıyla karşı karşıya. İhracatın toplam satışlar içindeki payı ise %13'ten %22'ye yükseldi. 1994 yılının üçüncü çeyreğine girerken, bu şirketlerin toplam işletme sermayesi fiilen %15 oranında düştü. Aralık 1993'te şirketin borç/özsermaye oranı 1.09 ve Eylül 1994'te 1.46 idi. Aralık 1993'te net kar marjı 0,1 ve Eylül 1994'te bir önceki döneme göre %16,3 daha düşüktü. (Karakozak, 2012: 31).

Bu kriz reel ekonomiyi etkilediği gibi mali sektörü de etkilemiştir. İşletmeler iflas ediyorken aynı zamanda “Marmara Bank”, “ImpexBank” ve “TYT Bank” tasfiye edildi. Bunların ışığında yeterli ve kararlı adımlar atılmadığı için 5 Nisan kararlarının başarılı olduğunu söyleyemeyiz. (Güloğlu, Bülent ve Altuğ, 2002).

Tablo 2. Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler (1994-1997 Dönemi)

	1994	1995	1996	1997
GSMH artış hızı (%)*	-6.1	7.0	8.1	8.3
Kamu Kes. Bor. Gereği/GSYİH (%)	7.94	5.03	8.64	7.74
Toplam İç Borçlar/GSMH (%)	20.6	17.3	21.0	21.4
Toplam Dış Borçlar/ GSMH (%)	50.0	43.0	47.0	48.0
Faiz Oranı (%)**	105.92	129.0	130.0	102.81
Döviz Kuru (1US \$/)	38495	61361	108045	205740
Cari Denge (Milyon\$)	2631	-2338	-2437	-2638
TEFE (%)	108.1	88.0	74.6	81.3
Kısa Süreli Sermaye Girişi (Milyon \$)	-8334	4014	3970	6531
İşsizlik Oranı (%)	8.1	6.9	8.0	6.7

Kaynak: Seyidoğlu ve Yıldız, 2006: 49

Cari Denge ve Kısa Süreli Sermaye Hareketleri verileri IMF'nin IFS CD ROM'undan diğerleri TCMB ve DPT kaynaklarından derlenmiştir.1 yıllık hazine bonusu faiz oranlarını göstermektedir.

1.2.3. 2000 Kasım Krizi

22 Kasım 2000 Yılında oluşan kriz. 1994 krizinin devamı niteliğindedir. Bu bunalım güvenin sarsılmasından, özelleştirmelerin yapılması gereken zamanda yapılamamasından, özelleştirmelerin etkinliğinin olmamasından ve kamu bankalarının

görev zararı olması dolayısıyla bir likidite krizine dönüşmüştür. TCMB 2010 yılı raporunu ele aldığımız zaman, 2000 yılı kasım ayı itibariyle, likidite problemi yaşayan özel ve kamu bankalarının problemleri, piyasalarda spekülasyonları tetiklemiştir. Kasım ayının başlarından itibaren bazı banka ve aracılık şirketleri sahipleri hakkında ortaya çıkan söylentiler, finansal piyasalardaki gerilimi daha da yükseltmiştir. Piyasalardaki bu gerilime ilaveten, mevcut IMF programının sürdürülebilirliği sorgulanmaya başlanmıştır (Sertdemir, 2012: 23).

Türkiye 2000’li yılların sonlarına gelirken %27’lere kadar çıkmış TÜFE enflasyonu ve GSYİH’nin %4 ‘ ünü aşmış cari işlemler açığı ile dış borçlarla, azalma yaşayan ihracat geliriyle, diğer ülkelerde gelen sermaye gelişimi sağlayarak giriş yapmıştı. Sonuç olarak dıştan gelen yatırımcılar paralarını geri çekmiş ve yeni kredileri kesmişlerdi. Takribi olarak, 4 Milyar 800 Milyon dolar ülke dışına çıkmış, devalüasyon beklentisi ile bankalar kendi açık pozisyonlarını kapatmak için dövize hücum etmiş ve likiditede ciddi sıkıntılar çekmeye başlanmışlar. Merkez Bankası artmış olan likidite ihtiyacına karşın IMF programına uyabilmek adına piyasayı likiditeden yoksun bırakmıştı. Döviz oranlarındaki yükseliş faizlerin aşırı yükselmesi sonucunda kendi bünyesinde fazla miktarda devlet iç borçlanma senedi olan Demirbank’a el konulmuştur. Akabinde TMSF ‘ ye devri gerçekleşmiştir. Bu gelişmeden sonra geri kalan bankalar da aynı duruma düşme olasılığı paniğe yol açmıştır. TC Merkez Bankası’nca piyasalarda geceli faiz oranı %210’lara kadar yükselmiştir (Güloğlu, Bülent ve Altuğ, 2002).

2000 Kasım finansal krizinin oluşma prosesini sebeplerini şöyle açıklayabiliriz:

- 1999 Yılıının Ağustos ayında gerçekleşen deprem yüzünden meydana gelen ekonomik kayıplar
- Yüksek olan faiz oranları ile kamu kesiminin borçlanması
- Yükselişe geçen “cari açık”
- Likidite problemi
- Güvenirlik ortamının azalması
- Enflasyon oranının artması olarak sıralayabiliriz.

Bu kriz tam anlamıyla bir likidite krizidir. Bu krizin çıkmasına sebep veren temel etken ise bankalara yapılacak olan düzenlemenin kısa sürede gerçekleşeceğinden kaynaklanan umuttur.

1.2.4. 2001 Şubat Krizi

Türkiye 2001 Yılı'nın Ocak ayında kriz ortamında çıkmaya başlamıştı hatta İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 endeksi 4 Ocak 2001'de 10.148 puana yükselmişti ama bu pozitif gelişmeler dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında arasındaki siyasi tartışma nedeniyle piyasalar birbirine girmiş ve para krizi başlamıştır. Şubat ayında halkın dövize yüklenmesi ile birlikte döviz kuru üzerindeki baskı artmıştır. Bu şartlar altında MB piyasaya el atmış aynı yılın 22 Şubat tarihinde ise döviz kuru çapasını kaldırarak, dalgalı kur sistemine geçiş yapmak zorunda kalmıştır. Şubat krizinden sonra “ *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” isimli bir program yürürlüğe sokulmuştur (15 Mayıs 2001) .

Gürsoy (2009), Mangır (2006) ve Tokgöz (2004) 2001 Şubat krizinin temelini oluşturan sebepleri bu şekilde sıralamıştır:

- Dalgalanmalarla beraber piyasalarda gelişme gösteren endişeye paralel olarak, bankaların açık pozisyonlarını kapatma meylinin Türk Lirası'na olan talebin yükseltmesi,
- Türk Lirası'na talebin yurtiçi faizleri yükseltmesi,

2001 mali krizinde Türkiye'de meydana gelen mali olayları şöyle sıralayabiliriz:

- TL, dalgalı kur nedeniyle yabancı para birimlerine karşı çok fazla değer kaybetti;
- İç talep hızla düşmüş ve bankacılık sektöründeki açık pozisyonları banka kayıplarına neden olmuştur.

Tablo 3. 2001 buhranı ve devamında bazı ekonomik göstergeler

Yıllar	2001	2002	2003	2004
Büyüme hızı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	-5,69	6.16	5.26	9.36
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	220.224.083	350.476.089	454.780.659	559.033.026
Ortalama Dolar Kuru	1.225	1.506	1.493	1.422
Yıl Sonu \$ kuru	1.440	1.635	1.396	1.342
İthalat	41.399	51.554	69.340	97.540
İhracat	31.334	36.059	47.253	63.167
İhracat/İthalat	75.7	69.9	68.1	64.8
İhracat/İthalat	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373
Cari İşlemler Dengesi	3.760	-626	-7.515	-14.431
Net Uluslararası Rezerv	30.192	38.051	44.957	53.785

Kaynak: Demir, 2013: 88

2001 krizinin ağırlıklı olarak ekonomik büyüme hızına ve GSYİH miktarına yansıdığı tablodan görülmektedir. 2001 yılında ekonomik büyüme oranı -5,69 iken sonraki yıllarda önemli ölçüde yükselmeye başlamıştır. Bu zaman zarfında GSYİH tutarı tablodaki dört yıllık sürenin en düşük seviyesindeydi. Krizden sonraki yıllarda ithalat ve ihracat oranlarının ve cari işlemler dengesinin etkisi en belirgin şekilde olmuştur. (Demir, 2013: 88).

Bütün mali krizlerde görüldüğü üzere 2001 krizinin de bedeli ile ilgili araştırma yapmak uygun olacaktır. Apak ve Aytaç (2009)'a göre, bankacılık sektörüne meydana gelen Kasım ve Şubat krizlerinin zarar yaklaşık olarak 25 milyar dolar civarında olduğu söylenmiştir. Fakat zararın kaynağının sebebi açıklığa kavuşturulmadı. 2001 yılının sonu itibariyle tüm bankalarda zarar görülmüştür.

Bu zarar eden faturaya baktığımızda toplam aktifler 10 milyar ABD doları, toplam krediler 27 milyar ABD doları ve bilanço zararları 11 milyar ABD dolarıdır. 2001 senesinde görülen işsiz sayısı 1 milyon 960.000 idi. Bu negatif etkileri en aza indirmek için döviz kurlarını, serbest faiz oranlarını, faiz oranlarını ve serbest döviz kurlarını kontrol altına alma politikası benimsenmiştir (Sertdemir,2012: 26).

15 Mayıs 2001 ' de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" düzenlenmiştir. Bu programın gayesi krizin yaralarını sarmaktı. 2000 yılındaki kurtarma programının başarısız olma sebebi ise programın uygulanmasından kaynaklanan hatalardır. Yoksa programın kendisini bir sıkıntısı yoktu bu başarısızlıktan sonra 2001 yılında "Güçlü

Ekonomiye Geçiş Programı” ismiyle tekrardan revize edilmiştir. Bu yenilemeye IMF ve Dünya Bankası’nın ek destekleriyle (18. Standby düzenlemesi) uygulanmaya konulmuştur. Bu programın amacına genel yönelik olarak 5 farklı hedef belirlenmiştir. Bu programı Resmi Gazeteye göre, hükümet onaylamıştır. Ayrıca IMF ‘ye sunulmak üzere bu program hazırlanmıştır.

Bu maddeler:

- Döviz kuru rejiminin bırakılmasıyla birlikte meydana gelen istikrarsızlığı ve güven bunalımının giderilmesi,
- Ekonomik etkinliği sağlayacak temel reformları geliştirerek güçlenmeyi sağlamak,
- Enflasyonla mücadeleyi etkili bir şekilde sağlamak için makroekonomik politikaları kullanmak,
- Devamlı ve süregelen büyüme koşulu yaratmak,
- Bölgeler ve kişiler arasındaki kazanç dağılımı eksikliklerini düzenlemektir.

2001 senesinde hem enflasyon küçülmüş hem de iktisat yükselme görülmüştür. Tüm bu nedenler toplamında bu programda etkili olması gerektiği kadar etkili olmamıştır.

Yıllar	2001	2002	2003	2004
Kons. Bütçe Giderleri	80.579.065	115.682.350	140.454.842	141.020.860
Kons. Bütçe Gelirleri	51.542.970	75.592.324	100.250.427	110.720.859
Vergi Gelirleri	39.735.928	59.631.868	84.316.169	90.076.861
Faiz dışı Fazla	12.026.131	11.780.633	18.404.748	26.188.489
İç borç stoku (Merkezi Yönetim)	122.157	149.870	194.387	224.483
Dış borç stoku (Merkezi Yönetim)	55.754	92.765	88.420	92.046
KKBG/GSYH	12,1	10,0	7,3	3,6

Kaynak: Demir, 2013: 89

2001 krizi ve akabinde bütçe gerçekleştirmelerine baktığımızda en dikkat çekici oran kamu kesimi borçlanma ihtiyacının Gayri safi yurtiçi hasılaya olan oranıdır. Bu oranın 2001 yılı itibarıyla %12,1 olarak gerçekleşmesi bütçe açığının da önemli bir konu ortaya koymaktadır. 2002 yılında bu oran düşüş yaşamış, 2004 yılında ise %3,6'ya düşmüştür. Dört yıllık süreçte vergilendirmede önemli bir adım atıldı. 2001

yılında yaklaşık 39 milyon lira olan vergi geliri, 2004 yılında 90 milyon liraya yükseldi (Demir, 2013: 89).

Kriz biçimi	Sebepleri	Etkileri	Vergi Politikaları
Finansal Kriz/ Döviz Krizi	<ul style="list-style-type: none"> • Piyasalara olan güven sorunu • TCMB'nin likiditeye uyguladığı kısıtlamanın kamu bankalarının ödeme mekanizmasına etkilemesi • Siyasi krizin dalgalanma ataklarını tetiklemesi	<ul style="list-style-type: none"> • Büyüme hızında düşüş • Enflasyonist baskılarda artış • Faiz oranlarında artış • Piyasalara olan güvensizlik iyice artmıştır	<ul style="list-style-type: none"> • Sıkı Vergi politikasına geçiş yaşandı • Vergi tabanını genişletmek için tedbirler alındı • Vergi kimlik numarasının taşınması yaygınlaştı • Banka ve Firmalara özel istisnalar tanındı • Dolaylı vergi oranlarında artış • Vergi gecikme faizi ve zammı oranlarında değişim

Kaynak: Demir, 2013: 91

1.3. Dünya Krizleri

1.3.1. Güney Doğu Asya Krizi

Asya'nın çok büyük bölümüne yayılarak dünya ekonomisini önemli derecede sarsan Güneydoğu Asya finansal ekonomik krizi Temmuz 1997'den başlayarak ekonomik bir kargaşa yaratmıştır.

Güneydoğu Asya'nın kriz öncesi dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen bölgesi olduğu ve aynı zamanda yabancı yatırımın düşük riskli, uzun vadeli yatırımlara odaklandığı bir kriz olduğu görülüyor. Nedeni etkin dağılmayan yatırımlardı. Öte yandan, kriz belirtilerini açıkça gösteren istatistikler, artan cari açık rakamlarıydı.

Asya krizinin nedenleri hem iç hem de dış faktörlerden değerlendirilebilir. Kapsamlı bir iç faktörler perspektifinden bakıldığında, ilgili ülkelerin finansal piyasaları, serbest piyasa mekanizması çerçevesinde etkin bir şekilde çalışacak ve piyasa katılımcılarına zamanında tam ve doğru bilgiler sağlayacak şekilde yapılandırılmaktan uzaktır. Dış neden ise, uluslararası finans kuruluşlarının bu ülkelerin ekonomik gelişme eğilimlerini görmesine rağmen bu ülkelere kaynak

aktarmaya devam etmesidir. Hepimizin bildiği gibi, Güneydoğu Asya krizinin ortaya çıkması esas olarak makroekonomik dengesizliklerden değil, esas olarak finansal sistemin zayıflığından ve yönetim hatalarından kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2003: 172). Krizin temel nedenlerinden biri olarak finans sektörünün yapısal zayıflıkları insanların ilgisini çekmiştir. (Topallı, 2006: 149). Bunların hepsine ilave olarak ülkelerde ihraç mallarının giderek pahalı olması ihracatın azalması, cari işlemler dengesinin kayda değer açıklar vermesi ve bankaların kötü kredilerinin artış yaşaması gibi problemler ülkelerin ulusal paralarını hızlı şekilde devalüe etmelerine sebep olmuştur (Demir, 2013, 34). 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland ulusal parası Baht'ı %15 oranında devalüe etmiş, dalgalanmaya bırakmıştır.

Güneydoğu Asya Krizi olarak adlandırılan bu proses bu biçimde tetiklenmiş ve diğer yarısında küçük bir kıvılcım gibi global ekonomiye yayılmıştır.

8 Aralık 1997 sabahı Tayland hükümetinin ülkenin en büyük 58 finans kuruluşundan 56'sını kapatma kararı alması, insanların Tayland ekonomisinin yeterince güçlü olmadığını düşünmelerine neden oldu.

Bu düşünce para biriminde %30'luk değer kaybetmesine sebep olmuştur. Karşılaşılan değer kaybının sonrasında hatırı sayılır sayıda finans şirketi borcunu ödeyemedi. Tüm finansal sistem çıkmaz bir durumla karşı karşıya kalmış kayda değer sayıda kişinin istihdam sorununa sebep olmuştur. Bu hal küresel düzeyde, ilk finansal krize dönüşecek çöküş zincirinin kademelerini oluşturuyordu(Apak ve Aytaç, 2009).Tayland krizi ayırım yapılmaksızın yükselen piyasaların hepsinde genel bir piyasa çıkışına sebep olmuştur. Malezya, Güney Kore, Endonezya ulusal paralarının değer kaybetmesine sebep olmuştur.

Yabancı ve yerli girişimciler bu ekonomileri inceledikleri zaman ekonominin yeterli olmadığına karar verdiler. Faiz oranlarını yükselterek yüksek riski beklentisini tolare etmek istediler, paralarını çekerek daha güvenli yere taşıdılar. Güneydoğu Asya krizi ise birkaç ay içinde ürün fiyatları üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır.

Tayland ' başlayan ve Asya bölgesinde bulunan ülkelere de sıçrayan Güneydoğu Asya krizi aslında her açıdan mali bir krizdir. IMF tarafından bazı belirtilen iktisadi reformlar alınmıştır. Bunlar doğrultusunda İflas kanununda yenilikler meydana getirilmiştir.

Sağ kalamayacak durumda olan bankalar tasfiye edilmiştir. Açık arttırma yolu ile aktifleri satılmıştır.

- Bankacılık sektörü denetim altına alınmıştır.
- Bazı bankalar yeniden yapılanma için geçici olarak devletin kurumlarına devredilmiştir
- Bazı bankalar satışa çıkarılmıştır. Bu da likidite desteği ile meydana gelmektedir
- Bazı bankalar kurtarılma yoluna gidilmiştir. Kamu yüksek maliyet ile sermaye desteği sağlanmıştır.

Son olarak krizden etkilenen beş ülke 1997 yılı haziran ayı ve 1998 yılı mart ayı arasında ulusal paralar %36 -%72 arasında değer kaybı yaşamıştır. Yine bu ülkelerde hisse senedi fiyatlarında %18 ila %34 arasındaki düşüş yaşanmıştır. Üretim ve tüketim düzeyindeki düşüşler ile yoksulluktaki artış bu tabloya ilave edildiğinde Asya Krizi'ni 1930'ların Büyük Depresyonuna benzetmek abartı değildir. Bunalımı yaşayan ülkeler dünya gelir hiyerarşisinin de on yıl öncesinin düzeyine gerilemişlerdir(Seyidoğlu ve yıldız, 2006: 181).

Asya ülkelerine kredi sağlayan kuruluşların veya ülkelerin göz ardı ettikleri iki önemli husus bulunmaktadır. Tek bir bölgede yoğunlaşma ve bölge ülkelerindeki devalüasyon riski. Bir senaryoya göre Japonya, kriz öncesinde Güneydoğu Asya ülkelerinin dış satımlarında en büyük pazar olarak kabul görürken, Japon bankalarının bölgedeki ülkelere açmış olduğu kredilerin geri dönmemiş olması ekonominin dibe vuruşuna sebep olabilecek ve bu durumda Japonya'nın Güney Doğu Asya ülkelerinden yaptığı dış alım azalacaktır. Böylelikle bölgedeki ülkelerinin ihracat gelirlerinde azalma söz konusu olacak ve uluslararası bankalardan kullanmış oldukları kredilerin geri ödemelerinde büyük zorluklar yaşanacaktır. Ortaya konan bu kısır döngü senaryonun da işaret ettiği gibi dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Japon ekonomisindeki gelişmeler bölge ülkelerini kredilendiren bankalar için büyük önem arz etmektedir.

Tablo 4. Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Döviz Kuru ve Hisse senedi Fiyatlarındaki Değişimler (2 Haziran 1997 ve Mart 1998 Arasında)

	A.B.D. \$'na Karşı Döviz Kuru	Borsa Endeksi	Toplam
Doğu Asya			
Japonya	-11	-17	-28
Çin	0.2	-11	-11
G.Kore	-36	-34	-70
Hong Kong	-0.1	-22	-22
Tayvan	-15	10	-5
Güneydoğu Asya			
Tayland	-36	-17	-53
Malezya	-31	-34	-65
Endonezya	-72	-24	-96
Singapur	-11	-20	-31
Filipinler	-29	-18	-47
ABD	-	+24	+24

Kaynak: Seyidoğlu ve Yıldız, 2006: 181

Uluslararası Para Fonu, Güney Kore, Endonezya ve Tayland gibi krizin en çok etkisi altına aldığı ülkelere ortak bir finans sektörü reform planı önerdi. Planın yapısal reform kısmında; iflas etmiş finansal kurumları kapatmak, ayakta kalabilecek finansal kurumları yeniden düzenlemek ve finansal denetimi güçlendirmek. Makro ekonomik dengesizliklerin giderilerek krizin bitmesi için vergileri arttırmış, bütçe açıkları kapatılmaya çalışılmış, kamu harcamaları azaltılmıştır. Dolaylı vergi sistemi kullanılmıştır. Krizle birlikte yüksek vergi oranlarının yanı sıra sermaye akımlarının yeniden değerlendirilmesi aynı zamanda gündeme geldi. Bu çerçevede, mobil menkul kıymet yatırımlarından elde edilen gelirler üzerinden vergi alınması öngörülmektedir. Buna ek olarak, planda finansal kurumların uluslararası standartları karşılmasını sağlamak ve hükümet ile ticari sektör arasındaki yakın ilişkiyi terk etmek için denetimler ve düzenlemeler gibi genel politikalar da yer alıyor (Demir, 2013: 37).

Asya krizinin sebepleri ve etkileri tarafından bakıldığı zaman uygulanan vergi politikaları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Tablo 5. Asya Krizi'ne Genel Bir Bakış

Kriz Şekli	Sebepleri	Etki Alanları	Vergi politikaları
<ul style="list-style-type: none"> Finansal Kriz & Döviz Krizi	<ul style="list-style-type: none"> Ülkelerin Liberal ekonomi tarzına geçişte sıkıntı yaşaması Kontrol Altında olmayan Sermaye girişleri	<ul style="list-style-type: none"> Döviz kuru ve borsa endeksleri düşüşler Ulusal paranın değer kaybetmesi Kredi notlarında düşümler görülmesi İstihdam Sorunun artması Ticaret hacmi daralmıştır	<ul style="list-style-type: none"> Sıkı vergi politikası uygulandı Dolaylı vergilere üstünlük verilmiştir Sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi ne yönelik yeni vergiler konulmuştur

Kaynak: Demir, 2013: 43

1.3.2. Rusya Ruble Krizi

17 Ağustos 1998 ' de meydana gelen bu kriz Asya krizinin etkisiyle de meydana gelmiştir. Henüz Güney Doğu Asya krizinin etkisi bitmemişken Rusya 'da finansal krizin meydana gelmesiyle ruble devalüe edilmiştir. Güneydoğu Asya ülkelerindekilere benzer faktörlerin Rusya krizinde de etkisi oldu. Hatta piyasanın potansiyelinden yararlanmak isteyen uluslararası finans kuruluşları Rusya'ya büyük miktarda kredi sağladı ve ayrıca büyük bir sıcak para girişi oldu. Ancak, bu krediler üretken yatırımlar için kullanılamaz ve kamu açıklarını finanse etmek için kullanılarak borç alınan borçlar için reel rezerv yaratmazlar.

Bu krizden önce Rusya'nın mali açığı ve kamu borcunun çok fazla olması sebebiyle senyoraj yoluyla kapatılamamıştır. Artan faiz oranları sebebiyle ve mali açığın fazla olması yüzünden döviz kuru üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Rus hükümeti iktisadi dengeleri sağlayamadığı için Rusya Ruble Krizi ortaya çıkmıştır.

1990'da SSCB'nin bitişinden sonra, Rusya Federasyonu'nun ilk demokratik seçiminde Boris Yeltsin Rusya'da yeni lider oldu. Yeltsin ve Gaidar, Rusya'yı eski merkezi plandan kurtarıp devamında piyasa ekonomisine dönüştürmek ve dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi iptal etmek için başta Uluslararası Para Fonu olmak üzere yurtdışından borç almaya başladılar. Fiyat kontrollerinin kalkması ve dış ticarete serbestleşme ile birlikte enflasyon hızla yükselişe geçti. MB'nin para basması ile çözüm arandığında enflasyon oranı 1991'de %100'ün üzerine çıkmış, 1992'de ise %2526'ya yükselmiştir (Engin, 2007: 46).

Tablo 6. RF Büyüme ve Enflasyon tablosu

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Cari GSMH(mr\$)	277	357	440	450	434	444
Reel GSMH Büyümesi %	-12,6	-4,8	-2,8	0,8	-1,0	1,0
Enflasyon	224	131	22	1	6,8	5,0
İşsizlik Oranı	7,0	8,8	9,1	9,3	9,0	

Kaynak: Engin, 2007: 46

Bu tabloyu dikkatle incelediğimiz zaman iktisadi politikalar sonucu ortalama olarak yıllık enflasyon oranının 1995 senesinde yüzde 131'ee düşürülmüştür ve dış ticaret serbestleşmiştir. 1996 senesinde ise yüzde 22'ye düşürülmüştür. 1997 senesinde de yüzde 10'lara kadar düşürülmüştür. Reel 1997 GSYİH 1991 yılından sonra ilk kez 1997 senesinde 0,8'e kadar artmıştır.

Tablo 7. Rusya Federasyonu Cari İşlemler Dengesi (Mr \$)

	1994	1995	1996	1997
İhracat	67,8	82,7	90,5	88,7
İthalat	50,0	61,9	67,4	71,3
Dış Tic. Dengesi	17,8	20,8	23,1	17,3
Cari İşlemler Dengesi	9,0	8,0	11,6	3,3

Kaynak: Engin, 2007: 46

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan önemli yenilik dış ticaretin serbestleştirilmeye geçişidir. Serbest dış ticaret zamanı tüketiciler daha geniş bir alanda mal satın alma fırsatına sahiplerdir. Bugün Rusya'da tüketilen malların çoğu ithal mallardır. Ayrıca üreticilerin küresel rekabeti kabul etmelerini ve fiyatları daha özgürce belirlemelerini sağlar. Ülkenin mali krizine rağmen, Rusya ödemeler dengesi fazlası veren bir ülke. Bu dönemle karşılaştırıldığında, ham petrol fiyatının 1998'deki en düşük seviyesine düşmesi, önemli bir ham petrol, doğal gaz ve mineral ihracatçısı olan Rusya'nın döviz kazancının düşmesine neden oldu. Bu gelişmelerin 1998'de Rusya'nın cari açığına yol açtığına inanılsa da kriz öncesi ekonomik durumu değerlendirirken dış dengede ciddi bir sorun olmadığını söyleyenler de oldu. (Engin, 2007: 46).

Tablo 8. Rusya milyar dolar bazında sermaye akışları

	1990-94 ortalama	1995	1996	1997	1998
Özel	-1,1	7,5	18,8	36,6	7,2
Sabit Sermaye	0,4	1,8	2,2	2,6	1,4
Portföy Yatırımı	0,0	0,3	0,9	1,0	0,6
Banka Kredileri	-3,3	4,3	7,1	9,9	-2,2
Diğer Krediler	1,8	1,1	8,7	23,2	7,3
Resmi	8,7	6,3	9,5	5,1	8,1
Toplam	7,6	14,8	26,1	41,7	15,3

Kaynak: Engin, 2007: 47

1995 Sonrası Rusya’ında hızlı bir şekilde meydana gelen sermaye akışıyla birlikte 1997 senesinde ise döviz girişi 42 milyar dolara yaklaşmıştır. Banka kredileri ve diğer kredilerden sermaye girişleri oluşmaktadır.1996 senesinde borçlar geri ödenmeye başlamıştır. Enflasyon ve faiz oranları düşürülmüş iktisadi alanda iyileşmeler meydana gelmiştir. Güneydoğu Asya krizi ile birlikte Rusya olumsuz etkilenmiştir. Asya’nın petrole olan arzusunun düşmesi ile birlikte petrol fiyatları ihracatın 1/3’ü ve bütçe gelirlerinin % 40’ı petrol satışların oluşan Rusya’yı zor gidişatla karşı karşıya bırakmıştır. Devlet önlem niteliğine vergi gelirlerini arttırmış olması şirketlerin illegal faaliyet içinde olmalarına ve yatırımcıların pozitif olmayan durumu anlayıp endişelenmesine sebep olmuştur. Devlet maaşları bile ödeyemez hala gelmiştir. Sovyetler Birliğinden ayrıldıktan sonra Rusya petrol fiyatlarını düşmesiyle beraber ihracat büyük şekilde durmaya noktasına gelmiştir. %80’lere çıkan faiz oranlarından akabinde döviz rezervlerinin de erimesi sonucunda rublenin bandı genişletilmiştir.

Krizin etkisinde kalan bankalar moratoryum ilan etmesinden dolayı IMF’ den yardım alınması durumu konuşulmaya başlanmıştır. Vergi yeniliklerini tahmin eden program, etkisini göstermediği için faizlerin daha fazla artmasına neden olmuştur. Bundan dolayı 1998 yılının Ağustos ayında kriz patlak vermiştir. Bu yılda iktisadi olarak %5,3 küçülmüştür, fakat daha sonra beklenilmedik bir şekilde hızla büyüme sürecine girmiştir. Petrol fiyatlarının tekrardan büyümeye yüz tutması bu süreçte etkili olmuştur.1998 yılında % 85 seyre eden enflasyon oranı, 2000 senesinde % 20’lere gerilemiştir. Bu senede Putin’in başkanlığı mevcuttur.

Faizin %80’e yükselmesinin ardından döviz rezervlerinin erimesiyle rublenin dalgalanma aralığı daha da genişledi. Bankalar da krizden pay alıp askıya alınca Uluslararası Para Fonu’ndan yardım alma sorunu öne çıktı. Kriz, Ağustos 1998’de, öngörülen vergi reform planının çalışmamasıyla patlak verdi ve faiz oranlarının daha

da yükselmesine neden oldu. 1998'de Rusya'nın ekonomisi %5,3 oranında küçülürken, krizden sonra beklenmedik ani büyüme sürecine giriş yaptı. Bu durumda krizin önemli tetikleyicilerinden biri olan düşük petrol fiyatlarındaki toparlanma etkili oluyor. Enflasyon oranı 1998'de yaklaşık %85 idi ve Putin 2000'de başkan olduğunda %20'ye düştü.

Tablo 9. Rusya Ruble buhranının kısa özeti

Kriz Biçimi	Sebepleri	Etkileri	Vergi Politikaları
<ul style="list-style-type: none"> Döviz Krizi & Borç Krizi 	<ul style="list-style-type: none"> Geçiş prosesinin ortaya çıkardığı etkiler Ulusal paranın değerini muhafaza etmek için yapılan uygulamalar Hem mali hem de siyasal problemler 	<ul style="list-style-type: none"> Borç yükünde artış yaşanmıştır İstihdam sorunu Enflasyonun karşısı almak ve büyümeyi tekrardan sağlamak için yapılan uygulamalar sekteye uğradı 	<ul style="list-style-type: none"> Sıkı vergi politikasına geçiş uygulanmıştır Şirketleri vergi borçlarını ödenmesi için zorlama Gelir vergisi oranlarında gözle görülür değişimler vergi oranlarında artışlar. Vergi sistemini iyileştirmek için çalışmalar yapıldı

Kaynak: Demir, 2013: 37

1.4. Finansal Krizin Etkileri

1.4.1. Reel Etkiler

Bunalım sürecinde gerçekleşen negatif durumlar, finansal balansın bozulması buhranın akabinde krizi ve kriz içerisindeki devletlerde olumlu olmayan etkiler meydana getirmektedir. Bu krizin fazla etkileri vardır. Bu etkiler finansal ve reel etkilerdir.

İşsizlik; İşsizliğin sebebi iktisadi büyüme yavaşlamış, fazlaca sektör küçülmeye başlamıştır. Bu yüzden finansal pazara karşı güven azalmıştır, yatırımlar azalmıştır, ekonominin küçülmesiyle birlikte fazla kişi işsiz kalmıştır.

Suç Oranlarındaki Artış; Bunalımın etkisiyle beraber kredi piyasalarındaki korku yüzünden işsizlik artmıştır. İşsiz kişilerin sayısının artması ise psikolojik rahatsızlıkları meydana getirmiştir. Bütün bu durumların gerçekleşmesi sebebiyle yolsuzluk ve beraberinde sosyal olarak “aile içi şiddet” olayları gibi suçlar meydana gelmiştir.

Finansal Piyasalara Olan Güvende Azalma; Buhranın etkisi ile piyasalardaki şüphe artmıştır. Böylece yatırımlar azalmıştır. Ve ekonomiye duyulan güven sarsılmıştır. Hem üretici hem de tüketici geleceğe duyduğu belirsizlik finansal piyasalara karşı olan güven seviyesini ciddi şekilde etkilemiştir.

Turizm Gelirlerinde Keskin Azalma; Suç oranlarında görülen artış ile ülkelere giriş yapan turist sayısı ters bir oranla azalmıştır. Turist sayısındaki azalma sebebiyle pek çok iş yeri kapatılmıştır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Azalma; Krizden etkilenen ülkelerde talep artışı azalmıştır. Ekonomiye duyulan endişe güvenleri yerle bir etmiştir. Ayrıca ekonomi küçülmüştür. İşte tüm bunlar yüzünden doğrudan yabancı yatırımlarda fazlaca bir biçimde düşüş gözlemlenmiştir.

Kredi bulma ve ticaret finanse edilmesinde güçlük yaşanması; Buhranla birlikte yatırımcılar yatırımlarını durdurma veya erteleme kararı alırlar. Bankalar ise likidite yetersizliği nedeniyle kredi vermeyi uygun bulmamaktadır.

1.4.2. Finansal Etkiler

Bütçe Açıklarında Görülen Artış Ve Vergi Gelirlerindeki Azalma; Buhranın etki gösterdiği “*finansal gelir*”lerde önemli derecede azalma ve yapılan harcamalarda yükseliş saptanmıştır. Kısaca bütçe dengesi bozulurken, bütçe açıklarımız artmış ve “*vergi gelir*”leri azalmıştır.

Cari İşlemler Açığı; Buhranın etkisiyle genelde piyasalarda ülke parası değer kaybeder ve döviz kurunda artış görülür. Döviz kurundaki artış ihracatta da artışa neden olurken, tam tersi ithalatı azaltır. Durum böyleyken cari işlemler açığı azaldığı görülmektedir.

Döviz Kurlarında Spekülasyonlar; Kriz yüzünden kaynaklanan dengesiz durumlar dış ticaret ile ilgili ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanma ile ulusal para değer kaybetmiştir.

Vergi Gelirlerinde Düşüşler; Daralan piyasalar yüzünden vergi gelirlerinde düşmeler meydana gelmiştir. Buhran ile mücadele de uygulanan politikalardan vergi oranını düşürmek vergi gelirlerini düşürmekle eş değerdir. Krizler vergiye olan bağlılığı arttırmaktadırlar.

Dış Ticaret Hacminde Düşüş; Krizin beraberinde ekonomiler küçülme yaşamış ve bununla beraber dış ticaret hacminde azalma yaşanmıştır. Global olarak devletler arasındaki ticaret ilişkisinde azalma olmuştur.

Enflasyonda Oransal Değişim; Kriz ile beraber kaynakların etkin kullanımı azalmaktadır. Ayrıca kaynakların maliyeti artmaktadır. Belirsizlik faiz oranlarını arttırmaktadır.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Darboğazı; Buhran, zamanlarında görülen faiz çıkışı ülkelerden sermaye çıkışını etkileyerek artırmış ve bunun sonucunda ülkelerdeki görülen faiz oranlarının artışına ve döviz rezervlerinde hızla tükenmesine sebep olmaktadır.

Büyümede Görülen Yavaşlama: Krizin etkisiyle beraber ülkelerin ihracat piyasası olumsuz etkilenmiş büyüme ve yatırım azalmıştır. Reel faizlerde görülen dalgalanma; Güvenin sarsılması ile beraber daha kısa vade de borçlanma meydana gelmiştir. Bunun sebebi finansal piyasalardaki belirsizliktir.

Ticaret Ve Ödemeler Dengesi Üzerinde Negatif Etkileri; İthalat ve ihracatın bozulmasıyla birlikte ticaret ve ödemeler dengesi etkilenmektedir.

Özel Sektör Portföy Yatırımların Ülkeden Çıkışı Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomi Fonlama Sorunu; Krizle birlikte ülkenin kötü yönetilmesi sebebiyle ekonomide belirli bir istikrarın olmaması özel sektör ve yabancı yatırımcının güvenini sarsmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KRİZLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

2.1. Krizler Sonrası Türkiye Ekonomisi

2009 yılı sonuna kadar yaşanan küresel kriz sadece Türkiye'yi ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin etkilememiştir. 2008 küresel krizinden bütün dünya ülkeleri etkilenmiştir. Ama küresel krizin etkileri ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Buna örnek olarak büyüme oranlarının ülkeler arasındaki farklılık göstermesini verebiliriz.

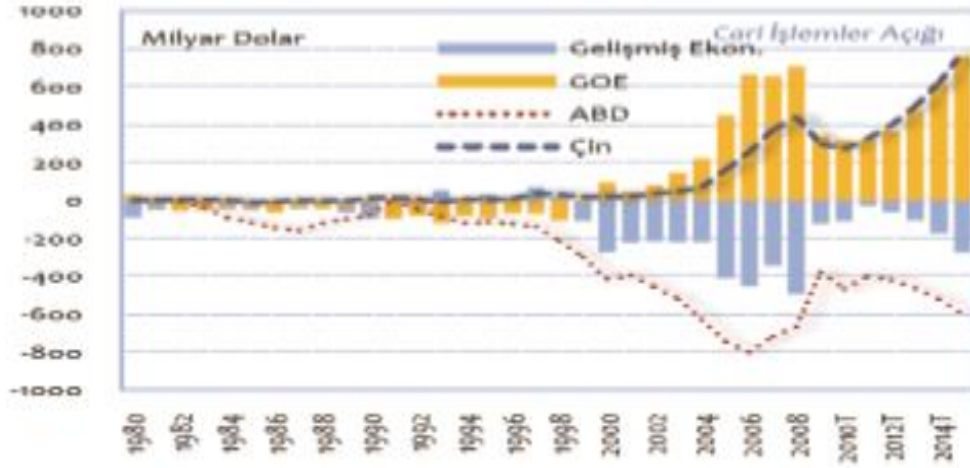
Tablo 10. Ülke Gruplarına Senelik Büyüme Oranları

	2007	2008	2009	2010
Dünya	5,0	2,3	-1,6	4,5
Gelişmiş Ekonomiler	2,7	0,0	-3,8	2,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,4	6,1	1,9	7,0
Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri	11,0	7,9	7,2	8,9
Avrupa	7,0	4,0	-6,1	4,4
Türkiye	4,7	0,7	-4,8	9,2

Kaynak: Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 87

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi kriz gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına almıştır. Fakat Avrupa Birliği ülkeleri ve gelişmiş ülkelerde görülen büyüme rakamlarının düşüşü sonucu ekonomik daralmalar gerçekleşmiştir. Kaderli ve Küçükkaya (2008), araştırmasında “ gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 2007 senesi reel GSYİH artışı %11 iken, 2008 yılında oran %7.9'a düşmüş ve 2009 yılında %7.2 olarak kayda geçmiştir. 2010 yılında reel GSYİH oranının %8.9 olarak hesaplanması ekonomilerin toparlanma sürecinin başlamasının bir belirtisi olduğuna değinmiştir.” 2008 öncesi Dünya ekonomisinde göze çarpan bir diğer etken cari açıklar ve cari fazlalıklardaki dengesizliklerdir. 2008 krizinin dünya ekonomisindeki kriz öncesi dönemlerden ayıran diğer bir hal ise, yükselen ekonomilerin içinde buldukları şartlardır.

Şekil 3. Global Cari Açık ve Fazlalıklar

Kaynak: Afşar, 2011: 149

Şekilden Anlaşılacağı gibi 2008 senesinden önceki zaman aralığında Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi çok fazla bir şekilde cari açık vermiştir Petrol ihraç eden ülkeler ile Asya ülkeleri de hızlı bir şekilde cari açık vermiştir. Bu yaşanan gelişmelerin sonucunda cari fazlası olan ülkelere ABD ekonomisine cari açığın para desteğine dair bir transfer yapmıştır. Kriz öncesi dönemde ortaya çıkan yüksek seviyedeki sermaye finansman düzensizliklerinin gerçekleşebilecek sonuçları tartışılmıştır. Bu tartışma sonucunda ABD de cari açıkların çok tehlikeli olduğu belirtilmiştir. Eğer zorunlu tedbirler alınmazsa ortadaki düzensizliklerin ileriki zamanlarda bir krize sebep verilebileceği öne sürülmüştür. Krizin öncesini kapsayan dönemde global ekonomide devasa bir kredi büyümesi ortaya konulmuştur. Eski zamanlardaki tecrübeler büyük ölçüde kredi büyümeleri gözlemlenen zaman dilimlerinde borcun niteliğinin azalışa geçtiği ve ödenme zamanı geldiğinde kayda değer problemlerin ortaya çıkmasının ihtimal dâhilinde olduğunu sergilemiştir. Bu açıdan finansal küresel buhranın su yüzüne çıkan ilk öncülü *subprime* (yüksek riskli) emlak kredilerinde zamanında ödeme sorunları, bu zaman zarfındaki aşırı kredi genişlemesinin olası neticelerindendir (Afşar, 2011: 150).

Tablo 11. Krizin Türkiye'ye etkileri

KRİZİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	
Üç kanaldan Etki	Borçlanma Maliyetlerinde Artış.
İhracat (Dış talepteki daralma)	Bankaların Finansman İmkânları Azalma.
Belirsizlik (Risk Algılamasının Artması)	İç talepte Daralma.
Kredi kanalı	Dış ticaretin yavaşlaması.
Faizlerin yükselişi	Ekonomide Yavaşlama ve İşsizlik artışı

Kaynak: Ergün, 2010

2.1.1. Büyüme

Gayri Safi Yurt içi hasılanın bir dönemden Öteki döneme fiyat artışlarından Temizlenir ve şekline Ekonomik büyüme olarak tanımlayabiliriz Büyüme teknolojideki gelişmeler İşgücü ve sermaye miktarında oluşan üretim faktörleri stoklarındaki artışlar yardımıyla sağlanır.

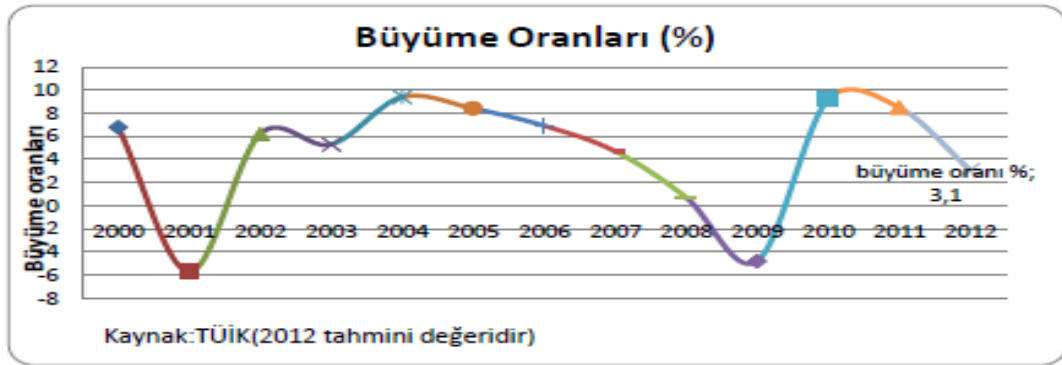
2001 senesindeki krizini boy göstermesi ile beraber Türkiye ekonomisinde -5,7 oranında küçülme görülmüştür. Sonraki senelerde ise potansiyel bir büyüme performansı göstererek 4,7 çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye ithalata bağlı bir büyüme şekli göstermiştir. Dünya konjonktürü de büyümüştür. Bu ithalat oranı 2003 senesi Sonrasında da devam etmiş ithalat oranının artması ile birlikte ülkeye sıcak para girmiştir. İleriki zamanlarda soğuk para olarak adlandırılan, gayrimenkul satışlarından gelen gelir eleştiri ile karşılanmıştır. Sektörün ithalat finanse edilmesi için bol likidite, Finansal genişleme ve ucuz kredi imkânlarından yararlanarak doğrudan borçlanmaya gitmiştir.

2008 yılının eylül-aralık ayları arasında global krizin etkisinin girdabına sürüklenen Türkiye'nin iktisadi durumu 2009 yılında % 4,8 oranında daralma yaşamıştır. 2004 senesinde dış ticaretimizde önemli ölçüde daralma meydana gelmiştir. Bunun sebebi Dünya Ticaret hacminde daralma ve ülkemizin en mühim ticaret müttefiki olan Avrupa Birliği ülkelerinde görülen yapısal çöküntü ile beraber yeterli düzeyde olmayan talep şartları, Türkiye'nin dış ticaretinde ciddi bir şekilde daralmaya yol açmıştır. Ayrıca reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya bu katkı sağlığın net ihracat kalemi olmuştur. İktisadi anlamda ki küçülme ile beraber ihracatın artmasıyla birlikte net ihracatın Gayri Safi Yurt içi Hasıla'ya bu bir şekilde etki oluşturmasına sebep vermiştir. Böylelikle Gerçekleştirilen ihracatın reel Gayri Safi Yurt içi Hasıla'ya %57,2 Oranında olumlu etki yapmış olması 2009 yılında iktisadi anlamda daha büyük bir oranda daralmanın meydana gelmesini engellemiştir. Bunun dışında

GSYH'nin düşmemesini sağlayan öteki masraf kalemi kamu kesimi masrafları olmuştur.2010 ve 2011 senelerinde iktisadi anlamda Türkiye yüksek bir büyüme performansı içerisine girmiştir. Bu süre zarfında kredilerde artış, faiz oranlarında ise düşüş gözlemlenmiştir. Belirsizliklerin azalmasıyla beraber, sermaye girişleri devam etmiştir.2010 senesinde 9,2, 2011 senesinde yüzde 8,5 oranında gerçekleşen büyüme ile birlikte Türkiye'nin büyümesi oldukça artmıştır.

Buhran/kriz sırasında kamu harcamaları ekonomide toparlanmaya sağlamak için teşvikler ve politikalar sonucunda artmıştır. Kamu harcamaları 2008 senesinde %7,8 oranında büyüme meydana getirmiştir. Gerçekleşmesi ile beraber 2009 senesinde Yaklaşık olarak reel gayrisafi Yurt içi Hasıla ya % 17 oranında katkı sağlamıştır (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi : 17.11.2020).

Grafik 2. Büyüme Oranları (%)

Kaynak: www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 17.11.2020

Tablo 12. 2008 Global Krizi Öncesinde GSYH Yüzdeleri(%)

	2004	2005	2006	2007
Dünya	4.0	3.5	4.0	3.9
Amerika	3.6	3.1	2.7	2.1
Avrupa	2.2	1.7	3.0	2.7
Asya	8.61	9.03	9.83	10.62
Afrika	6.5	5.9	5.9	6.0
Japonya	2.7	1.9	2.0	2.3
Çin	10.1	10.4	11.6	13.0
Hindistan	8.3	9.3	9.7	9.1
Rusya	7.2	6.4	7.7	8.1
Brezilya	5.7	3.2	4.0	6.1
Türkiye	9.4	8.4	6.9	4.5

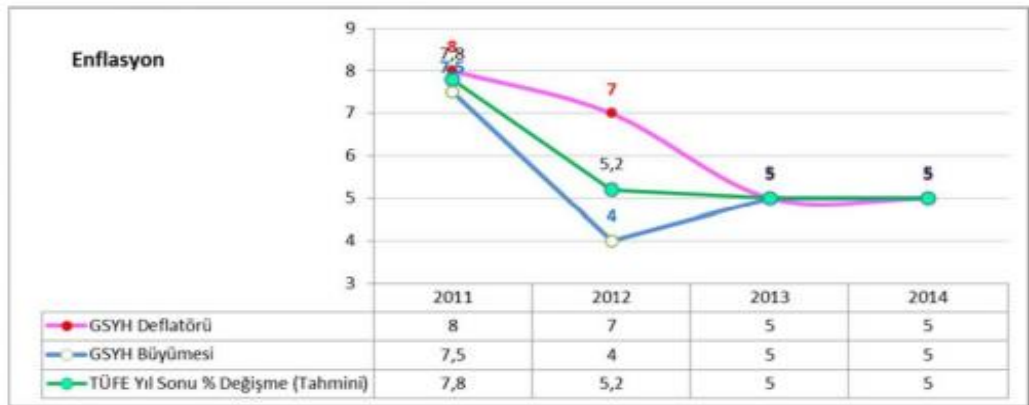
Kaynak: Duman, 2011: 85

Yukarıdaki tabloda krizin hemen öncesindeki “enflasyon oranları” ortaya konmaktadır. Bu tabloya göre, iktisadi olarak dünyada “enflasyon” tahmini olarak %4 oranında gerçekleşmiştir. 2004-2007 yılları arası süreçte; Asya, Brezilya ve Türkiye haricinde enflasyon oranlarında bir yükselme görülmüştür. 2008 global ekonomik buhran öncesinde dünyadaki en büyük eşitsizlik, Çin en başta olmak kaydıyla Asya ülkelerinin cari işlemler fazlasıyla ABD’nin cari işlemler açığını finanse etmesidir.

2.1.2. Enflasyon

Global kriz sonrasında toplam talep koşullarının enflasyon içinde yaptığı katkı oldukça büyüktür. Bu durumun devam ederek mal ücretlerinin büyük oranda yatay süreceleceği tahmin edilmektedir. Siyasi açıdan faizlerin bir müddet süresince tek evlerde gözlemlenmesi, gıda enflasyonunun % 7 düzeyinde çalkanması ve petrol ücretlerin yaklaşık 100 dolar olarak devam ettiği tahmin edilmiştir. Bu açıdan “TÜFE”nin senelik yükselişi, 2012-2014 senelerinde “orta vadeli” amaç olan %5’e benzer oluşacağı tahmini ileri sürülmüştür. 2010 senesinde “TÜFE” senelik yükseliş hızı %6,4 olarak meydana gelmiş ve amaçlananın 0,1 rakam altında yer almıştır. Ürün ve hizmet sektöründeki ücretler önceki yıllara göre ortalamalar alındığında sınırın altında seyrederek “çekirdek enflasyon orta vadeli amaçlarla beraber ilerlemiştir (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi:18.11.2020).”

Grafik 3. 2011-2014 arası Enflasyon

Tablo 13. 2008 Küresel Krizi Öncesi Enflasyon Oranları (%)

	2004	2005	2006	2007
Dünya	3.58	3.76	3.69	4.0
Amerika	3.21	3.67	2.20	4.09
Avrupa	2.33	2.29	2.31	2.37
Asya	2.41	2.21	1.63	2.22
Afrika	3.45	3.58	5.76	9.00
Japonya	0.20	-0.40	0.30	0.70
Çin	3.23	1.37	2.03	6.63
Hindistan	4.63	5.31	6.72	5.51
Rusya	11.70	10.90	9.00	11.90
Brezilya	7.60	5.69	3.14	4.46
Türkiye	9.36	7.72	9.65	8.39

Kaynak: Duman, 2011: 86

Yukarıda ABD, Avrupa, Japonya ve Çin gibi dünya ticaretinde adı geçen ülkeler ile Brezilya, Rusya ve Türkiye'nin işsizlik sayıları verilmiştir. Bahsi geçen ülkelerde 2004'ten 2007'ye kadar büyüme oranlarının da gösterildiği gibi işsizlik oranında azalış kayda geçmektedir.

2.1.3. İstihdam

2008 senesinde Global krizin etkilerinin hissedilmeye başlanması ile beraber işsizlikte baş gösterdi. Küresel kriz sürecinde işsizliğin önemli derecede artması ile beraber Türkiye'deki iktisadi anlamda işsizlik rakamları azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat 2007 yılının Ağustos ayında küresel krizin başlamamışken bile işsizlik oranı yüzde 9,8 e yükselmiştir. Otomotiv sektöründe ve özel sektörde pek çok alanda işsizlik giderek artmıştır Bunun sebebi ise oraya yatırımların azalması ve reel kesimdeki daralmadır. Bu durum sadece Türkiye'de yaşanmamıştır. Dünya genelinde birçok özel sektörde otomotiv sektöründe büyük bir sorun olarak işsizlik yaşanmıştır.

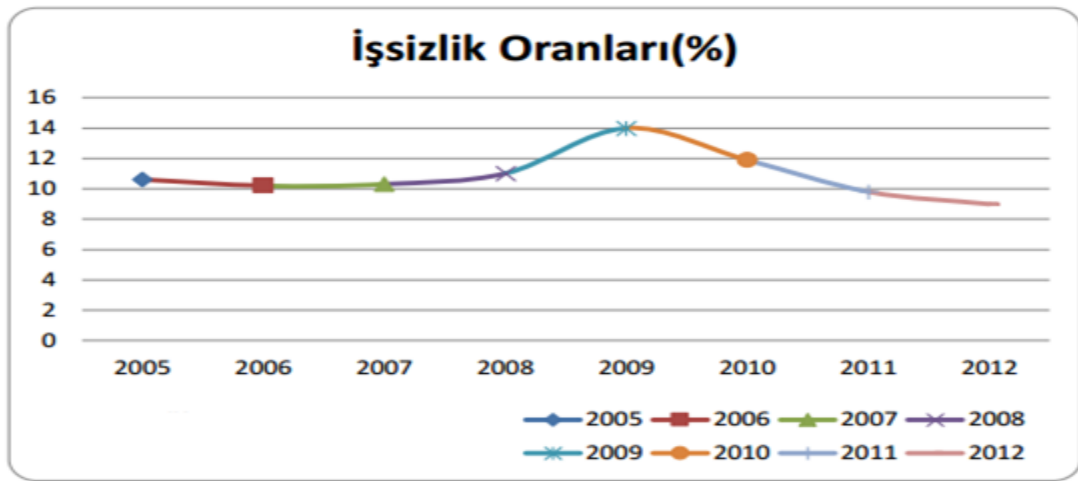
İktisadi anlamda Türkiye ekonomisi kriz öncesinde, 2001 krizi sonrasında artan işsizlik ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca bu duruma daralma da sebep olmuştur. Ortalama olarak 2002 ve 2007 yılları arasında GSHY artışı %6,9'dur. Ortalama rakamlarda işsizlik %10,2 biçimde ele alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun aile işgücü analizi sonuçlarını incelediğimizde, "Şubat 2008'de kurumsal olmayan sivil nüfus 69 milyon 372 bin kişiydi. Bunların 49 milyon 672.000'i 15 yaş ve üzeri, 22'si ise 69 milyon 372 bin kişiydi. 804.000 Milyon iş gücündeydi. 20 milyon kişiden 162.000 kişi istihdam edildi. Dolayısıyla ülkemizin işgücüne katılım oranı %45,9, istihdam oranı %40,6 ve işsizlik oranı %11,6 oldu. Kriz yılı olan 2008 yılında, Türkiye'nin ortalama işsizlik oranı %14 idi.2000'de aynı oran

%6.5'tir.İstihdam oranı 2000'de %46,7'den 2009'da %41,2'ye düşmüştür. Türkiye'de işsizliğin sosyal riski de yüksektir. Genç nüfus daha yüksek Ekim 2009'da Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı üzere genç işsizlik oranı %26,6 TÜİK işsizliği AB standartlarına göre hesaplıyor. Ancak AB'nin işsizlik sigortası daha iyi olduğunda, işsiz ve morali bozuk olan insan yok denecek kadar azdır. Ayrıca Türkiye ile karşılaştırıldığında iş bulma kurumları çok daha gelişmiş durumda. Bu nedenle, gerçek rakam yayınlanan rakamdan daha yüksektir. İşsizlik oranı 2010 yılında düşmesine rağmen, %12 olan işsizlik oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hala yüksektir (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

2009 Mayıs ayında istihdam paketi uygulanmaya konulmuştur. Uygulamaya konulan istihdam paketi ile beraber işsizlik yüzde %13'e gerilemiştir. Bu gerileme Haziran ayının 2009 senesinde meydana gelmiştir. Daha sonraları meydana gelen dalgalanmalara rağmen Nisan ayının 2011 senesinde tek haneye inmiştir. 2011 yılında ise istihdam da hızlı artışlar olmuştur.

Grafik 4. 2005-2012 yılları arasında işsizlik oranları

Kaynak: www.moutari.weebly.com , Erişim Tarihi : 18.11.2020

2010 senesinin Ekim ayı itibariyle bütün alt sektörlerde “istihdam artışı” görülmüştür. İstihdamın yükselmesiyle meydana gelen hızlı ritim, inşaat alanında ‘ “istihdam artış hızını” 2011 Eylül ayı itibariyle yüzde 24’ün üstüne yükseltirken, hizmet alanında istihdam da aynı zamanda yüzde 6,5’i geride bırakmıştır. Böylece, tarım alanının da yardımını gözlemlediğimizde, toplam olarak “istihdam artış hızı” senelik yüzde 7,7’ye artış sağlamıştır ve 2011 senesinin Eylül ayı işsizliğin

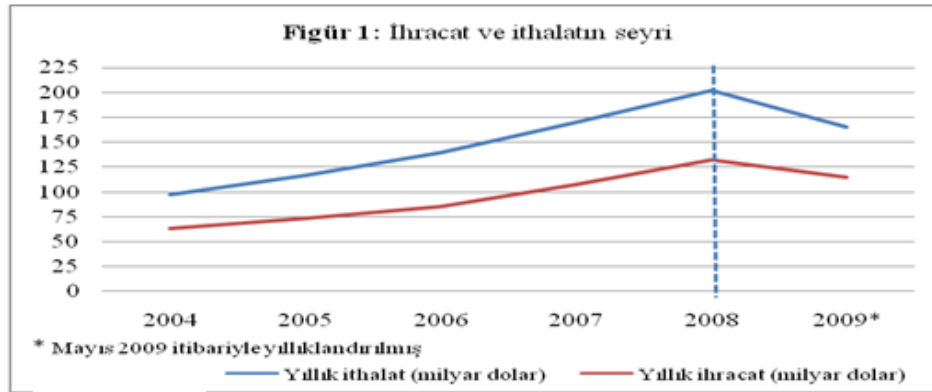
gözlemlendiği en düşük zaman dilimidir(www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

2.1.4. Cari Denge

Herhangi bir ülkenin gelir ve giderini cari hesap ölçer. Cari açık bir ülkenin giderlerinin gelirlerinden büyük olması halidir. Ve bu durumun iki yolu vardır. Bunlardan ilki sermaye hesabı fazlasıdır. Sermaye hesabı fazlası ülkenin yurt dışından kaynak ödünç almasıdır. İkinci yol ise rezervlerin kullanılmasıdır. Rezerv daha önce biriktirilen kaynaklardır ve bu iki durumda cari açık meydana gelir. Üç ana öğeden oluşan cari hesaplardan birincisi cari transferler ikincisi dış yatırım gelirleri üçüncüsü ise dış ticarettir. Mal ticareti açığa Türkiye'de en belirgin olan cari açık türüdür. Cariye için giderek artması Türkiye ekonomisine daha da hassas bir hale getirmiştir. fakat Türkiye 2000'li senelerde meydana gelen küresellik likiditenin fazlalığı sebebiyle şans açısından iyi bir zamandan geçmiştir.

Tüm bu nedenlerden dolayı büyüme oranları kötümserliği kenara bırakılmıştır. Ayrıca risk unsurunun küçümsemesi ne neden olmuştur. Bu dönem içerisinde Türkiye ihracat portföyünü arttırmıştır aynı zamanda ihracat arttı için oranlarda ithalat bağlı duruma gelmiştir. Türkiye büyük bilmek için sermaye akımlarının bağlı kalmıştır. Düşük kur yüksek faiz politikası izlenmiştir.

Grafik 5. İhracat ve ithalatın seyri

Kaynak: www.moutari.weebly.com , Erişim Tarihi : 18.11.2020

Global krizin Türkiye'ye en çok etki gösterdiği alan dış ticarettir. Nedeni ise, şöyle açıklanabilir: Türkiye'ni ticaret haddinin büyük kısmı AB ülkelerine bağlıdır. AB ülkeleri global krizden etkilendiği için Türkiye de direkt olarak etkilenmektedir. 2008 yılının ekim ayından bu yana Türkiye'nin ithalat ve ihracat

hacmi kayda değer biçimde gerileme göstermiştir. Bu süreç ihracatçıları çıkılmaz hale sokmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine, 2009 Haziran ayı itibariyle ihracat, 2008 Haziran ayına oranla % 32,8 azalma yaşamıştır. Özetle, Türkiye'nin son hızla küçülen ve talep daralması problemiyle karşılaşan Avrupa Birliği pazarına mal satışı yapamaması ihracat kanalından ciddi anlamda etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi : 18.11.2020).

2009 senesinde %43,5 artmıştır. 2010 senesinde %39,4 ve 2011 senesinde ise %39,7 düzeyine gerilemiştir. 2012 senesinde, 2011 senesine kıyasla dış borç GSYİH oranına yakın olmuştur. Türkiye'de dış borcun yükselmesi ile borcu karşılamak için ihtiyaç duyulan finans kaynağı miktarı da artmaktadır. Artan bu finans kaynağı aynı zamanda ülkenin dış borç oranını da artırmaktadır. Dış borç oranının yükselmesi aynı şekilde dış kaynağa ihtiyaç duyulmasını doğurur. Bu durumda da bu borçlanma da birbirini takip eden bir döngü haline gelmektedir. Dış borçlanmanın gerçekleşmesi sonucunda borçların faizli bir şekilde geri ödenmesi cari dengeyi bozmaktadır. Türkiye ekonomisinin cari açık dengesini koruyabilmesi için kısa dönemde cari açık dengesini devam ettirmek için kısa dönemde cari açıkta krizlere neden olan vurgun amaçlı söylemler ekonomik dengeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde cari açığın devamı ve cari açığı karşılayacak ekonomik gücün önemi uzun vade de daha çok anlaşılır hale gelmiştir (Doğan, 2007: 182).

2.1.5. Bütçe Dengesi

Türkiye iktisadi olarak 2000–2001 buhranına büyük kamu açıkları ile başlamıştır. Krizden sonra ki dönemde gerçekleştirilen sıkı “maliye politikası ve mali disiplin anlayışı” aracılığıyla kamudaki açıkları ciddi ölçüde azalma yaşamıştır. Dolayısıyla bütçe üzerindeki faiz yükün düşüş meydana gelmiştir. 2006 yılında ise “bütçe açığı” neredeyse hiç yoktu. 2006 senesinden sonra “5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca destekli bütçe uygulamasından küresel standartlarla uyum içinde olan ve daha geniş kapsamlı olan merkezi yönetim bütçe uygulamasına geçiş yapılmıştır” (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

Bütçe açığı gelirlerin giderlerden daha küçük olması hali olarak ifade edebiliriz aynı zamanda faiz dışı kavramın anlamı da önemlidir.

Bütçeyi iki tarafa bölecek olursak, ilk tarafta gelirler yer alırken, karşı tarafı giderler veya diğer adıyla harcamalar oluşturmaktadır. Faiz dışı fazla kavramını açıklayacak olursak; bütçenin gelir tutarları ile bütçeden yapılmış olan harcamalardan faiz ödemelerinin kayda alınmadığında geriye kalan harcamalar arasındaki fark olarak tanımlayabiliriz. Türkiye'nin faiz gideri bulunmaması durumunda, bütçenin ne statüde olacağını ifade eden bir olgudur. Kısaca, tüm gelirlerden harcamaları çıkarttığımız zaman, gelirlerin harcamaları karşılayıp karşılamadığını ortaya koyar (www.muhasabenet.net, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

Faiz dışı açık veren bütçe dengesi faiz ödemeleri olmadan bile açık veriyor anlamına gelmektedir.

Faiz dışı fazla; özet olarak tüm gelirlerden harcamalar düşüldüğü zaman, gelirlerin harcamaları karşılayıp karşılamadığını ortaya koyar (www.muhasabenet.net, Erişim Tarihi: 18.11.2020). Faiz dışı açık veren bütçe dengesi faiz ödemeleri olmadan bile açık veriyor anlamına gelmektedir.

Faiz dışı açık veren bütçe dengesi faiz ödemeleri olmadan bile açık veriyor anlamına gelmektedir. Bu durumda giderleri azalmak ve gelirleri çoğaltmak amacıyla tedbirli davranmak gerekir. Fakat faiz dışı artış bahis konusu ise “bütçe gelirleri faiz dışı giderleri karşılayabilmekte ve faiz ödemeleri için de bir miktar fazla elde edebilmektedir”. Yani borçlanma zarurieti hiç olmazsa o faiz dışı fazla miktarı kadar düşüyor demektir (http://www.mahfiyegilmez.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

Global Kriz öncesinde 2005-2008 yılı bütçe açığı ortalaması yaklaşık olarak %1,3 oranındadır. Hele ki buhranın yoğunlaştığı 2009 senesinde ortaya konulan tedbirler ile “mali teşvik paketleri ile birlikte bütçe dengesi” bozulmuştur. Kamu borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranında %46'lar görülmüştür. 2010'da hem “bütçe açığı hem de kamu borç stok”un da düşüş görülmüştür. Fakat buhrandan sonra bütçe görünümünün bakış açısıyla en iyi zaman 2011 senesi olduğu gözlemlenmiştir.

Yurt dışında devam eden küresel ekonomik sorunlar olmasına ve Türkiye'nin seçim yılı olmasına rağmen, Türkiye maliye politikası açısından oldukça başarılı bir yıl olmaya devam etmektedir. 2009 sonunda GSYİH'nın %5,5'i kadar büyük bir açığın ardından, 2011 bütçe görünümü, faiz giderlerinin düşmesi ve faiz dışı oranların yükselmesiyle kendini ayarlamaya devam etti. Rakamlarla gösterilirse, “merkezi

yönetim bütçe açığı 2010'da 40 milyar liradan (GSYİH'nın %3,6'sı) 2011'de 17,4 milyar liraya (GSYİH'nın %1,3'ü) düştü. Değişikliklerde faiz harcamaları ve faiz dışındaki toparlanma önemli rol oynamıştır. Örneğin, 2011'deki temel fazla 25 milyar lira civarındaydı, dolayısıyla GSYİH'nın %0,8'inden %1,9'a yükselmesi önemli bir gelişme gösterdi. Bu dönemde faiz giderleri de 2009'da GSYİH'nın %5,6'sından 2011'de GSYİH'nın %3,3'üne düştü. 2011'in bu kadar zor bir sonuç elde etmesinin nedeni, harcamaların (dolaylı, tüketim, ithalat vb.) disiplini ve faydalarının vergi gelirlerinde hızlı bir artışa yol açmasıdır. Ayrıca 2011 yılından sonra kullanılan vergiler ve sosyal güvenlik borçları düştükten sonra yapılan ödemeler bütçeyi GSYİH'ya göre en az %1 ila %1,5 oranında artırmıştır. 2012 yılında uygulamaya konulan cari açığı azaltma politikası, 2011 yılında düşen bütçe açığını yeniden artırmıştır. Bütçe açığı, cari açık arttıkça ithalat vergileri ile otomatik olarak azalır, cari açık azaldıkça artar. (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020).

2.1.6. Para Politikası

Global kriz sonrası parasal genişleme politikalarının uygulanmasıyla birlikte Türkiye' de bir takım etkiler meydana gelmiştir. Bu etkilerin nedeni gelişmiş ülkelerin Merkez Bankalarının bunalımın vermiş olduğu hasarı azaltmak için uyguladığı politikalarıdır. Bu zaman diliminde ilk önce FED ile faiz iskontoları gerçekleştirilmiştir. Kısa vadeli yurt dışı para fırsatlarının yüksek ve düşük maliyetli bir şekilde elde edilmiştir. Bu durum kredi genişlemesine ve Türk lirasının değer kazanmasına sebep olmuştur. Bu olay sonunda 2010 yılında finansal tehlikeler ve dış kargaşalar yükselişe geçmiştir (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi : 18.11.2020).

Buhranla birlikte fiyat istikrarı olarak politika belirleyen MB bu politikanın yeterli olmayacağını anlamıştır. Fiyat istikrarı ile beraber finansal istikrarında ne kadar önemli olduğu fark edilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise TCMB uyguladığı yeni politika içinde birincil olarak fiyat istikrarı sağlanırken finansal istikrarda arka plana atılmamıştır destekleyici olarak uygulanmıştır. Bu yeni düzenekte faiz koridoruna önemli bir rol yüklenmiştir. Merkez Bankası'nın “gecelik borçlanma faizi ile borç verme faizi arasında ortaya çıkan kısmına faiz koridoru” denilmiştir.

Merkez Bankası borç alma ve verme faizlerine ilişkin değişiklik yaparak para arzını kontrol etmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle faiz koridoru TCMB' ye ait önemli

bir para aracı olarak görülmüştür (<http://piyasarehberi.org>, Erişim Tarihi : 19.11.2020).

Faiz koridoruna tamamlayıcı olarak zorunlu faiz oranları kullanılır. Örneğin Kasım 2010 - Ağustos 2011 de cari açıkların artış göstermesi ve TL'nin değerlenmesi ile birlikte faiz koridoru aşağıya genişletilmiştir. Ayrıca zorunlu karşılıklar fark edilir biçimde fazlaştırılmıştır.

Ayrıca TCMB ek Türk Lirası'nın mecburî karşılıklarının var olan bir kısmını (%60) döviz veya altın biçiminde saklamasına fırsat vermiştir. Rezerv Opsiyon mekanizması (ROM) olarak adlandırılan terim bankalar açısından bir zorunluluktan ziyade seçenektir. ROM'un çalışması için ilk olarak bankaların TL biçiminden fonlarının maliyetiyle döviz biçiminden olan fonlarının aralarındaki farktı ile ortaya konulmalıdır. Örnek olarak TL biçiminde fonların maliyeti, döviz biçiminden olan fonların maliyetinden daha fazlaysa Merkez Bankası'nın da dövizin var olması daha faydalıdır. Dövizden borçlanaabilecekleri cazip saha harici etkenler mevcut ise bu üstünlüğü uygun biçimde ölçümlenmektedirler. Merkez Bankası bu maliyet farkını düzenleme yapabileceği Rezerv Opsiyon Kat sayısı (ROK) aracını da yenilemiştir. Kat sayısında artış yaşandıkça Merkez Bankası ve bankaların eski zamanlara göre daha fazla dövizde tutmaları zorunlu hale gelmektedir. Böylece döviz tutmanın maliyeti yükselmektedir. Tamamının Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına özel olan bu yeni sistemle bankalar TL likiditesinde artış sağlayarak fonlama maliyetini de düşürüyorlar. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası da ROM sistemiyle oluşabilecek risklere karşılık döviz rezervlerinde artış sağlıyor ve para ikamesinden oluşabilecek etkileri de azaltıyor(www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi : 19.11.2020).

Bahsedeceğimiz bir konu ise istisnai bir gün uygulamasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına özel olan başka bir ek araç ise istisnai gün olayıdır. Sermaye girişleri zamanı birden oluşan yavaşlama sebebiyle TL ve bununla birlikte enflasyon üzerinde meydana gelen preslere karşı geliştirilmesi uygun görülmüş bir politika türüdür. Bu yeni politika uygulamasına göre “normal” günlerde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın piyasayı oldukça uygun oranlardan (politika faizinden) fonlanması ön görülüyorken, “istisnai” günlerde “efektif” fonlama faizini arttırma yolu tercih edilmiştir. Kısaca “istisnai” günde fonlama maliyetinin oranı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından değil de, ihale usulü ile belirlenir. Bu ihale tarzında bankalar piyasadaki öngörülen sıkışıklığa göre talep artışı

sağlamaktadır. Bununla beraber ihalede oran faiz koridorunun üst bandına yaklaşmaktadır. Dolaylı şekilde faizlerde artış yapan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası seçilen bu yöntem ile birlikte öncelikle kur üzerinde baskı oluşturup sonrasında ise Türk lirasının değer kazanmasını sağlamayı hedeflemektedir. Diğer taraftan ise politika faizinde değişim sağlamadan geçici şekilde faizleri yükseltmiştir.

İstisnai gün tanımına tam olarak girmese de benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası miktar ihalelerinde piyasaya girişini sağladığı para miktarını düşürerek sıkışıklığa neden olmakta ve gecelik faiz oranlarının yükselmesini sağlamaktadır (www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi:19.11.2020).Uygulanan yeni para politikası diğer gelişmekte olan ülkelere kıyaslamada bulunduğumuz zaman daha sınırlı bir düzey izlemektedir. Mesela Danimarka'nın para birimi ABD karşısında değer kaybederken TL'nin değer kaybı daha kısıtlı kalmıştır.

2.2. Kriz Döneminin Temel Risk Göstergeleri ile Açıklanması

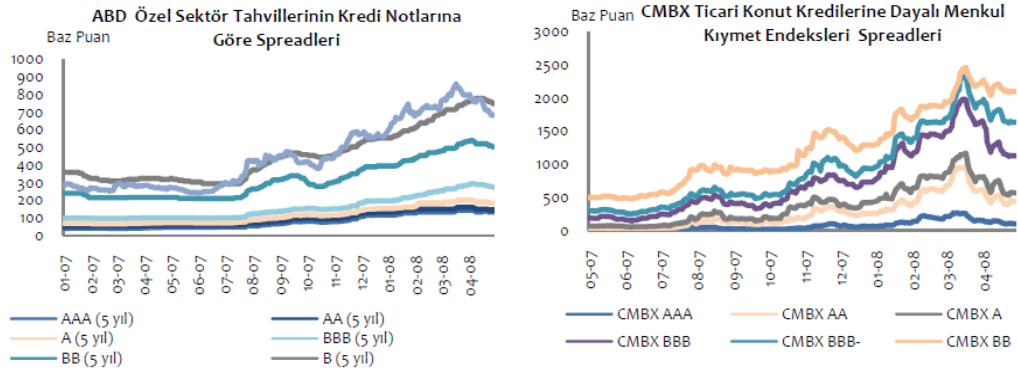
2.2.1. Kredi Riski Endekslerindeki Değişim

Kredi desteği veren kurumlar, ipotek ödemesini kolaylaştırmak ve kredi riskinden kaçınmak için kişisel gelirin (PTI) kredi tutarına ve gayrimenkul değerine oranını doğru değerlendirmelidir. Ödeme güçlüğünde yükümlülüklerini yerine getiremeyen borçlular, bu oranları belirlemeli ve buna göre daha düşük kredileri tercih etmelerine rehberlik etmelidir. Kredinin geri ödenmesinde bir sorun varsa, uygulanabilecek yöntem emlak kredisi destekleme acentesini ipotek ederek acente tarafından satmak ve kalan kredi bakiyesini tahsil etmektir. (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu; ABD Mortgage Krizi : 2008).

ABD ' risk algıları konusunda yol gösterici olan spreadlar kredi notlarına göre aynı vadeli özel sektör tahvilleridir. Spreadalar piyasanın beklediği risk primini göstermektedir. Devlet tahvili getirisi ile devlet tahvili farkını da spreadlar göstermektedirler.

2008 Krizinin likidite krizine dönüşmesiyle birlikte özel sektör spreadları artışa geçmiştir. Bu sebepten borçlanma maliyetleri artmıştır çünkü özel şirket tahvillerinin değeri düşmüştür. Ekonomik büyüme hızının yavaşlaması öngörüsünün nedeni ise kredi maliyetlerinin yükselmesidir.

Grafik 6. ABD Özel Sektör Tahvil ve CMBX Spreadleri

Kaynak: BDDK, 2008

Kredi riskinin transferinde kullanılan bir başka önemli gösterge ise CDS'lerin spreadleridir. Kredi riskinin bedelini belli eden CDS spreadleri buhranla alakalı biçimde yükselmiştir. 2007 senesinden önce en az düzeyde seyreden spreadler buhran sonrası en fazla olan düzeylere çıkmıştır.

Yatırımcılar, kredi tehlikesi taşımaya ikna olmak amacıyla daha fazla prim talep etmektedirler. Farklı sektörler göz önüne alındığında ve CDS'ler incelendiği zaman, yatırım kısmında (AAA-AA-A-BBB) kredi notuna olan firmaların CDS spreadlerinden finans veya zamanda inşaat alanı CDS endeksleri buhranın finans tarafını etkilediği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Finans tarafının kredi risk primi, inşaat alanına nazaran ortalama olarak 150 baz sayısında çok fazla artış sağlamıştır. Ayrıca finans alanında kredi tehlikesinin volatilitesi daha fazla olacak biçimde ortaya çıkmıştır (BDDK, 2008).

2.2.2. Piyasa Göstergelerindeki Değişim

Piyasa tehlike/risk, bankanın finansal varlık ve ilerideki beklentilerini etkileyen portföyünün değerini büyük çaplı gelişmeleri ifade eder.

Yatırımcının önsezisini, his ve duyarlılığını tartan adeta basınçölçer niteliğinde olan bu belirtken Amerika'daki hisse senedi piyasalarında dalgalanmaya kaynak olan belirtkendir (CBOE,2008). Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumuna göre "Endeksin 2004 yılı güncellenmesinin hemen sonrasında iki noktada yükseliş göstermiştir. 2006 Mayıs-Haziran ve 2007'nin son çeyreğinde %20 seviyesini aşmıştır. Akabinde 2008 yılının Nisan ayına kadar piyasalardaki spekülasyonlara

bağlı olarak yüksek seviyesini korumayı başarmıştır. (ABD Mortgage Krizi, 60 : 2008).”

Burada farklı olan durum ise yüksek seyrini uzun zaman stabil kalmasıdır. Kriz türü başlarda subprime krizi olarak başlamıştır. Fakat daha sonra diğer piyasalar ve bankaların bilançolarına yansımaları sebebiyle likidite sıkıntısına neden olmuştur. ABD ‘deki ekonomik göstergelerinin alt üst olmasıyla birlikte etkisi uzun bir süre devam etmiştir.

2.2.3. Likidite Riski Göstergelerindeki Değişim

Genel olarak likidite, herhangi bir bankada meydana gelen para fazlasına gerek duyulduğu zaman yükümlülüklerini veya başka müşterilerinin isteklerini elverişli maliyetlerle cevaplayabilme kuvveti şeklinde tanımlanabilir. Likidite riski/tehlikesiyse, bir bankanın şurada ve ileriki zamanlarda sorumluluklarını yerine getirememekten gelirden ve sermaye seviyesinde su yüzüne çıkma ihtimali olan zayıfları belirtmektedir. Dolayısıyla sebepten risk/tehlike ve getiri bağlantısında birbirine fazla benzer bir korelasyon vardır. Tehlike/risk yükseldikçe getiride yükselmektedir. Faaliyet halindeki bir bankada yüksek getiri getirmesi amacıyla banka temerrüde düşebilir, ödemede güçlük çekebilir, likidite sıkıntısı çekebilir. Daha vahimi bankanın iflasına sebep olabilmektedir. Likidite riski yalın bir ifadeyle para çıkışlarının olması gerektiği zamanda ve eksiksiz ödeyecek seviyede paranın var olmasına göre ve parayı var edebilme yeteneğinin mevcut olmaması biçiminde ifade edilmektedir. Piyasaya dair likidite riski denildiği zaman, bankanın piyasaya olması gerekenden farklı bir giriş yapması, bazı ürünlerdeki yüzeysel piyasa yapısı ve piyasalarda ortaya çıkan engellerden ötürü konumlarını uygun bir bedel de, tatminkâr bir miktarda ve hızlı olarak kapatmaması veya konumları pozisyonundan çıkamaması halinde meydana gelen zarar olasılığı algılanır (Aloğlu, 2005: 23).

Bankacılık Düzenleme Komisyonu, "İpotek piyasası dengesizleştikten sonra, geri ödeme gecikmeleri ve icra oranları hızla arttı. Şubat 2007'de, ödenmemiş subprime ipotek kredilerindeki artış dikkat çekti. Kapsamlı ipotek sigortasının maliyetini gösteren ABX endeksi önemli artış ABX endeksi Mart ayında düşüş eğilimi gösterdi, ancak Mayıs ayında hızla yükselmeye başladı 4 Mayıs 2008'de UBS, yüksek faizli kredilere dayalı 125 milyon dolarlık hedge fonu "Dillon Read"i kapattı Mayıs ayının sonunda Moody's, 21 ABD yüksek faizli ipotek için 61 ABD yüksek

faizli ipotek sözleşmesinin kredi görünümünü düşürerek, gelecekte notlarını daha da düşüreceğini ve ipoteye dayalı menkul kıymetlerin ve türevlerin değer kaybını hızlandıracağını belirtti. Mayıs ayından sonra ABX endeksinde sigorta maliyetlerinin büyüme oranı dikkat çekiyor. Haziran ayı ortalarında, Bear Stearns'e bağlı iki hedge fon, bakım marjının altına düşerek marj çağrısı ile karşı karşıya kaldılar, piyasa tarafından hemen sindirildiler ve sigorta maliyetlerindeki artış daha da arttı. Ardından, Moody's, Standard & Poor's ve Fitch tarafından yapılan bir dizi kredi notu indirimleri, piyasa oynaklığının devam etmesine neden oldu. (ABD Mortgage Krizi, 64 : 2008)”.

Kısa vadeli finansman bonolarına dayalı menkul kıymet piyasaları da (ABCP) bankacılık alanını olumsuz etkilemiştir. 2007 yılından sonra ciddi anlamda bir düşüş ortaya çıkmıştır. Bu gidiş menkul kıymetleştirilmiş çıktılarda meydana gelmiştir. Az bir şekilde diğer piyasalara da etki etmiştir. Avrupa'da Subprime krizinin ilk kurbanı olan ABCP lere alakalı zarara uğrayan IKB bankasıdır.

2007 yılı 31 temmuz tarihinde American Home Mortgage Investment Corp. Sorumluluklarının üstesinden gelemediğini açıklamıştır. 6 Ağustosta battığını açıklamıştır. 9 Ağustos'ta BNP Paribas, yenilenen ürünlere değer veremediğini vurgulayarak üç yatırım fonunun faaliyetini durdurdu. Bu olaydan sonra bankalar arasındaki karşılıklı güven hemen azaldı ve bankalar arası kredi verme oranı yükseldi. (Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu; ABD Mortgage Krizi, 64: 2008).Kısacası, bankalar sermaye talebine çoktan girmiş durumlardı, ancak piyasadaki güven krizi nedeniyle bankaların bankalar arası piyasada kaynak bulması zordu. Kriz sırasında kısa vadeli LIBOR faiz oranı uzun vadeli LIBOR oranını tamamen aştı çünkü bankalar uzun vadeli fon bulamadı. Bu zaman diliminde faiz oranlarında da kayda değer çalkanmalar olmuştur. Öncelikle FED merkez bankaları, bankaları fonlamak mecburiyetiyle karşı karşıya gelmişlerdir. Böylece piyasaların tıkanmaması için piyasalara teminat verilmesi için uğraşmıştır.

Yaşanan mortgage krizinde, ipotek kredilerine dayalı menkul kıymetlerin değerinin azalmasında iskonto oranlarında artış ve ikincil piyasalarda ansızın satış baskısının oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla menkul kıymetlerin zamanında önce satışına olanak sağlamıştır. Altı çizilmesi gereken başka bir şey de piyasalarda olması gerekenden daha fazla kaldıraç kullanılması konusudur. Yatırımcılar krizden

önce, piyasalarda meydana gelen teminat ortamında borç kullanarak menkul kıymet ve türev yatırımlarına ağırlık vermişlerdir.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu'na göre kriz ortaya çıktığında, menkul kıymetleri emanet aldıkları kredileri ödeyemez duruma gelmişlerdir. Ayrıca likidite krizinde derinleşme ortaya çıkmıştır. Dalgalanmanın nakit karşısındaki bir diğer tesiri de faiz dalgalanmalarında gözlenebilir. 2007 yılının 3. Çeyreği ve sonrasında dalgalanmanın meydana gelmesiyle faiz oranlarında belli belirsiz bir yükseliş ortaya çıkmıştır. Özellikle bankaların acil finansmana gereksinimleri ve sermaye arayışlarının cevaplanmaması sebebiyle, faiz oranları artarak, faiz oranlarında ki belirsizlikler yükselişe geçmiştir. Faiz oranlarındaki bu belirsizlik, faiz oranlarındaki artışa sebep olurken aynı zamanda faiz değişimlerine neden olmuştur. S&P 500'deki ipotek firmalarının değer endeksindeki azalış, temel prensipte ipotekle alakalı menkul kıymetlerin değerindeki azalışından meydana gelmiştir. Değer kaybı % 70 seviyelerindeydi. Mortgage ile alakadar olarak menkul değerlerin alım satımının kredi piyasasındaki spekülasyonlara ilişkili şekilde düşüş yaşanmıştır. Örnek olarak, para krizi hisse senedi piyasalarına aksetmesini gösterebiliriz (ABD Mortgage Krizi, 67: 2008).

Temel olan piyasada olması gereken bedel üzerinden planlı bir biçimde kar veya zararın beyan edilmesidir. Bu olayın yararı zararın berrak bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla asimetrik bilgiyi aşağıya çekilerek zarar marjının küçülmesi gerçekleşmelidir. Ama planlı bir biçimde kar veya zararın beyan edilmesi fiyatların genel seviyenin netleştirilmesi hususunda bir basitlik ortaya çıkartmaktadır.

Düşük piyasa likiditesine sahip olan hisse senetlerinde zarar sarmalının oluşması hali meydana gelmektedir. Nakit hisse senetleri başta satılmaktadır. Nakit olmayan varlıkların meydana çıkmasında çekimser olduğu görülür. Dolayısıyla durumda nakit değeri olan hisse senetlerinin daha fazla zorluk çekme nedenini de açıklamaktadır. Zarar sarmalının oluşması daha fazla değer kazanma olasılığı olan hisse senetleri içinde geçerlidir. Bu halden likide göreceli büyüme amacı menkul kıymet alım satım stratejilerine açık olan hesaplara fonlara tesir etmektedir.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu'na göre Piyasada işlem gören varlıklarda neredeyse hiç risk olmamasına rağmen likidite riskinin olmadığı söylenemez. Piyasa değeri hesaplaması (pozisyon hesaplama), riski ölçmek için

kullanılan model için bir kılavuzdur. Model hesaplama (teminat hesaplama) yöntemi, yatırımcının pozisyonuna göre portföydeki varlıklara ne kadar teminat vermeleri gerektiği konusunda yol gösterir. (ABD Mortgage Krizi, 68 : 2008)’’

2.2.4. Operasyonel Risk Göstergelerindeki Değişim

Operasyonel riskler; iç kontrolün kesintiye uğramasından kaynaklanan kayıp veya hasar, banka yönetimi ve zaman zaman şartlara uygun hareket eden personelin neden olduğu hata ve düzensizlikler, banka yönetim hataları, bilgi teknolojileri sistemlerinde hata ve kesintiler, depremler, yangınlar ve su baskınlarıdır. Teknik risk, yasal risk, ahlaki tehlike ve itibar riski de operasyonel riske dâhildir. Operasyonel risk, bankanın bilgi rejimlerinin raporlama rejimlerinin içsel risk izleme normlarının kötüleşmesiyle ortaya çıkan risk türüdür Operasyonel riskler, yasa ve yönetmeliklerin ve düzenlemelerin formüle edilememesinden, bilgi ağındaki hatalar ve eksikliklerden, kullanıcı hatalarından, dolandırıcılıktan, afetlerden ve yasa ve yönetmeliklere uyulmamasından kaynaklanır.(Aloğlu, 2005: 32).

BDDK verilerine göre; "2007 yılında alım ve refinansman dâhil olmak üzere ipotek kredisi verenlerin sayısı azalsa da, haciz satışlarındaki artış konut piyasası fiyatlarının düşmesine neden oldu. Mortgage piyasası düşüş eğilimindeyken, ipotek dolandırıcıları Borçluların mevcut yaşam standartlarını korumalarına izin vermek için yeni krediler verme fırsatını kullandı." (BDDK, 2008).

Konut piyasasında ortaya çıkan azalış 2009 yılında da yine aynı biçimde ilereceği gözlemlenmiştir. 2007 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde ipotek dolandırıcılığı ile ünlü on eyalet vardı. Bu eyaletler “Florida, Georgia, Michigan, California, Illinois, Ohio, Texas, New York, Colorado ve Minnesota” idi. Kuzey ve orta kısımlar birden fazla kamu ve özel kaynağa sahiplerdi. Bu sırayı güneydoğu ve batı kısımları takip etmekteydi. BDDK’ye göre; “ipotek dolandırıcılığı sebebiyle 2007 yılı itibariyle görülen yıllık zararın 4 milyar \$ ile 6 milyar \$ dolar arasında olduğu tahmin edilmekteydi. 2008 yılı haziran ayı itibariyle, toplam 42 FBI ipotek çalışma grubu aktif faaliyet göstermekteydi. 2008 Mayıs ayında 1.380 adet sonuçlanamamış, olan vaka bulunmaktaydı. 2007 mali yılı soruşturması ipotek suçlarıyla bağlantılı 46.236 vakayı içermekteydi. Aynı sene 321 adet suçlamalardan 260’ına mahkûmiyet ve para cezası uygun görülmüştü. Konut sektöründe düşüşe geçilmesi, gayrimenkul sektöründe hileli işlemlerin baş kaldırmasına, korumasız olan

konut sahiplerinin kandırılarak borsa simsarları (insiders), spekülörlerin kâr ve büyüme fırsatı yakalama olanağına sebep olmuştur. Zor durum içinde olan konut sahiplerinden ölü fiyatlarla satın alınan konutlar, gerçeğe aksettirmeyen değerlendirme yöntemleriyle fiyatları yüksek bildirilerek kredi kullanılmış ve kredi kullanımından yüksek miktarlarda kârlar elde edilmiştir. Bu prosese taraf olan bankalar, kredi piyasası sisteminde sorunlar oluşturan yüksek temettü sağlayan değerlendirme yanlışlarına karşı sessiz kalmayı seçtiler.’’

- Mortgage dolandırıcılık işaretleri şunlardır ;
- Gerçeği sergilemeyen abartılı değerlendirmeler,
- Komisyoncular ve ekspertizler vasıtasıyla yükselen komisyon primleri,
- Kredi başvurularında ortaya konulan farklılıklar,
- Sahte kredi çıktıları,
- Refinansman için alınan krediler,

Sermayedarların güvence edilmiş kısa vadeli yeni baştan satın alma yatırımları yer almaktadır (BDDK; ABD Mortgage Krizi, 70: 2008).

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından kullanılan belirtkelerdir. Hileli işlemlerde yapılan sahtekarlık türleri; borç tutarının yanlış beyan edilmesi, daha müsait şartlarda kredi temini için kullanım zamanlarının değiştirilmesi, başkası vasıtasıyla işlem yapılmasının yanı sıra sahte kimliklerle uygulama yapılması, eksik, hileli belgelendirme yapılması, hayali alıcılar yaratılarak spekülatif alım satım, varlık değerlerinin yanlış beyan edilmesi, değerlemelerin gerçeğe uygun olmaması olarak sıralayabiliriz.

Oldukça büyük bir problem olan büyüyen ipotek dolandırıcılığından korunmak için yatırımcıların dikkat etmesi gerekmektedir. Yatırımcılar mutlaka her detayı dikkatle incelemeli ve tespit etmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRİZ DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE OLUŞAN DEĞİŞİMLERİN BANKACILIĞA ETKİLERİ

3.1. Türkiye’de ve Dünyada İhracatın Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

Geçmiş dönemlerde ürün, hizmet ve üretim etkenlerinin ülkeler arasında alış-veriş kavramıyla oldukça basit bir tanımı olan uluslararası ticaret ve üretim kavramları, endüstri geliştikçe daha da karmaşık bir yapılanma haline gelmiştir. Karşılıklı fayda sağlanması maksadıyla, tüm etkenlerin gelişiminde büyük payı olan ticaret ve üretim kavramları, ülkeler açısından özellikle ekonomik kalkınma, büyüme, sermaye artırımını, döviz rezervlerinde artış gibi birçok fayda sağlamaktadır (Göcen,2017).

Dünya genelinde henüz para ile alım satım olmadığı zamanlarda alış-verişler takas olarak yapılırdı. Bu takas durumu insanlardan başlayarak büyüyen ülkeler arasında karşılıklı mal alış-verişine dönüşmüştür. Takas zamanla yerini madeni paralara, altın-gümüş sikkelere bıraktı. Dünya genelinde ülkeler geliştikçe, ihracat-ithalat başka bir deyişle alış-veriş kavramı da gelişmiştir. Belirli ürün gruplarında üretim olarak en iyi olanlar o malın ihracatında ilk sıralarda olmuşlardır. Diğer ülkelere bir karşılığı olarak satışıdır. Günümüzde bu karşılık çoğunlukla döviz olarak görülür.

Uluslararası piyasada emtianın rekabet gücü de doğrudan döviz kurlarıyla ilgilidir. Döviz kurunda oluşan azalma, yani milli paranın diğer yabancı ülkelerin parası karşısında değer kazanması, yukarıda belirtilen emtiaları uluslararası piyasada daha pahalı hale getirecek ve böylece emtiaların rekabet gücünü azaltacaktır.

İhracat; bir ürün ya da hizmetin, mevzuata uygun şekilde, gerekli evraklar sağlanarak döviz karşılığında yurtdışına satışını ifade eder. İhracatçı ise ihraç edilecek ürünün gümrük tarife istatistik pozisyonu koduna göre ,ihracatçı birlikleri genel sekreterliğine üye olan, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasına sahip gerçek kişiler ve vergi yükümlülüğünü yerine getiren tüzel kişiler ve tüzel kişi değilse mevzuat hükümlülükleri gereğince hukuki tasarruf yapma yetkisine sahip ,ortaklıklar olarak açıklanmaktadır (gümrükleme.net Erişim tarihi 28.12.2020).

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk birkaç yılında, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan "Lozan Barış Antlaşması" hükümlerine göre, hükümetin bağımsız olarak

tarifeleri toplama yetkisi 5 yıl süreyle iptal edildi ve bu 5 yıl içinde uygulamanın devam ettirilmesine karar verildi. 1 Eylül 1916 Japonya'da yürürlüğe giren Osmanlı tarifeleri. Son yıllarda ülke, hammadde ithalatı, ihracatı ve bitmiş ürün ithalatı yaparak temel tüketim mallarına yönelik iç talebi karşılamış ve 1916 yılında tarifelerin uygulanmasının açık bir yapıya kavuşmasıyla, yabancılar ekonomiye aktif olarak katılarak bunun dışa bağımlı olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonraki ilk yıl için tabloya baktığımızda düzenli artışlar olduğunu görüyoruz. Bu durumda bir dünya savaşının hızından değil, ekonomik faaliyetlerin etkisinden kurtularak ülkenin sıçramasının nedenlerini göstermek mümkün, dolayısıyla Türkiye'nin genç ekonomik toparlanma aşamasına giren kazananların mücadelesini gösterebilir(igeme.com.tr Erişim Tarihi 29.12.2020).

Tablo 14. Türkiye'nin 1923-1939 yılları arasındaki dış ticareti (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık(-) veya Fazla(+)
1923	51	87	-36
1924	82	100	-18
1925	103	129	-26
1926	96	121	-25
1927	81	108	-27
1928	88	114	-26
1929	75	124	-49
1930	71	70	+1
1931	60	60	0
1932	48	41	+7
1933	58	45	+13
1934	73	69	+4
1935	76	71	+5
1936	94	74	+20
1937	109	91	+18
1938	115	119	-4
1939	100	92	+8

Kaynak: igeme.com.tr Erişim Tarihi 29.12.2020

Yukarıdaki tabloya göz atacak olursak, Cumhuriyet'in ilk senelerinden 1920'li yılların sonuna kadar yeni kurulan bir devlette olması muhtemel bir durum söz konusu olduğu görülmektedir. Savaşları geride bırakacak başarıyla yükselmeye çalışan bir devlet ilk yıllarında üretim yapmasına rağmen ihracat yapması pek mümkün değildir. Süregelen yıllarda ise ülkemiz tarıma yönelerek artık dışa bağımlı değil de dışa ihracat eden bir ülkeye dönüşmüştür. Haliyle ihracat ve ithalat dengesinde eskiye yıllarda verilen açıklar bu zaman zarfında üretim fazlası ve bunun yansırı dengede “+” görmemize olanak sağlamıştır.

Yıllar içinde temel tüketim malları için iç talebi hammadde ithal ederek, hammadde ihraç ederek ve mamul mal ithal ederek karşılayan ülke, 1916'da tarifelerin uygulanması ve yabancıların ekonomiye aktif katılımı nedeniyle açık bir pazar izlediğini göstermektedir. (Şahin, 2002). Bu durum, 1929 yılında Lozan Antlaşması'nın öngördüğü sürenin dolması ve ilk ulusal tarife kanunu olan tarife kanununun uygulanması ile sona ermiştir. Kanun, yerli üretimi, özellikle endüstriyel üretimi dış rekabetten korumayı amaçlamaktaydı (Kepenek ve Yentürk, 2001). Ancak, bu kanuna uygulanan tarife "sanayiye korumak amacıyla değil, esas olarak vergi amaçlı olmak üzere, sıradan tarımsal tüketim mallarına uygulanan %30-40 oranındaki özel tarife" idi. (Boratav, 2007).

1950'lerde söz edilen "plan" kavramı 1960'larda uygulamaya kondu. Bu dönemde Türkiye'nin ithal ikameleri, yerli sanayinin korunması ve geliştirilmesi planlanan dış ticaret politikasını takip etmiştir. "İthal İkameci Sanayileşme Politikası" balansının 15 yıl içinde sağlanması hedeflense de bu politikaya rağmen ihraç edilmeme gibi durum vardı. Buna izin veren geleneksel vakıf temelli yapı tamamlandı ve 1960'tan sonra "planlı gelişme" dönemi başladı. Planlı kalkınma döneminde öngörülen ekonomik model karma bir ekonomik model olup, dış ticaret politikası yerli sanayiler ve ithal ikameye dayalı sanayileşmiş üretim üzerinde koruyucu bir etkiye sahiptir. Bu genel ekonomi politikaları ve uygulamaları 1980 yılına kadar devam etti. 1960 yılı itibarıyla 320,7 milyon ABD doları olarak kayda geçen ihracat, 1970 senesinde 588 milyon ABD dolarına ulaşırken, aynı zamanda ithalat 468 ve 948 milyon ABD doları olmuştur. Tarımsal ürünlerin payı artmadı ve ihraç ürünlerinin bileşimi değişmedi, ancak artış daha da artarak % 80'e ulaştı (ekidialog.com Erişim tarihi 05.01.2021).

Tablo 15. Yıllara göre ihracattaki pay oranları

	1963-1967	1968-1972	1973-1977
İhracat Toplamı	2255.4	3048.3	8420.8
Tarım Ürünleri Oranı	79.3	74.2	60.1
Maden Oranı	4	5.9	5.6
Sanayi Ürünleri Oranı	16.7	19.7	34.2

Kaynak: ekidialog.com Erişim tarihi 05.01.2021

Tablo 15 de ki verilere göre ilk plan döneminde ihracatta tarım ürünlerine verilen pay% 79,3 olmasına rağmen, üçüncü plan döneminde ise bu oran% 60,1'e

geriledi. Aynı dönemde sanayi ürünleri payı% 16,7'den% 34,2'ye yükseldi. Buradan da anlaşılacağı gibi, planlanan dönemde sanayi ürünlerinin ilgi gördüğü ve bu nedenle sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payının giderek arttığı anlaşılmaktadır. 1970 yılından bu yana, kapsamlı bir vergi iadesi uygulaması yoluyla sanayi ürünlerinin ihracatını teşvik etme politikasına uyulmaktadır. Bu durum tablodan açıkça görülebilmektedir. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı istikrarlı bir şekilde artarken, tarımın payı giderek azalmıştır. Ancak dünya ekonomisinin olumsuz seyri nedeniyle bu çabalar yeterli değil. Özellikle sabit döviz kuru politikası, yurt içi talebin genişlemesi ve sözleşmeli ürünleri aşan bazı malların arz eksikliği ihraç edilebilmekte ve Türk ihracatının dünya ihracatındaki payı düşüş göstermiştir.

1970'ler, dünya ekonomisinin kriz belirtileri gösterdiği bir dönemdi. Türkiye'de 1970-80 döneminde, krizin her iki biçimi de yükselen petrol fiyatları şeklinde ortaya çıktı ve bu dönemde Kıbrıs'ın işgali bir dizi ekonomik etkiye neden oldu. Ancak yılın 1. Bölümünde de belirtildiği gibi, Avrupa'nın zengin ABD dolarının yaşadığı düşük maliyetli borçlanma kolaylığının etkisi Türkiye için de geçerli olduğundan, krizin milli gelirden düşüş şeklinde Türkiye ekonomisine etkileri 1977 senesine kadar ertelenebilir. Kıbrıs'ın müdahalesinden dolayı ABD'nin uyguladığı ambargo dış ticareti olumsuz etkilemiştir (DTM, 2009). Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki artış (1974 ve 1979) ve iç etkenler nedeniyle 1970'lerin başındaki ihracat sıçramasının, dünya ticaretinde yaşanan daralma ve Kıbrıs savaşı vb. dış faktörlerle kesintiye uğradığı görülmektedir (Ekzen,2006:26).

İMF'nin istikrar politikası gereği TL'nin değer kaybetmesine ve dönem içindeki değer kaybına rağmen cari açık artmaya devam etmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin ithalatının etkisiyle 1970 yılında 1 milyar ABD doları iken 1980 yılında 8 milyar ABD dolarına yükselmiştir. 1980 yılında ihracat değeri sadece 3 milyar ABD dolarıydı. Kriz ve ambargonun etkisiyle dış ticarete oluşan açık artarak 1970 yılında 350 milyon ABD dolarından 1980 yılında ise 5 milyar ABD dolarına yükseldi. En yüksek dış ticaret açığı 1980 yılına kadar gerçekleşmedi. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1975'te 26 puana düştü. Bu olumsuz ekonomik gelişmeler 24 Ocak 1980 tarihli kararın alınmasına neden olmuştur(Aksu,2014).

3.2. Krizlerin Türkiye İhracat Sektörüne Etkileri

Bunlar ihracat ve bankacılık sektörüdür. Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde ihracatımız kötü yönde ilerlerken sonradan düzelmeye yüz tutsa da ara-ara yaşanan krizler etkisini büyük derecede göstermiştir. İlk yıllarımızda eksi yönde seyretmemiz en önemli sebebi Osmanlı döneminden kalan borçlardır. Borçların ödenmesi uzun bir süre almıştır. Türkiye istatistiklere bakıldığı zaman daha çok tarımsal yönde ihracat yapmıştır. Ülkenin ihracat sektöründe ilişki içinde olduğu ülkeler genel olarak Avrupa Birliği ülkeleri olmuştur. Ülkenin ihracat hacminin yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülke ihracat yaptığı takdirde ülkeye döviz girişi sağlanmaktadır. Bu durum söz konusu olduğu zaman diğer temel sektör bankacılık devreye girmektedir.

3.2.1. 1980'li yıllarda Krizin İhracata Etkileri

1980, hem Türkiye'nin hem de dünyanın büyük bir yapısal dönüşüm geçirmesi gereken bir yıldır. O zamandan beri küreselleşme olgusu tüm dünyada hissedildi ve tüm ülkelerin ekonomisinde etkisi derinden hissedildi. Bu süreçte küresel bir artış oluyor ve bu durum da ülkeler sınırlarını sermaye elde etmek için bazı özgürlükçü politikalar uyguladılar. Bununla yetinilmeyerek, 1980 sonrasında ihracatı arttırmak için, sanayileşme ve özgürleşme politikalarına yönlendirmeye olduğu söylenebilir.

24 Ocak'ta alınan kararlarla başlayan dış dünyaya açılma sürecinde, ülkenin daha hızlı bir gelişme aşamasına geçmesi bekleniyordu. Bu endüstrileşme stratejisiyle ülkenin ihracat gelirinde artış sağlanacak ve elde edilen bu gelire ülkenin endüstrisine de katkı sağlayacak, böylece gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınma düzeyini sağlayacaktır.

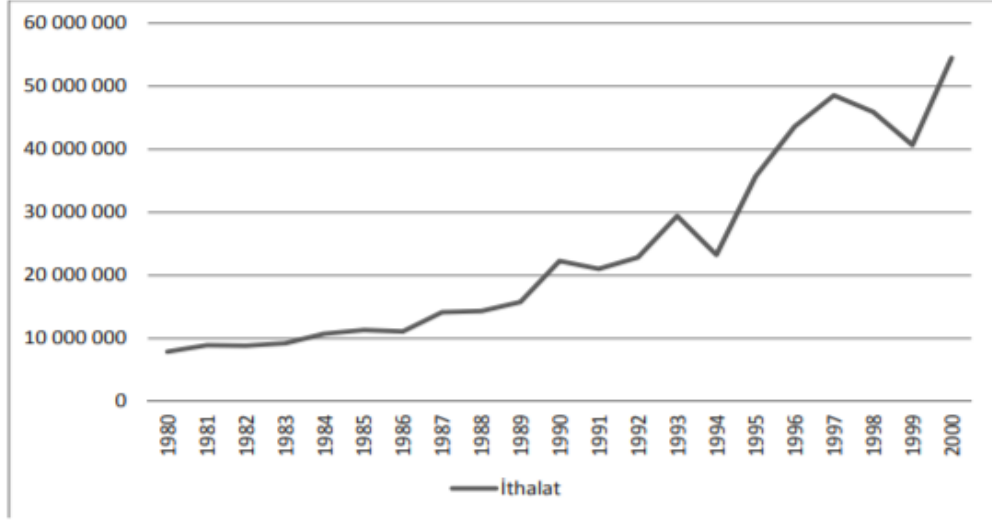
Diğer taraftan 1980 yıllarında başlayan endüstriyel ve ekonomik özgürleşmeye dayalı iktisadi politikalar bu zamana kadar devam etti. Bu dönemde çoğu hükümetler benzeri politika ve politika araçlarını kullanmıştır. Dış dünyaya açılırken ekonomiyi liberalleştirerek daha hızlı kalkınma sağlamak için, Türk lirası değişiminden IMF'nin istikrar planına, ihracat teşviklerinden, küçük işletmelerin özelleştirilmesine kadar birçok uygulama önerildi. Bu uygulamalardan beklenen sonuçlar; hızlı ama düzenli bir iktisadi büyüme sağlamak, enflasyonu azaltmak, işsizliği azaltmak, milli gelirden daha üst seviyelere ulaşmak, eğitim ve kentleşmeyle ilgili sorunları çözmek ve gelişmiş ülkelerin ulaştığı seviyeye bir an önce ulaşmaktır. Peki sonuç nasıl oldu?

Bu konudaki fikir ayrılıkları bugün hala tartışılmaktadır. Bazıları Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dönemde bir atılım yaptığına ve liberalleşmenin avantajıyla adeta sıçradığına inanıyor. Diğerleri, 1980'den sonra uygulanan ekonomik politikalar ve ekonomik yapı nedeniyle Türk ekonomisinin raydan çıkarak güç müdahalesini artırdığına inanıyor. Ancak Türkiye ekonomisinin 1980'den sonra piyasa ekonomisine geçişinin politika mantığına bakarsak, küreselleşmenin kısmen etkilendiğini görebiliriz. Bu etkinin sonuçlarını anlamak için, ekonomideki makro değişkenlerin bazı dönüşümlerine bakmak faydalı olacaktır(igeme.com.tr Erişim Tarihi 28.12.2020).

1980'lerde Türkiye ekonomisinin büyümesi ve endüstrileşmesi stratejisi kapsamında ithal sanayileşmenin yerini almak yerine ihracata yönelik büyümede değişiklikler yapıldı. 24 Ocak 1980 tarihli kararla başlayan ihracata yönelik büyüme stratejisinden Türkiye'nin dış ticareti etkilenmeye başladı. 12 Eylül 1980'de askeri darbenin akabinde uygulanan yeni büyüme modelinde siyasi Sendikal faaliyetlerin yasaklanmasının yanı sıra, ücret artışına yönelik artan talep ve yüksek enflasyon, ücretlerin düştüğü toplumdaki çoğu sektör için talepte hızlı bir düşüşe yol açtı. Bu dönemde günlük döviz kuru uygulaması getirildi, dış ticaret serbestleştirildi, yabancı yatırımı ve ihracata yönlendirmek için çeşitli önlemler alındı.

1980 sonrası ihracat sanayileşme stratejisi dış ticarete belirleyici bir faktör haline geldi. Bu dönemden itibaren ekonomiyi açma çabaları Ticaretteki büyük gelişmeler özellikle ihracata elverişlidir. 1980 ile 1989 arasında ithalat ve ihracat hızla büyüdü. 1980 yılında 2.9 İhracat değeri bir milyar ABD dolarıydı ve 1989'da 11.6 milyar ABD dolarına ulaştı. Aynı dönemde toplam ithalatın bedeli 7,9 milyar ABD dolarından 15,7 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Özellikle ilk birkaç yılda ihracat ithalattan daha hızlı büyümüş, dış ticaret açığı 1980'de 5 milyar dolardan 1988 yılında 2,7 milyar dolara düşmüştür (Çetin ve Savrul;2016).

Grafik 7. 1980-2000 yılları arasında ithalat ve ihracat değerleri (TL)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

1980'den sonraki süreçte, ihracata yönelik endüstrileşme stratejisi ihracatı hızla yükseliş göstermiştir. 1990'lı yılların kadar hızı kademeli olarak düşürse de devam etmiştir. Dış bağlantıların bu artışın büyük bir kısmını oluşturduğu söylenebilir. Yükselen petrol fiyatları Ortadoğu ülkelerinin satın alma gücünü arttırmış ve İran-İrak Savaşı Türk ihracatına olan talebe büyük ölçüde. İhracatın artmasında en önemli faktörlerden biri mali teşviklerdir. 1980'lerde ihracatı geliştirmenin temel nedeni, yeni kapasite oluşturmaktan ziyade, sanayi sektöründe atıl kapasiteleri harekete geçirerek mevcut kapasitelerden daha etkin yararlanmaktı. Bu hedefe ulaşıldığı görülmektedir. Bu pozitif etkilere rağmen 1988 yılından sonra ihracatta büyümenin durduğu görülmüştür.

1980-1983 yılları arasında ülke olarak kısa vadede başarılar imza atılmıştır. Bu başlıklara değinecek olursak; “ Para arzında kısılma ve ‘Serbest faiz’ e geçiş, TL'nin yüksek oranda devalüe edilişi, Kamu harcamalarında kısılma, bütçe açığının küçültülmesi, KİT ürünlerine açıklarını kapatmaları nedeniyle zam yapma yetkisinin verilmesi, sübvansiyonların asgari düzeye indirgenmesi ve fiyat kontrollerindeki azalma, Esnek kur ve günlük döviz kurunun uygulanmasına geçiş, Dıştan sermaye girişlerini hızlandıracak önlemlerin alınması, İhracata dayalı sanayileşmeye teşvik ederken, ihracata (ucuz kredi, vergi ve döviz kullanım kolaylıkları) sürekli desteğin verilmesi” (Öztürk ve Özyakışır, 2005) .

1980-1989 yılları arasında alınan çeşitli kararlarla 11 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karara İlişkin Türk 1 Türk Lirası'nın konvertibilitesi sağlanmıştır. Türkiye ekonomisinin ihracata yönelik büyüme modelini engelleyen uluslararası duruma ve yeni finans merkezine cevap verme çabaları, konvertibilite kararının alınmasında doğrudan rol oynadı(Ongun, 2002). Ayrıca 32 Sayılı Kararnameye göre yabancı işletmeler Türkiye içinde menkul kıymetlerinin satışını yapabilir, Türkiye'ye yerleşmiş kişiler de yabancı menkul kıymetleri satın alabilir. Türk işletmeleri de kote edilen menkul kıymet kaynaklarını kambiyo yoluyla bulabileceklerdir. 25 Şubat 1990 tarihli 32 Sayılı Karar Değişiklik sonrası Türk parası ithalatı ve ihracatı serbesttir. Dahili olmayanlar, borsalarda kote edilen muhtelif menkul kıymetleri ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından ihracatı yapılan menkul kıymetleri aracılar vasıtasıyla serbestçe alıp satabilir, bu menkul kıymetlerden elde edilen gelirleri ve satış fiyatlarını aktarabilirler(Çelebi,1991).

Yurt dışına kaptırılan yerli sermayenin tekrardan kazanılması ve bunun yanında yabancı girişimlerini de arttırmak amacıyla, Türkiye için gereken sermayenin temin edilmesi hedefinin 32 sayılı kanunun arka planında olan nedenlerden biri olduğu söylenilebilir. Gerek yurtdışına çıkar sermayenin geri dönüşü açısından gerekse de yabancı sermayede artışa ulaşmak için uygulanan iktisat politikalarının başında, uygulanmaya konulan döviz politikaları ve yüksek reel faiz hadlerinin olduğunu rahatlıkla dile getirebiliriz.

Bu mekanizmanın işleyişi şu şekilde tanımlanmaktadır: “Ülke içinde yüksek reel faiz hadlerinin uygulanmaya başlanması, ülkeye kısa vadeli dış sermayeyi çekmekte öncülük etti ve ediyor. Zarara uğrama tehlikesi bulunmayan menkul değer niteliğinde olan kamu borçlanma kağıtlarında faiz hadlerinin artışı, döviz-faiz arbitrajı yoluyla kar elde etmek isteyen yabancı yatırımcıları çektiği gibi, yerleşik durumdaki ticari bankalar, şirketler de dıştan kısa vadeli borçlanıp içte bu kağıtlara yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Her iki durum sermaye girişi oldukça iyi işlemektedir. Dıştan sermaye girişi oldukça Türk Lirası'nın dış değeri reel olarak yükseliş sergileyip, enflasyondan daha küçük devalüasyon yaratmaktadır, çıkış olurken ise tam tersi görülmektedir. Giriş yapan fonlar TL'ye dönüşerek yüksek getirili kağıtlara yatırım yapıyor, vade sonunda elde edilen getiri ile beraber tekrar dövize dönüşüyor”. Bu doğrultuda, döviz-faiz fiyat farkından yararlanarak döviz kuruna

etkileri sebebiyle, ihracat ve ithalatın bunun etkisinde kaldığı söylenebilir (Demirbaş,2003).

Kalkınma finansmanı için gereken dövizin sağlanmasının en sağlıklı yolu ihracat yapmaktır. İhracat sayısı ve ihracat ürünlerinin bileşimi, diğer bir deyişle ihracat yapısındaki değişiklikler, ekonomik yapıdaki değişikliklerin temel göstergelerinden biridir. 1980 yılından öncesinde uygulanan sabit kur politikası Çin’de fiyat artışı ve dış fiyat artışına engel olamadığı için Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi ihracatı olumsuz etkiledi. İhracatta yaşanan bu olumsuzluklar, üreticinin üretim anlayışını da etkilemekte ve dışa dönük üretimi arka plana itmektedir. Sabit kur politikasının bu dezavantajlarını ortadan kaldırmak ve esnek bir kur sistemine geçmek için 1980 sonrası ekonomide alınan kararları ve adımları inceledik.

3.2.2. 1994 Krizi Döneminde Türkiye İhracatı

Türkiye’ye ilk reyting notu 1990 yılında verildi. Türkiye’yi kredibilite açısından değerlendirme ve bunun sonucunda reytinge tabi tutma isteği 1989 yılın sonu itibariyle S&P ve Moodys’den geldi. Aynı yıllar Türkiye özellikle Japon piyasasına “privateplacement” ismiyle tahvil ihracatı yapmaktaydı. Borçlanma miktarında artış görülünce reyting kuruluşları müşterilerinin isteği doğrultusunda Türkiye’yi derecelendirmeye tabi tutmak istemesi ile beraber Türkiye’nin reyting alma süreci başlamış oldu.

S&P ve Moody’s Türkiye’ye kredi notu olarak BBB ve BAA verdiler. Japanese Credit Rating (JCP), S&P ve Moody’s gibi notu BBB olarak belirledi. Türkiye bu referansı kullanırdan ABD’de ki Yankee Bond Piyasasında yüksek miktarlarda fon yöneten emekli sandıklarına rahatlıkla ulaşabilecekti. Çünkü emekli sandıkları bir tahvile yatırım yapması için reytingin en kötü BBB olması gerekmektedir. Yatırım eşiği ve yatırım yapılabilirlik sözleri de bundan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık olarak mevzuatında bu tarz kısıtlama olmayan kurumlar yönünden her tahvil, riskine ve getirisine göre yatırım yapılabilir niteliktedir.

Körfez krizinin ardından Körfez savaşı çıkınca Türkiye elde ettiği bu notu kullanıp Yankee Bond piyasasına giriş yapamadı ve dolayısıyla zamanında alınan BBB notu yeniden verilmesi yani ilanı ertelendi. Sebep ise ilk kez reyting almış bir

ülkenin reytinginin açıklanması sadece bir ihraç işlemiyle yapılmaktaydı. Türkiye BBB notu vasıtasıyla ilk olarak 1992 yılında Yankee Bond piyasasına 200 milyon dolar tutarında tahvil ihracı gerçekleştirdi ve 1990 yılında verilen BBB notu 1992 yılında açıklanmış oldu.

1994 yılına kadar Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken, 1994 Ocak ayı itibariyle Moody's ve akabinde Standart and Poors'un Türkiye'yi onaylanabilir risk düzeyinin altında değerlendirmeleri sonucunda, piyasalarda bir anda dalgalanma başlamıştır. Bu değerlendirme karşısında yalnızca Türkiye'nin borçlanma imkanına kısıtlama getirilmemiş, aniden yabancı sermayenin geldiği kadar kolayca dışarı çıkmasına TL'nin değerinin düşmesine neden olmuştur(Kazgan, 1995:228).26 Ocak 1994'te büyük bir kriz patlak vermiş ve Dolar, TCMB tarafından 17 bin TL. olarak belirlenmiş, serbest piyasada 40 bin TL.'ye ulaşmıştır ve ancak TCMB'nin piyasalara müdahalesi ile 29 bin TL. düzeyinde gerçekleşmiş, dövize olan bu talebin sonucu olarak döviz mevduatı toplam mevduat içindeki oranı artmıştır. Dış ve iç borçlarının stokları toplamı artış göstererek o döneme kadar görülen en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

Bu olaylar arasında ciddi seviyede açık pozisyonları bulunan bankalar zor durumlar yaşamaya başlamıştır. Banka sektöründe açık pozisyonlardan dolayı bankaların özkaynaklarında oranlar yüksek seviyelere ulaşmıştır. Döviz kurundaki yaşanan ani değişimler karşısında, yüksek kur riskine sahip bankaların ödeme güçlüğü yaşamaya başlamasıyla bazıları ise kapanmış ve döviz cinsinden kredi çeken kişilerin çoğunluğu da bankalara ödeme yapamayacak duruma gelmiştir. Bu yaşanan sorunlar hem bankacılık sektörü için hem de ülke ekonomisinin bütününe büyük sorunlar yaratmıştır. Gayri Safi Milli Hasıla % 6.1 oranında düşmüş, enflasyon ve işsizlik oranlarında artış olmuş, imalat sanayi kapasite kullanım oranı düşmüştür.

Ekonomide yaşanan bu krizin, hem bankacılık sektöründe hem de ekonominin genelinde istikrarsızlığa yol açmasıyla gerekli önlemlerin alınması zorunlu hale gelmiştir (Doğan; 2007).

İç borçlanmada yaşanan maliyet artışlarını, düşürmek için Hazine tarafından yapılan uygulamalar, uluslararası para ve döviz kuru üzerindeki baskıyı artırmış, yerli yatırımcının ulusal paraya karşı olan güveninin zedelenmesi neden olmuştur. Yabancı paraya karşı yönelişin artması, kur üzerinde büyük bir baskı yaratmış, aynı zamanda

Hazine'nin iç piyasadan borçlanmaya ilişkin uyguladığı hatalı politikalar, bir süre sonra iç piyasadan yeterince borçlanamamasına ve krize yol açmıştır.

1994 yılında yaşanan kriz, kısa süreli olmuş ama etkisi oldukça derinden hissedilmiştir. İç borçlanmada zorluk çeken hazine ile beraber piyasalarda faizler kayda değer şekilde yükselmiş, enflasyon üç haneli sayılara ulaşmıştır. 4 bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devrine sebep olan krizin akabinde 5 Nisan Kararları açıklanmış ve uygulamaya konulmaya başlamıştır.

Hükümet 5 Nisan 1994 açıkladığı kararlar ile birlikte istikrar önemlerini almaya ve İMF ile beraber bir program yapmaya mecbur kalmış oldu. Bu süreç boyunca ve akabinde ülke notumuz “BBB” den “B” ye kadar gerileme gösterdi (Eğilmez:2012).

Tablo 16. 1994 sonrasındaki yıllarda Türkiye'nin dış ticaret rakamları

Milyon \$	İhracat		İthalat		İhr. İth. Karşılama (%)
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim%	
Yıllar					
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	60,6
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	54,1

Kaynak: Demirci, 2016

Tabloya baktığımız zaman açıkça görebiliyoruz ki, 1994 buhranı etkisini dış ticarete anında göstermiş olup, ithalat rakamının gerilemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı ihracatın ithalat karşılaştırma oranında pozitif yönünde değişiklik var gibi görünüyor olsa da baz yılı etkisinden dolayı, devam eden yıllarda ihracatın ithalatı karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Aynı dönem itibariyle uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'ye düşük not vermesi, ekonomideki kırılganlığı ve globalde ülkemiz ekonomisine olan güvende ciddi derecede azalma yaşanmıştır (Demirci:2016).

3.2.3. 2000 Kasım-2001 Şubat Krizlerinin Türkiye İhracatına Etkileri

Uluslararası Para Fonu yapılmış anlaşmanın son bulması, dış borç rakamlarındaki gözle görülür artış, cari açığın giderek büyümesi, politik tarafla askeri taraf arasındaki münakaşa, iç piyasaların kötü etkilenmesine sebep olmuştur.

Hükümet değişikliği sonrasında yeni gelenler antienflasyonist politikaları belirlemiş fakat uygulama ayağında sıkıntı yaşamışlardır. 1998 yılı itibariyle Asya

lkeleri akabinde Rusya'da patlak veren kriz Türkiye'yi ciddi anlamda etkisi altına almıştır. Tüm bunlar yaşanırken maalesef ülkede ciddi rakamlara ulaşan deprem olmuş arkasından siyasi bir değişiklik söz konusu olmuştur. Yaşanan bu siyasi değişim teröre karşı olumlu sonuçlar elde edilmesi i piyasalara iyi bir şekilde yansımıştır.

Tüm bunlar yaşanırken sektörde sabit kur politikası sebebi ile açılan pozisyonlar sonucunda meydana gelen yüksek kur riski, devamlılık arz eden bankaların finansal bünye sorunları, holding bankacılığında görülen usulsüzlükler, tasarrufların büyük ölçüde döviz cinsinden tutulması ve bunun gibi birçok neden ilk başta 2000 yılı Kasım hemen ardından da 2001 yılı şubat krizlerinin olmasına zemin hazırlamıştır (Demirci:2016).

2001 krizini inceleyecek olursak 2000 yılında başlayan ama geride bırakılan on yıldıki olayların tümünü kapsayan bir finansal kriz olduğunu görürüz. Biz, 2001 buhranına girdiğimizde dünya ekonomisi konjonktür şekilde ıkıştaydı. Yatırım yapma isteğinde gün geçtikçe artış oluyor, likidite bolluğu yaşanıyor ve risk alınlarında büyüme görülüyordu. Sermaye hareketlerinin serbest kalması sonucu küreselleşen sistem, geçmiş dönemlerle karşılaştırma yapamayacak kadar hızlı bir çıkış yakalarken petrol ve emtia fiyatları ise duruk bir imaj içerisindeydi.

Türkiye 2001 ekonomik krizine girdiği zaman hal kısaca şöyleydi: Bütçe açığı bulunmaktaydı, enflasyon ve faizler yüksek rakamlardaydı. İstidam problemi yüksek olmasına rağmen alışlagelmiş düzeydeydi. Cari açığımız bizim gibi ülkeler için öngörülen düzeyde, kamu borç kesim borçları yükü yüksek bunun karşılığında özel kesin borçları yükü düşüktü. Bankacılık sektöründe ise batık kredi oranında yükseklik görülmekteydi. Türkiye'ye giriş yapan doğduran yabancı sermaye miktarında düşüklük varken TL'nin değer kaybı ise had safhadaydı (mahfieğilmez.com).

2001 krizi yaşanırken genel olarak yıla bakıldığı zaman 2001 yılı 2000 yılına nazaran artış göstermiştir. Oranlara baktığımız zaman, Türkiye 2001 senesi ihracat oranı,2000 yılına nazaran yüzde 14.2 artış olmuş, 31 milyar 63 milyon 595 bin olarak gerçekleşmişti. TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi) verilerine göz attığımızda, 2000 senesinde ihracat 27 milyar 201 milyon 538 bin dolar olarak gerçekleşmişti.

2001 senesinde yapılmış 31 milyar dolarlık ihracatın 25.6 Milyar doları sanayi, 4.8 milyar dolarını ise tarım sektörünün payı idi. 2001 yılı ihracatında sektör

bazında baktığımız zaman en büyük artış zeytin ve zeytinyağı sektöründe görüldü. Bu sektörü takip eden ikinci sektör ise yüzde 46,6 ile sanayi sektörü oldu. Sektörün artışı rakamsal olarak 2 milyar 677 milyon 171 bin dolardan, 3 milyar 925 milyon 645 bin dolara yükselmiştir (tim.org.tr)

Şekil 4. Sektörel Bazda İhracat (2000-2001 yılları)

Sektörler	2000	2001	Değ(%)
1.TARIM	4,115,182	4,820,221	17.1
A.BİTKİSEL ÜRÜNLER	3,498,934	4,024,252	15.0
Hububat,Bakliyat , Yağ. Tohum.	1,178,030	1,378,197,	17.0
Yaş Meyve ve Sebze	391,085	499,405	27.7
Meyve Sebze Mamulleri	389,980	450,358	15,5
Kuru Meyve ve Mamulleri	418,55	387,391	-7.5
Fındık ve Mamuller	588,581	739,396	25.6
Zeytin ve Zeytinyağı	31,183	134,891	332.6
Tütün	488,377	419,330	-14.1
Kesme Çiçek	13,121	15,284	16.5
B.HAYVANSAL ÜRÜNLER	171,339	224,996	31.3
Canlı hayvan,su ürünleri vem.	171,339	224,996	31.3
C.AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	444,908	570,973	28.3
Ağaç Mamulleri ve Orman ü.	444,908	570,973	28.3
2.SANAYİ	22,519,539	25,670,977	14.0
A.TARIMA DAYALI İŞL. ÜR.	3,445,373	3,780,920	9.7
Tekstil ve Hammaddeleri	2,590,818	2,867,083	10.7
Deri ve Deri Mamulleri	554,441	649,592	17.2
Halı	300,114	264,245	-12.0
B.İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	1,890,917	2,193,306	16.0
Kimyevi Maddeler ve Mamüledri	1,890,917	2,193,306	16.0
C.SANAYİ MAMÜLLERİ	17,182,249	19,696,751	14.6
Hazırgiyim ve konfeksiyon	7,451,166	7,,489,459	0.5
Taşıtl araçları ve Yan sanayi	2,677,171	3,925,645	46.6
Elektrik-Elektronik ve Makine	2,792,146	3,248,408	16.3
Demir ve Demir Dışı metaller	3,29,612	3,960,575	19.0

Çimento ve Toprak Ürünleri	870,903	1,005,282	15.4
Diğer Sanayi ürünleri	62,251	67,382	8.2
3.MADENCİLİK	566,817	572,397	1.0
Madden ve Metaller	566,817	572,397	1.0
TOPLAM	27,201,538	31,063,595	14.2

Kaynak: tim.org Erişim Tarihi 05.01.2021

Yukarıdaki Şekil 4'e baktığımızda gözle görülür bir şekilde artışlar karşı karşıyayız. Diğer krizlerin etkilediği yıllara göre 2001 krizi zamanı Türkiye ihracatta sıkıntı yaşamamıştır. Bazı sektörlerde artışlar fark edilecek derece olmasının yanında diğer sektörlerde çok yüksek olmasa bile artışlar görülmektedir. Azalmalar sadece halı, tütün ve kuru meyve mamulleri sektöründe görülmüştür. Kısaca 2001 krizi ihracat sektörü karşısında etkisiz kalmıştır. Alışılmışın tersine teğet geçmiş diyebiliriz.

3.2.4. 2008 Global Krizinin Türkiye'ye ve İhracat Sektörüne Etkileri

Global ekonomik kriz gelişmiş ülkelerdeki piyasalarda ortaya çıkan finansal kriz 2008 senesinin son çeyreğinden sonra kökleşerek global finansa sistemini bütününe etkisi altına almıştır. Amerika Birleşik Devletleri iktisadi sorunların 2007 Senesinde oldukça hız kazanmıştır. Yalnız krize dönüşmesi 2008 senesinin ortalarını bulmuştur. Global krizin 2008 yılının ikinci yarısında meydana gelmesiyle Amerika Birleşik Devletleri 'nin ilk iki çeyrekte büyümesi Dolayısıyla finansal krizden durgunluğa girmeden atlatılacağı düşüncesine sebep vermiştir. Ayrışma teorisi ile beraber Amerika Birleşik Devletleri'nde herhangi bir durgunluk yaşansa bile Asya ülkelerinde özellikle içinde herhangi bir durgunluk yaşanmayacağı konusunda bir düşünce yapısı hakimdi. Global büyüme balonuyla petrol 147 \$'a ulaşmıştır. Petrol 200 \$ olacak bekleyişiyle gıda fiyatlarında yükseliş görüldü, global enflasyon paniği yaşandı. Bunun yanı sıra avro 1,60 \$ aşmış ve altının onsu 1000 \$'ın üzerine çıkmıştır. Fakat ikinci yar itibariyle rüzgar tersine döndü. Amerika Birleşik Devletleri resesyona girmiştir. Ekonomik buhran Avrupa Birliği, Japonya ve Çin başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Akabinde enflasyon paniğinin yerini deflasyon paniği aldı. Petrol fiyatları ani bir düşüş ile 40 \$'ın altına; avro 1.30 \$'ın, altın ise 900 \$ altına inmiştir(www.moutari.weebly.com , Erişim Tarihi : 11.03.2020).

2007 senesinde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinde problemlerin olması gerekenden fazla bir şekilde çoğaldığını yazmıştık. Fakat 2007 senesinde başlayan krizler 2008 senesinin ortalarında bir krize dönüşmüştür.

Global ekonomiye dahil olmuş - Türkiye ekonomisini 2008 yılı global ekonomik buhranının etkilemeyeceği düşünülemezdi. Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan akabinde Avrupa Birliği ülkelerini de etkisi altına alan kriz iki tarafta önemli derecede sarsılmıştır. 2008 global ekonomik krizinin sonuçları birçok AB ülke ülkesi için kötü olmuş hatta batma derecesine ulaşmıştır. Bunun yanı sıra AB güçlü ekonomiye sahip olan ülkeler birçok eylem planı ortaya koymuşlardır. Her zaman olduğu gibi o dönemde de Türkiye'nin AB ülkeleriyle ticaret ilişkileri olmuş ve yaklaşık olarak ihracatımızın yüzde ellisini oluşturmuştur. Bir önceki krizin aksine krizden ciddi şekilde etkilenen Avrupa'nın Türkiye ile olan ticari ilişkileri önemli şekilde azalmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin cari açığında artış yaşanmış, makro ekonomik dataalar kötüleşmiş, eski büyüme oranı yükselişte olan istihdam sorunu ve yoksullukla beraber Türkiye'de global krizden kaçamamıştır. Tüm sorunlar zincirleme şekilde, tetiklenerek artmıştır.

2008 global ekonomik krizinin en ağır etkisi Euro bölgesine olmuştur. Bölgede gözle görülür şekilde daralma söz konusu olmuştur. Kriz ortamında Türkiye'nin AB ülkelere ihracatı ve ülkemize giren sermayesi azalmıştır. Bu nedenle dış talepte bir düşüşle karşı karşıya kalınmıştır (Yurdakul: 2015).

Küresel finansal kriz, hemen hemen tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de daha yıkıcı sonuçlar doğurmuş, ekonomik ve sosyal hayatta olumsuz gelişmelere neden olmuştur. 2008'in ikinci yarısından 2009'un dördüncü çeyreğine kadar olan dönem mali krizden büyük ölçüde etkilenmiş, üretim ve milli gelir gerilemeye devam etmiş ve işsizlik oranı yükselmiştir. (Kutlu, Demirci: 2011).

2008 yılına gelene kadar Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı ülkenin toplam ihracat miktarının yarısından fazlasını oluşturmuştur. Kriz dönemine geldiğimizde ise , tüm dünya ülkelerinde görülen tek şey talepte daralmaydı. 2008 yılını son çeyreğinden başlayarak Avrupa Birliği üyesi ülkelerde satışlarda azalma görülmüş ve bu sebeple Türkiye'nin en büyük pazarı olan Avrupa Bölgesini kapsayan ihracatımızda önemli bir oranda düşüş yaşanmıştır. Bu nedenle Türkiye'deki mevcut

olan ihracatçı firmalar için yeni pazar arayışları mecburi bir hal almıştır (Özkardeş, 2016).

2007 yılı aralık ayında 9 milyar 480 milyon dolar olarak görülen ihracat rakamları, tam bir yıl sonra yani 2008 yılı aralık ayı itibariyle yüzde 25 değerinde azalarak 7 milyar 110 milyon dolar olarak kayıtlara geçti. Görüldüğü üzere bu global kriz döneminde Türkiye ihracatında gerileme söz konusu olmuştur. İhracatın bu dönemdeki en büyük kısmını sanayi sektörü oluştururken takip eden sektörler tarım ve madencilik olmuştur.

Tablo 17. 2007-2008 İhracat Rakamları

SEKTÖRLER	2007	2008	Değişim (08/07)	Pay(08) (%)	2007	2008	Değişim (08/07)	Pay(08) (%)
I. TARIM	1,110,205	1,160,900	4.57	16.33	11,355,230	13,558,893	19.41	10.63
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	855,702	867,527	1.38	12.20	8,645,036	10,104,146	16.88	7.92
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	281,411	307,383	9.23	4.32	2,807,971	3,806,566	35.56	2.99
Yaş Meyve ve Sebze	199,747	247,675	23.99	3.48	1,478,862	1,770,762	19.74	1.39
Meyve Sebze Mamulleri	89,441	89,955	0.57	1.27	1,000,293	1,097,900	9.76	0.86
Kuru Meyve ve Mamulleri	79,573	72,328	-9.10	1.02	904,569	1,081,512	19.56	0.85
Fındık ve Mamulleri	141,011	71,738	-49.13	1.01	1,517,100	1,416,010	-6.66	1.11
Zeytin ve Zeytinyağı	22,066	20,851	-5.51	0.29	246,766	186,646	-24.36	0.15
Tütün	37,871	52,667	39.07	0.74	642,457	699,038	8.81	0.55
Kesme Çiçek	4,581	4,928	7.57	0.07	47,019	45,713	-2.78	0.04
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	62,809	94,476	50.42	1.33	592,143	854,194	44.25	0.67
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamulleri	62,809	94,476	50.42	1.33	592,143	854,194	44.25	0.67
C. AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	191,693	198,897	3.76	2.80	2,118,051	2,600,553	22.78	2.04
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	191,693	198,897	3.76	2.80	2,118,051	2,600,553	22.78	2.04
II. SANAYİ	8,156,086	5,795,020	-28.95	81.50	91,893,604	110,681,534	20.45	86.81
A. TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	750,409	546,018	-27.24	7.68	8,826,565	9,294,485	5.30	7.29
Tekstil ve Hammaddeleri	519,600	376,908	-27.46	5.30	6,554,050	6,807,831	3.87	5.34
Deri ve Deri Mamulleri	135,162	88,616	-34.44	1.25	1,268,796	1,318,046	3.88	1.03
Hali	95,647	80,494	-15.84	1.13	1,003,720	1,168,608	16.43	0.92
B. KİMYEVİ MADDELER VE MAM.	1,087,087	607,226	-44.14	8.54	10,457,267	13,608,594	30.14	10.67
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1,087,087	607,226	-44.14	8.54	10,457,267	13,608,594	30.14	10.67
C. SANAYİ MAMULLERİ	6,318,589	4,641,776	-26.54	65.28	72,609,772	87,778,455	20.89	68.85
Hazırlanmış ve Konfeksiyon	1,321,386	987,880	-25.24	13.89	16,059,858	15,722,503	-2.10	12.33
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	2,036,508	1,069,351	-47.49	15.04	21,255,865	24,730,601	16.35	19.40
Elektrik - Elektronik	831,238	645,229	-22.38	9.07	9,094,522	9,860,425	8.42	7.73
Makine ve Aksamları	512,473	459,260	-10.38	6.46	5,552,212	6,916,307	24.57	5.42
Demir ve Demir Dışı Metaller	393,793	309,179	-21.49	4.35	5,189,620	6,173,135	18.95	4.84
Demir Çelik Ürünleri	890,364	867,800	-2.53	12.20	11,386,703	19,398,935	70.36	15.21
Çimento ve Toprak Ürünleri	211,375	206,023	-2.53	2.90	2,534,437	3,403,833	34.30	2.67
Değerli Maden ve Mücevherat	117,648	94,874	-19.36	1.33	1,479,951	1,507,168	1.84	1.18
Diğer Sanayi Ürünleri	3,803	2,181	-42.65	0.03	56,603	65,548	15.80	0.05
III. MADENCİLİK	214,301	154,386	-27.96	2.17	2,715,830	3,258,401	19.98	2.56
Madencilik Ürünleri	214,301	154,386	-27.96	2.17	2,715,830	3,258,401	19.98	2.56
TOPLAM	9,480,592	7,110,306	-25.00	100	105,964,665	127,498,828	20.32	100

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya baktığımızda 2007 ve 2008 yılları arasındaki farkı açık olarak görmekteyiz. En çok düşüş sanayi sektöründe görülse de daha önce de belirttiğimiz gibi en çok ihracat yapılan sektör de sanayi sektörüdür. Tarım sektöründe gerileme olmasa bile artış o kadar da etki edecek fazlalıkta değildir. Genel olarak söyleyebiliriz ki, 2008 Dünya Ekonomik krizi tüm dünyaya kötü etkisini gösterdiği gibi ülkemizin ihracat sektöründen de yan geçmemiştir.

3.2.5. 2008 Yılı Sonrasında İhracat Sektöründeki Değişimler

Dünya ekonomisi, 2010 yılını yaşanan küresel krizin üstesinden gelmeye çalışarak geçirdi. İki yıl geçmesine rağmen ekonomi hala kırılmalı ve iyileşme yolunda

istikrarsızdı. Gelişmiş ülkelerin uyguladıkları maliye ve genişletici para politikaları işsizliğin ortadan kaldırılmasında beklenen sonuçları elde edememiştir. Gelişmiş ülkelerde yüksek işsizlik oranının yanı sıra deflasyon riski devam etmekteydi. Gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon riskleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmekte olan ülkelerin kamu borç stokları ve bütçe performansları olumlu seyrini sürdürmekteydi. Avrupa ülkelerinin mali açıdan kötüleşmesi, kredi notlarının düşmesine neden oldu. En çok etkilenen Euro Bölgesi, borç krizinin yayılmasıyla başa çıkmak için çeşitli önlemler aldı. Merkez bankasının bilançosunun genişlemesi nedeniyle, bol küresel likidite varlık fiyatlarının yükselmesine neden oldu. Her anlamıyla dünyayı sarsan 2008 global krizin sonrasında, dünya aldığı aldığı yaraları bir nevi sarmaya çalışıyordu. Dünya tüm krizlerde olduğu gibi çabuk toparlanma sürecine geçmeye çalışıyordu. Bunun için para ve maliye politikaları birlikte kullanılarak kriz hızlıca aşılmaya çalışılmıştır. 2008 Krizi'nden sonra gelişmekte olan ülkelerin piyasaları, gelişmiş ülkelerin piyasa hareketlerine karşı daha dikkatli bir hal almıştır. Bundan dolayı TCMB, global belirsizlik ortamına karşı bir önlem almak doğrultusunda 2010 yılının sonuna gelindiğinde geleneksel para politikası araçlarına yeni olanları ekleyip, para politikalarını bir nevi modernize etmiş, çeşitlendirmiştir. En önemli para politikası araçlarından biri de faiz koridoru olmuştur.

Faiz koridoru aracı, geleneksel para politikasında yer almış olsa bile pasif bir rol üstlenmiştir. TCMB faiz koridoruna anlık müdahaleler yaparak, etkili olmaya çalışmış ve faiz koridorunu aktif bir araca dönüştürmüştür (Soygüzel, 2016).

Faiz koridorunu açıklarsak gecelik borçlanma faizi ile merkez bankasının belirlediği borç verme faizi arasında oluşan alandır. Bundan yararlanan TCMB, borç verme faiz oranını değiştirerek para arzını kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle faiz koridoru, TCMB'nin elindeki en önemli para politikası aracı olarak görülmektedir. Bankalar likidite ihtiyaçlarını TCMB'den borçlanarak karşılamakta, likidite fazlası olan bankalar TCMB'ye kredi sağlayabilmektedir. Kısacası gecelik para piyasası faiz oranları bu koridorda belirlenmektedir. (piyasarehberi.org Erişim tarihi: 21.03.2021).

2008 Dünya Ekonomik krizi sonrası toparlanmaya çalışan Türkiye ihracat bazında tekrardan bir yükseliş yakalamaya çalışmıştır. Krizinden sonra gelen 2009-2010 yıllarında Türkiye tarım, sanayi ve madencilik sektörlerinde ihracatta yükselmeye başlamıştır. Bu ivmeyle beraber Türkiye aldığı darbeleri atlamaya

çalışmıştır. Yani, 2008 krizi öncesindeki durumuna dönüş yapmaya çalışmıştır. 2009 yılında toplam 102 milyar 142 milyon 613 bin dolar olan ihracat miktarı 2010 yılı aralık ayı itibariyle 113 milyar 685 milyon 989 bin dolara yükselmiştir. Sanayi sektörü birinci olurken onu tarım ardından da madencilik sektörü izlemiştir.

Tablo 18. 2010 Aralık ayı ihracat tablosu

SEKTÖRLER	ARALIK				OCAK-ARALIK			
	2009	2010	Değişim ('10/'09)	Pay(10) (%)	2009	2010	Değişim ('10/'09)	Pay(10) (%)
I. TARIM	1.462,092	1.720,986	17.71	14.88	13,261,925	15,039,712	13.41	13.23
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	1,116,776	1,286,831	15.23	11.13	9,930,888	11,148,665	12.26	9.81
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	381,733	470,388	23.22	4.07	3,649,069	4,112,524	12.70	3.62
Yaş Meyve ve Sebze	308,143	321,402	4.30	2.78	1,954,247	2,184,303	11.77	1.92
Meyve Sebze Mamulleri	102,268	113,013	10.51	0.98	1,034,873	1,119,555	8.18	0.98
Kuru Meyve ve Mamulleri	97,558	137,290	40.73	1.19	1,111,786	1,243,308	11.83	1.09
Fındık ve Mamulleri	128,873	162,208	25.87	1.40	1,183,263	1,544,484	30.53	1.36
Zeytin ve Zeytinyağı	27,035	18,671	-30.94	0.16	209,337	189,520	-9.47	0.17
Tütün	65,762	58,162	-11.56	0.50	739,164	698,728	-5.47	0.61
Kesme Çiçek	5,404	5,699	5.46	0.05	49,150	56,242	14.43	0.05
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	81,458	116,498	43.02	1.01	828,808	962,309	16.11	0.85
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	81,458	116,498	43.02	1.01	828,808	962,309	16.11	0.85
C. AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	263,857	317,657	20.39	2.75	2,502,229	2,928,738	17.05	2.58
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	263,857	317,657	20.39	2.75	2,502,229	2,928,738	17.05	2.58
II. SANAYİ	7,765,803	9,498,849	22.32	82.14	81,312,147	93,520,669	15.01	82.26
A. TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	739,655	922,713	24.75	7.98	7,676,309	9,086,993	18.38	7.99
Tekstil ve Hammaddeleri	510,594	650,209	27.34	5.62	5,513,638	6,528,299	18.40	5.74
Deri ve Deri Mamulleri	127,511	128,855	1.05	1.11	1,076,640	1,272,305	18.17	1.12
Halı	101,550	143,650	41.46	1.24	1,086,031	1,286,389	18.45	1.13
B. KİMYEVİ MADDELER VE MAM.	935,229	1,440,665	54.04	12.46	9,660,896	12,720,421	31.67	11.19
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	935,229	1,440,665	54.04	12.46	9,660,896	12,720,421	31.67	11.19
C. SANAYİ MAMULLERİ	6,090,919	7,135,470	17.15	61.71	63,974,942	71,713,255	12.10	63.08
Hazırlanmış ve Konfeksiyon	1,237,021	1,463,625	18.32	12.66	13,301,704	14,644,153	10.09	12.88
Otomotiv Endüstrisi	1,537,121	1,714,627	11.55	14.83	15,043,181	17,382,809	15.55	15.29
Gemi ve Yat	215,985	48,554	-77.52	0.42	1,831,905	1,118,462	-38.95	0.98
Elektrik - Elektronik	915,866	962,847	5.13	8.33	8,558,030	9,630,539	12.53	8.47
Makine ve Aksamları	538,194	689,404	28.10	5.96	5,607,888	6,355,791	13.34	5.59
Demir ve Demir Dışı Metaller	443,973	572,516	28.95	4.95	4,494,326	5,796,890	28.98	5.10
Demir Çelik Ürünleri	848,252	1,274,235	50.22	11.02	11,029,428	12,302,328	11.54	10.82
Çimento ve Toprak Ürünleri	271,720	286,125	5.30	2.47	3,084,987	3,216,400	4.26	2.83
Değerli Maden ve Mücevherat	78,407	119,107	51.91	1.03	978,473	1,205,896	23.24	1.06
Diğer Sanayi Ürünleri	4,380	4,431	1.16	0.04	45,019	59,989	33.25	0.05
III. MADENCİLİK	306,827	343,931	12.09	2.97	2,508,425	3,658,875	45.86	3.22
Madencilik Ürünleri	306,827	343,931	12.09	2.97	2,508,425	3,658,875	45.86	3.22
Ihracatçı Birlikleri Kaydından Muaf İhracat					5,060,116	1,466,733	-71.01	1.29
TOPLAM (*)	9,534,721	11,563,765	21.28	100	102,142,613	113,685,989	11.30	100

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloda 2008 Ekonomik krizi sonrası süregelen 2009-2010 yılı ihracat rakamlarını kalem-kalem gösterilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse 2009-2010 seneleri Türkiye için gerçek anlamıyla toparlanma yılları olmuştur.

3.3. Türkiye'de Bankacılık Sektörü

Kriz dönemlerin en çok etkilenen sektörlerden birinin de bankacılık olduğu tahmin edilmesi zor bir şey değildir. Bir önceki bölümde krizlerin yaşandığı dönemlerde ihracat sektörüne olan etkisini inceledik. Bu bölümümüzde ise aynı yıllarda bankacılık sektörünün durumunu inceleyeceğiz.

3.3.1. 1960-1970'li yıllarda Türkiye'de Bankacılık Sektörü

1960'dan 1980'e kadar kamu müdahalesi Türk bankacılık sektörünü büyük ölçüde etkilemiştir. Tüm ekonomik faaliyetlerin kalkınma planları ve yıllık planlarla bağlantılı olduğu ve 1930'dan beri çoğu zaman uygulanan ithal ikamesine dayalı bir sanayi stratejisine dayanan kapalı bir bankacılık sistemi vardı. İthal ikameci sanayilerin tanıtılması, geliştirilmesi ve finansmanı en önemli konular olarak kabul edilmekte olup, bu strateji sistem ve mevzuat değişikliklerini ciddi şekilde etkilemiştir. (Ertuğrul ve Zaim, 1996:23).

Bu dönemde, mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, müteakip ithal ikamesi politikasına göre belirlenmiştir. Bankanın temel işlevi, kalkınmada yer alan yatırımın finansmanı olarak tanımlanmaktadır (Apak ve Tavşancı, 2008: 41-42). 1980 öncesi bankacılık mevzuatı ile bankacılık sistemine erişim kısıtlanmış, BBYKP'nin uygulanması sırasında ticari bankaların sayısında pratik kısıtlamalar ve yatırım ve kalkınma bankalarına ağırlık verilmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996: 23). Bu uygulamalara ek olarak, mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmekte, yapılandırılmış, yüksek maliyetli küçük bankalar birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerin düşürülmesine çalışılmaktadır. Bu dönemde amaç bankacılık sektöründe küçük bankaların değil, az sayıda büyük bankanın olmasını sağlamaktır. Elbette bu uygulamalar pek çok bankayı bankacılık sektöründe bir araya getirdi. (Apak ve Tavşancı, 2008:42).

1960'ların başında birçok banka faaliyetlerini durdurdu veya tasfiye edildi ve büyük miktarlarda mevduat bankacılık sektöründen çekildi. Bu dönemde, negatif reel faiz oranları bir kez daha bankalar açısından aşırı zararlara yol açmış, aşırı iç para politikası bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz etkilemiştir.

1970'lerde Türkiye'nin hizmet ve sanayi sektörleri hızla gelişti. Doğal olarak bu gelişme bankacılık sektörünü de etkiledi ve ardından Union Bank yayılmaya başladı. Türk banka holdinginin mantığı, bankanın bağlı ortaklıkları aracılığıyla bir holdinge dönüşmesi değil, bankanın bir holdinge ait olması ve yönetim ile denetimi birleştirmesidir (Hüseyin Şahin, 2006: 449). Holding bankalarının bu şekilde gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri, bankaların sağlayabileceği kredi faiz oranı üst sınırını kaldıran 7129 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 38. maddesi kapsamında özel sektöre sağlanan teşviklerdir. Özel sektöre yönelik teşvikler, holdingler için özel vergi

teşvikleri ve kamu itibarı gibi sermayesinin en az %25'ine sahip bağlı ortaklıkları vardı. (Tutcuoğlu,2010:9).

Tablo 19. 1960-1979 Yılları Arası Kurulan Bankalar

İsim	K.Tarihi	Kurulma Amacı
Turizm Bankası	1960	Turizme destek vermek amacıyla kurulmuştur
Sınai Yatırım ve Kredi Bankası	1963	Özel kesime orta vadeli yatırım ve işletme kredisi sunmak ve sermaye piyasasını geliştirmek için kurulmuştur
Devlet Yatırım Bankası	1964	KİT'lerin orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarının karşılanmak için bu kurumlarda yaratılacak olan fonları toplayıp ve tekel olarak yönetmek amacıyla kurulmuştur
Maden Bankası	1968	Sanayi dışında bulunan sektörlerle destek amacıyla kurulmuştur.
Amerikan-Türk Dış Tic. Bankası	1964	1964'te Bank of America'nın %20, Banca d'America d'Italia'nın %4 iştirakiyle, Türkiye İş Bankasına bağlı bir şubesi olarak kurulmuştur.
Arap-Türk Bankası	1977	Arap yarımadası sermayedarlarını Türkiye'ye çekmek, uluslararası çalışmak amacıyla kurulmuştur.
Devlet San. Ve İşçi Bankası	1975	Ülke dışında işgücü olarak bulunan vatandaşların birikimlerini değerlendirmesi amacıyla kurulmuştur
Anadolu Bankası	1962	Türk Ekspres ve Buğday Bankasının birleşimidir

Kaynak: tbb.org Erişim Tarihi 06.01.2021

3.3.2. Türkiye Bankacılık Sektöründe 1980'li Yıllar

Ocak 1980'de uygulanan ekonomik istikrar politikası, insanlara ekonomik kalkınma ve ekonomik istikrarsızlıkla mücadele konusunda farklı bir anlayış kazandırdı. 24 Ocak 1980 kararının getirdiği yeni ekonomik açılım, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme anlayışından en çok yararlanan sektörlerden biri de elbette bankacılık sektörüydü.

1980 senesinin ardından sektöre girişlerde artık kolaylıklar sağlanmıştır. Bununla beraber sektörden çıkışlar hiçte kolay değildi. Bu dönemde bankaların sayılarında artış görülmüştür. Bu artışların büyük çoğunluğunu yabancı bankalar oluşturmaktaydı(Şahin,2006:449). 1980 yılında yaşanan olaylar doğrultusunda yabancı banka sayıları 4 e kadar gerilese de 1990'lı yılların başında yabancı banka sayısı 24 olmuştur(Apak ve Tavşancı,2208:44). Türkiye'nin dışa açılma ve küreselleşme çabaları ve dış ekonomik ilişkilerin gelişmesi dış ticaret bankacılığını da teşvik etmiştir. Özetle, dış dünyaya açılmak bir yandan yabancı sermayenin ülkeye girişini teşvik ederken, diğer yandan yerli özel sermayenin yabancı sermayeli ticari bankalar kurmasını, yurt dışında mevduat ve ticari banka şubeleri açmasını teşvik etmektedir. (Şahin, 2006:449). Aynı yılın 1 Temmuz'unda, mevduat faizinin serbestleştirilmesi kararının ardından bankacılık sisteminin hızla gelişmesi, 1982'deki

bankacılık krizini tetikledi. 1 Ocak 1983'te faiz oranları yeniden kontrol altına alındı. Faiz oranı 1987'de tekrar serbest bırakıldı ve iki yıl sonra aşırı rekabet nedeniyle sınırlandı. (Şahin,2006:449).

Aynı yıl 1 Temmuz kararıyla kredi ve mevduat faizlerinin serbestleştirilmesinin akabinde hızlı bir gelişim gösteren “*bankerlik sistemi*” , 1982 senesinde banker krizine neden olmuştur. 1983 yılının ilk gününden itibaren ise faizler bir kez daha kontrol altına alındı. 1987 senesinde tekrardan serbest bırakılan faizlere 1989 yılında aşırı rekabet sebebiyle üst limit konulmuştur (Tutcuoğlu,2010:9).

1980'lerde bankacılık sektörünün olumlu gelişimi, dış ekonomik ilişkilerimizin gelişmesiydi. Bankalar, artan dış ekonomik aktivite için kredi verme eğilimindedir. Yabancı bankalar da dış ticaretin finansmanı için yerli bankalarla rekabet etmek için Türkiye'ye geldi. Bu da doğal olarak Türk bankacılık sektörünün rekabetinin artmasına neden oluyor. Bankaların bilgisayarlaşması, özellikle ATM'lerin kullanıma girmesi ile banka şubelerinin sayısı azalmıştır. (Şahin,2006).

1984 yılında yeni bir gelişme daha yaşanmıştır. Her banka kendi kur fiyatlarını günlük olarak açıklayabilme ve döviz tevdiat açma hakkı tanınmıştır (Ergüneş,2008).

Ancak bu tanınan haklar sektörde bazı dalgalanmalara neden olduğundan dolayı 1986 Mart ayı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurlarının esas alındığı sisteme tekrardan geri dönüş sağlanmıştır. 1998 yılı Ağustos ayı itibariyle ise döviz kurları piyasa şartlarına yakın şekilde saptanmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında 'döviz ve efektif piyasalar oluşturulmuştur(Şahin,2006).

1980'li yıllar aynı zamanda yabancı ortaklık döneminin de başlangıcıdır. Amerika sermayeli “Irving Trust Tütünbank”a ortak olur.ENKA Holding de” *Japon Mitsui ve Amerikan Chemical Bank*” ile birlikte ortak banka kurma çalışmalarına başlamıştır (Ergüneş,2008).

1985 yılı Mayıs ayı itibariyle devlet tahvillerinin periyodik ihaleler şeklinde satışına başlanılmıştı.1986 yılında büyüyen bankacılık faaliyetlerine fon bulmada kolaylık sağlamak için bankalar arası para piyasası faaliyete geçmiştir. Bununla

birlikte aynı yıl *‘‘İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’’* faaliyete geçmiştir (Ergüneş,2008).

1987'deki yeniden yapılanma, ekonomik çevrede yeni bir tartışma konusu haline geldi. Bir yandan tahsili gecikmiş krediler hızla artarken, öte yandan kamu bankaları tahsili gecikmiş krediler nedeniyle bir darboğazla karşılaştı, bu nedenle bu sistemin yeniden yapılandırılması gerekiyordu.

3.3.3. 1990'lı Yıllarda Türkiye’de Bankacılık Sektörü

‘‘1990'lı yıllarda, makroekonomik istikrarsızlık, kamu sektöründe oluşan devasa açıklar, kamu bankalarının bozucu etkileri, risk algısı ve yönetiminin zayıflaması nedeniyle bankacılık sektörü, üretimi desteklemek ve kaynakları kullanmak için finansal aracılık işlevlerini etkin bir şekilde yerine getiremedi’’. Bu durumun bir sonucu olarak *‘‘Türk Bankacılık Sektöründe öz kaynak yokluğu, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, devlet bankalarının sektör içindeki paylarının fazlalığı, aktif kalitede yetersizlik, piyasa risklerine duyarlılık ve kırılabilirlik, yetersiz kalan iç kontrol, risk yönetimi, şeffaflığın eksik olması gibi yapısal zayıflık’’* göstergeleri ile yüz yüze gelmiştir (Boyacıoğlu,2003).

Yukarda saydığımız göstergeler sonucunda bankacılık sektörü hem iç hem de dış şoklara duyarlı ve kırılabilir olmuştur. Bu dönemde hükümetin uygulamaya koyduğu yanlış politikalar ile beraber hazine ihalelerinin iptali ve dolayısıyla uluslararası rating kuruluşlarının ülkemiz için uygun gördüğü kredi notunun düşük olması kriz ortamını hazırlamıştır. Bu gelişmeler aşırı değer kazanmış Türk Lirası'na devalüasyon beklentisi de eklenince 1994 Krizi ortaya çıkmıştır (Tutcuoğlu;2010). 1994 Krizi ile Türk Bankacılık Sektörü kayda değer kayıplarla yüzleşmiştir. Yaşanan bu kriz üç bankanın tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Bu bankalar; *‘‘Türkiye Turizm Yatırım Bankası ve Dış Ticaret Bankası, Marmara Bank ve İmpexbank’’* olmuştur (Ergüneş, 2008).

Krizin etkileri kısa süre içerisinde aşılsa da akabinde gelişen olaylar ; *‘‘Uzakdoğu ve Rusya Krizleri’’*, 1999 yılında meydana gelen depremden kaynaklı ekonomide karşılaşılan bazı daralmalar bankacılık sektörünü etkisi altına almıştır. Yaşanan bu olaylar sonrasında bankalar yüksek riskin hakim olduğu ortamda faaliyetlerini sürdürmek zorunda kaldılar (Boyacıoğlu,2003). 1990'lı yılların ortalarında birkaç banka için özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir;

Tablo 20. 1990’lı Yılların Ortasında Özelleştirilen Bankalar

Banka Adı	Tarih	Özelleştiren Kuruluş
Sümerbank	1995	Garipoğlu Grubu
Etibank	1997	Nergis Holding & Medya
Denizbank	1997	Zorlu
Anadolu Bankası	1997	Başaran Grubu

Kaynak: Ergüneş, 2008:182

1998 yılında verilen geniş ayrıcalıklardan yararlanmak ve yükseliş gösteren “holding bankacılığı”yla medya organlarının da banka sahibi oldukları görüldü.

Tablo 21. Medya Organları ve Sahip Oldukları Bankalar

İhlas Finans	TGRT, Türkiye Gazetesi, İHA
Asa Finans	Samanyolu TV, Zaman Gazetesi
Bank Ekspres	Kanal 6, Yeni Yüzyıl
Etibank	Sabah Grubu
Bank Kapital	Ceylan Holding, CTV
İnterBank	NTV
İktisat Bankası	Show TV, Cine5, Akşam Grubu

Kaynak: Ergüneş, 2008:183

1999 yılının ikinci yarısı itibariyle yürürlüğe konulan 4389 sayılı Bankalar Kanunu gerekli dönüm noktası olmuştur. Bu kanunun ışığında 23 Haziran tarihinde BDDK kuruldu ve Hazine müsteşarlığının bankacılıkla bağlantılı olan tüm görev ve yetkileri bu kuruma devredildi. 2000 yılı 31 haziran tarihi itibariyle resmi faaliyete geçmiştir. Bu kanun doğrultusunda banka sahibi olmak ve banka kurmak artık eskisi kadar kolay olmadı (Boyacıoğlu,2003) .

3.3.4. 2000’li Yıllarda Türkiye Bankacılık Sektörü

Milenyum çağına girildiği zaman bankacılık sektörü için yenilikler yapılarak sektörü daha ileriye taşıma girişimleri devam etmiştir. 2000 yılının birinci günü uygulanmaya başlanan 2000’li yılların başlangıcında bankacılık sektörü için bir dizi yeni girişimler yapılarak, sektör adına daha sağlam bir yapıya ulaşma hedeflenmiştir. 1 Ocak 2000 yılında uygulaması başlanan “Uluslararası Para Fonu İstikrar Programı olan Enflasyonla Mücadele Programı” bankacılık sektörüyle birlikte sosyal güvenlik ve uluslar arası arbitraj olarak üç alanda yapısal reform yapmaktaydı. .Bu program kapsamında sağlanan başlıca iktisadi politikaların içinde bankacılık sektörüne özel olan iki tane politika ise; kurların sabitlemesi ve bankacılık kanununun çıkartılmasıdır.

2000 yılında bankacılık sektörünün likiditeye, faiz oranlarına ve döviz kuru tehditlerine duyarlılığının artmasıyla birlikte Kasım 2000 krizi patlak verdi. Krizden sonra likidite eksikliği nedeniyle faiz oranlarının hızla yükselmesi bankaların mali yapısını da bozmuştur. Kriz sonrası alınan tedbirlerle finansal piyasalardaki oynaklık kısmen giderilmiştir. Ancak 2001 olayları, bankacılık sektörü tam anlamıyla toparlanmadan bankacılık sektörüne yeniden zarar verdi. Bu durumun nedeninin çok basit olduğu söylenebilir, finansal yapının uzun vadeli zayıflığıdır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra 2000 yılı enflasyonla mücadele planı terk edildi. 22 Şubat 2001 tarihinden itibaren dalgalı döviz kuru değişti. (Boyacıoğlu,2003).

Döviz kuru sisteminin terk edilmesinden kaynaklanan güven ve istikrarsızlık krizini yok etmek ve ekonomide tekrardan yapılanma ve alt yapı sağlayabilmek için “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulandı. Programın temel unsurları şunlardır: Bankacılık sektörünün yapısal sorunlarının kalıcı olarak çözülmesi ve küresel ölçekte sağlıklı ve rekabetçi bir yapıya kavuşması için sistemin yeniden düzenlenmesi belirlenmiştir. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesinde “Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı”nın ana amacı, kamu bankalarının finansal sistemde istikrarı bozucu bir unsur haline gelmesinin engellenmesi olmuştur. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesindeki bankaların sorunları biran önce çözüme kavuşturulmalı, düzenlemeler yapılmalı, yaşadıkları krizden kötü etkilenen özel bankaların ise sağlıklı bir sisteme kavuşması sağlanmalıdır (Boyacıoğlu,2003) .

Bankacılık sektöründe yeniden yapılanma sağlanması sürecinde, yurtdışı bankaları'nın sermaye, teknoloji ve bilgisinden yararlanma amaçlanmıştır. Yabancı banka ya da danışmanların bilgisinden yararlanmak ve yabancı bankaların sisteme girmesinin teşvik edilmesi ilkesi yapılandırılmış planda yer almaktadır. Yeniden yapılanma kapsamında bankanın sermaye yapısının Basel II Anlaşması standartlarına uygun olarak güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve bankaların TMSF'ye dayalı olarak yerli ve yabancı yatırımcılara satışına başlanmıştır (Karacaoğlu,2011).

Tablo 22. Yabancıların Nitelikli Paya Sahip Olduğu Bankalar

Banka Adı	Yabancı Ortak	Pay
Türkiye Ekonomi Bankası	BNP Paribas	%50
Yapı Kredi Bankası	Unicredit	%50
Garanti Bankası	G.E. Capital Cooperation	%25,5
Şekerbank	Kazak Bank Turan Alem	%34
Akbank	Citibank	%20

Kaynak: Apak ve Tavşancı, 2008

Tablo 23. Tamamen Yabancı Bankaya Dönüşen Ulusal Bankalar

Ulusal Banka	Satın Alan Kuruluş	Açıklama
Demirbank	HSBC Bank A.Ş.	TMSF tarafından 2002 yılında satılmıştır
Citibank	Nova Bank	TMSF tarafından 2002 yılında satılmıştır
Türk Dış Ticaret Bankası	Fortis Bank N.V SA	%89 pay 2005 yılında alınmıştır
Finans Bank A.Ş.	National Bank of Greece	%46 pay 2006 yılında satın alınmıştır
Denizbank	Dexia Participation Belgique	%75 pay 2006 yılında satın alınmıştır
Bank Pozitif Kredi ve Kalkınma Bankası	Bank Hapoalim BM Bank	%58 pay 2006 yılında satın alınmıştır
Tat Yatırım Bankası	Merrill Lynch European Azset Holding	%99 pay 2006 yılında satın alınmıştır
Tekfen Bank	Eurobank EFG	%70 pay satışı 2007 yılında BDDK tarafından onaylandı

2000-2001 krizinden ciddi şekilde etkilenmesine rağmen, Türkiye bankacılık sektörü'nün 2002 yılında yeniden kazançları artmaya başladı. 2007 yılının son dönemleri itibariyle bankacılık sektörünün kârı 12 milyar dolar ile Türkiye Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesi olmuştur (Kubar ve Oskay ,2010) .

2000'li yıllarda, Türkiye'nin ekonomisi ve bankacılık sektörü, diğer durumlardan İnternet bankacılığının gelişmesi ve yaygınlaşmasından etkilendi. İnternet bankacılığının gelişimi, önceki iletişim devrimlerinden çok daha hızlıydı ve aynı zamanda ticari bankaların çehresini de değiştirmiştir. E-ticaretin gelişmesiyle birlikte telefon bankacılığı ve internet bankacılığı da bu zamanlarda önemli ilerleme kaydetmiştir (Tutcuoğlu,2010).

2004 yılında enflasyon ve nominal faiz oranlarındaki düşüş ve dövizin değerindeki artış bankacılık sektörünün yapısını belirledi. Böylece oluşan rekabet bankacılık hizmetlerini çekecek ve işlemlerdeki "maliyet" unsurunu daha önemli hale getirecekti. Mayıs 2005'te Uluslararası Para Fonu ile yeni bir standby anlaşması imzalandı. "Bankacılık Yasası", "Vergi İdaresi Reformu", "Sosyal Güvenlik

Reformu" gibi düzenlemeler ve desteklenen illerinin kaynak problemleri çıkarılmış, bu düzenlemelerin Uluslararası Para Fonu üzerinde ciddi etkisi olmuştur(Apak ve Tavşancı,2008).Bankacılık faaliyetlerini ayarlayan mevzuat, kabul edilen ilke ve uygulamalara yaklaştırmak için 2005 yılında güncellenmiştir. Bu gelişmelere ek olarak, etkin "denetim tekniklerinin ve sermaye piyasaları'nın"yetersiz gelişimi, yetersiz kalan mali altyapı, devlet bankaları ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna sahip bankalardan kaynak aktarımları, yurt içi ve yurt dışı piyasalarda daha çok ve uzun vadede kaynak gelişimini engellemeye devam etmekteydi. Ayrıca Avrupa Birliği ile müzakereler 17 Aralık 2004 tarihinde başlamış ve Türkiye'deki IMF ilişkileri ve yabancı yatırım kararı bankacılık sektörünün genel yapısını etkilemiştir(Karacaoğlan,2011) .

2008 Global Ekonomik Krizinin finans sektörü üzerindeki iki önemli etkisi öngörülmüştür. Bunlardan ilki; uluslararası piyasalardan sağlanan fonların ciddi şekilde düşüş göstermesi ve maliyetlerden yükselme görülmesi, diğeri ise; küresel büyüklükteki bu krizin ihracatının çoğunluklar Avrupa üzerinden sağlanıldığı Türkiye'nin Euro bölgesinde yaşanan yavaşlanmadan direkt olarak etkilenecek olmasıydı. Kriz hem Türkiye hem de Türkiye benzeri ülkelerde başta bankacılık sektörü olmakla, dış kredi kaynaklarında gerilemeye neden olmuştur. Devam eden dönemlerde bankacılık sektörünün sağladığı kuramsal/ticari, bireysel ve KOBİ kredilerinde azalış söz konusuydu. Yüksek kredi maliyetleri ve dış kaynak kredilerinin azalmasıyla beraber bankalar kredi vermede isteksiz davrandıkları görülmüştür (Arabacı,2016).

2008 yılında krizin olduğu ülkede bankacılık sektöründe dönemsel net karı 12,7 milyar TL değerinde kayda geçilmiştir. Krizinin etkilerini sürdürdüğü 2009 yılında sektörün net karı büyük oranda artış göstermiş 19,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu artışın en önemli sebebi faiz giderlerinde oluşan azalma gösterilebilir. 2008 yılı itibariyle 53,2 milyar TL olan faiz giderleri takip eden senede 41,7 milyar TL'ye kadar gerileme görülmüştür. Kriz döneminde faiz oranlarının düşmesin dolayı, mevduatlara verilmiş olan faiz tutarları azalmıştır. Verilmiş "kredilerin vadeleri mevduatlara kıyasla" daha uzun süreler olduğundan, faiz oranlarında yaşanan azalma 2009 yılı kredilerinde bir etki yaratmamıştır, bunun yanı sıra faiz gelirlerinde yalnızca 500 milyon TL azalma olmuştur (Demir,2015).

Tablo 24. 2007- 2010 yılları arası Gelir Gider Tablosu (Milyar TL)

	2007	2008	2009	2010
Faiz Gelirleri	69,2	84,1	83,6	75,9
Faiz Giderleri	43,4	53,2	41,7	37,1
Net Faiz Geliri	25,7	30,8	41,8	38,7
Ticari Kar/Zarar (Net)	0,7	-0,2	1,6	0,1
Net Ücr. Ve Kom. Gelirleri/Giderleri	7,1	8,4	9,2	9,9
Diğer Faaliyet Gelirleri	6,1	5,0	4,8	8,7
Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı (-)	4,9	7,5	12,4	6,7
Diğer Faaliyet Giderleri	17,2	20,7	21,4	24,5
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar/Zararı	17,5	15,8	24,0	26,2
Net Dönem Karı/Zarar	14,3	12,7	19,4	21,3

Kaynak: Demir, 2015

SONUÇ

Çalışmada krizlerin tarihçesi, gelişimi ve sonuçları araştırılmıştır. 1929 yılı Global krizi başta olmakla küresel ve lokal bazda yaşanan krizlerin ülke ekonomisine olan etkileri incelenmiş ve tablo veya grafiklerle yıllar bazında örneklendirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, kriz veya ekonomik buhran diye adlandırılan bu durum, ülke içerisinde bir panik veya başka bir deyişle depresyon haline sebep olmuştur. Yaşanan krizler ülke içerisinde han halkından başlayarak en üst düzey devlet makamlarında sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Kriz zamanlarında ülke üretmez hale geldiğinden dışarıya açılmada en önemli faktör ihracatta aksaklıklar yaşanmıştır.

Ülke içi veya ülke dışı yaşanan her olumsuz gelişme krize sebep olacak faktörlerdendir. Örneğin; Salgınlar, savaşlar, doğal afetler, siyasi olaylar ve s. Tüm bunlar ülkeleri birkaç yıla geriye götürecektir şekilde etkilemektedir. Örnek verdiğimiz durumların bazıları ülkenin imajını dış çevreye iyi göstermemektedir. Yaşanan olaylar ülkeye olan güveni sarsmakta ve dıştan gelecek yatırımları etkilemektedir. Her olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak ve ülkenin imajını olumlu yöne döndürmek uzun zaman almaktadır. Özellikle güven konusunda dış yatırımcıları ikna etmek normalden daha zorlaşmaktadır.

Krizler zamanı ülkeyi ayakta tutan iki en büyük sektörlerde payını almaktadır. Bunlar ihracat ve bankacılık sektörüdür. Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde ihracatımız kötü yönde ilerlerken sonradan düzelmeye yüz tutsa da ara-ara yaşanan krizler etkisini büyük derecede göstermiştir. İlk yıllarımızda eksi yönde seyretmemiz en önemli sebebi Osmanlı döneminden kalan borçlardır. Borçların ödenmesi uzun bir süre almıştır. Türkiye istatistiklere bakıldığı zaman daha çok tarımsal yönde ihracat yapmıştır. Ülkenin ihracat sektöründe ilişki içinde olduğu ülkeler genel olarak Avrupa Birliği ülkeleri olmuştur. Ülkenin ihracat hacminin yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülke ihracat yaptığı takdirde ülkeye döviz girişi sağlanmaktadır. Bu durum söz konusu olduğu zaman diğer temel sektör bankacılık devreye girmektedir. Bankacılık birebir olarak ihracat sektörüyle ilişki içerisinde. Krizlerin yaşandığı dönemlere bakacak olursak ihracat zayıflığı yaşandığı zamanlardan ilk olarak bankacılık etkilenmiştir. Bankacılık sektörü etkilendiğinde ise, bu baskılara dayanamayan bankalar tasfiye etmiş, küçülmeye gitmiş veya birleştirilmiştir. Kapanan ve küçülmeye giden bankalar olduğu müddetçe istihdam sorunu yaşanmıştır. İşsizlik oranlarında yükselme görülmüştür.

Araştırmanın sonucunda yıllar bazında yapılan incelemelerde kriz dönemlerinde ihracat sektöründe yaşanan olumsuzlar direkt olarak bankacılığa yansımıştır. Bankalar likidite sorunlarında karşı karşıya kalmıştır. Bu durum da işletmelere kredi verebilme durumu ciddi anlamda etkilemiştir. Ülkeye olan güvensizlik yatırımcıları kaçırmış ve bankada bulunan mevduatlarını geri çekmeye sebep olmuştur. Böylece bankalar bir nevi işlevini kaybetmiştir. Ülke imalatta yaşanan sıkıntılar nedeniyle ihracat yapamamakta bu da ülkeye döviz girişi veya başka bir dille güven sorunundan dolayı yatırımın olmamasına bu da ülkenin her tabakasını bir şekilde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Afşar M., Küresel Kriz Ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Eskişehir,
- Aksu, L . (2014). Türkiye’de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 16 (1) , 375-426 .
- Alagöz, M., Işık, N., & Delice, G. (2006). Finansal Krizler İçin Erken Uyarı Sinyali Olarak Cari Hesap Göstergeleri. *Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Makale Derlemesi, Editörler: Halil Seyidoğlu ve Rifat Yıldız, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 345-374.*
- Aloğlu, Z. T. (2005). Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler ve bankacılık krizler üzerindeki etkileri. *TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 45.*
- Apak, S. & Tavşancı, A. Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişme Ve Ekonomi Politikalarıyla Uyumu. *Maliye ve Finans Yazıları, 1(80).*
- Arabacı, H. Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, *Social Sciences Research Journal, vol. 3, pp. 1-6, -TÜRKİYE, 9, 2016.*
- Ay H. Ve Uçar Ö. (2015), Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 17 Sayfa: 11-32, İzmir
- Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu; ABD Mortgage Krizi (2008), Sayı 3, Ağustos 2008
- Boratav K (2007). Bir Çevrimin Yükseliş Aşamasında Türkiye Ekonomisi. İçinde Boratav (2010). Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, 2. Basım, İstanbul: Yordam, 471-480.,
- Boyacıoğlu, M. A., (2003), 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler, [www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CMelek%20ACAR%20BOYACI OĞLU%5C523-538.pdf](http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CMelek%20ACAR%20BOYACI%20OGLU%5C523-538.pdf)
- Buluş A. ve Kabaklı E. (1929), Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması, SÜ İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

- Cengiz, A. (2008), 1929 Ekonomik Krizi'nin İstanbul'a Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Y. Lisans Tezi.
- Coşkun, Y. (2012). Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri. *Business & Economics Research Journal*, 3(1).
- Çetin, E., & Savrul, M. (2016). Türkiye'de 1980 sonrası Liberalleşme sürecinde dış ticaretteki gelişmelerin Türkiye'nin cari açığına etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 511-532.
- Demir Ö. (2013), Ekonomik Kriz Döneminde uygulanan Vergi Politikaları, Adnan Menderes Üniversitesi İİBF, Aydın
- Demir, M. (2015), 2008 Küresel Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirbaş, T. (2003). Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 4(2).
- Doğan E., Küresel kriz Cari Açık Ve Türkiye, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir
- Duman , K., (2008) Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisine Genel Bir Bakış
- Eğilmez, M. (2012). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye. *Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12. 2012).*
- Emin, D. (2017). Türkiye'nin Finansal Krizleri Ve Göstergeleri. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*.
- Engin, M. (2007). Gelişmiş Ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler Ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Eren F. M. (2010), Ekonomik Krizler Ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler Ve Türkiye Karşılaştırması
- Ergün K (2010). Önder, Küresel Kriz Ve Türkiye Ekonomisi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir

- Ergüneş, Nuray (2010), “Finansallaşma Döneminde Geç Kapitalistleşen Ülkelerin Stratejileri: Türkiye Örneği,” *Praksis*, Sayı: 22.
- Ertuğrul, A. ve Osman Zaim (1996). *Bilkamat İşletme ve Finans* yayınları, Türk bankacılığında etkinlik: tarihi gelişti kantitatif analiz
- Göcen, S. (2017), Türkiye'nin 1990-2015 Dönemindeki Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme, *Marmara İktisat Dergisi*, 1(I), ss. 61-76.
- Güloğlu, B. ve A. E. Altunoğlu (2002) “Finansal Krizler: Latin Azerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:27.
- Gürsoy, M. (2009) : *Ekonomik Ve Finansal Krizler Tarihi Ve Bugünü*,1. Baskı, Baskı Ve cilt Yaylacık Matbaası, Nisan
- Kaderli Y. ve Küçükkaya H. (2012), 2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 12, 2012, Sayfa 85-96, Denizli
- Kaminsky, G. L., & Reinhart, C. M. (1999). The twin crises: the causes of banking and balance-of-payments problems. *American economic review*, 89(3), 473-500.
- Karacaoğlan, Ç. (2011). Yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sektörüne girişi. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Karakozak Ö. (2012), 2008 Küresel Finansal Krizinin Finansal Oranlar Üzerine Etkisi: İmkb'de İşlem Gören İmalat Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, Niğde Üniversitesi İİBF, Niğde
- Korkmaz, B., & Aybarç, S. (2018). Bir İktidar Aracı Olarak Dış Yardım Ve Dış Borçlar: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Türkiye'nin Dış Borçlanma/Borçlandırılma Serüveni. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 623-655.
- Kutlu, H , Demirci, N . (2011). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış Ve Mevcut Durum . *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , (52) , 121-136

- Oskay, C., & Kubar, Y. Küresel Mali Krizde Türk Bankacılık Sektörü. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 70-83.
- Önder, İ. (2009). Küresel kriz ve Türkiye ekonomisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (42), 12-25.
- Özkardeş, L. 2008 Krizinin Türkiye'nin İhracat Ürünleri ve Pazar Konfigürasyonuna Etkisi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (8), 30-37.
- Öztürk S. ve Gövdere B. (2010), Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta
- Sertdemir S. (2012), 2008 Finansal Krizinin Avrupa Birliği Ve Türkiye Üzerindeki Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, Haziran 2012, Afyonkarahisar
- Seyidoğlu H. Ve Yıldız R. (2006), Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, 1. Baskı, Arıkan Yayın Evi, Cilt, Yaylacık Matbaası. Ankara
- Şahin, H., Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.
- Şen B. (2012), 2008 Finansal Krizinden Öncü Göstergeleri Ve İmkb İmalat Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama, Niğde Üniversitesi, Niğde
- Topallı, N. (2006). Kriz sonrası uygulanan IMF tipi istikrar programları ve ekonomik etkileri: Güneydoğu Asya ve Türkiye örneği.
- Turan Z.: Dünyadaki Ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2011, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 56-80, Niğde
- Tutcuoğlu, R. S. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Bireysel Bankacılığın Gelişimi Nedenleri ve Bankacılık Sektörü Açısından Oluşturduğu Riskler. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Tezi.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kriz> Erişim Tarihi 17.09.2020
- <https://www.ekodialog.com/Konular/finansal-kriz-nedir.html> Erişim Tarihi 17.09.2020
- <https://www.fortuneturkey.com/gsyih-ve-gsmh-nedir> Erişim Tarihi 19.09.2020

<https://www.paraborsa.net/i/odemeler-dengesi-nedir-odemeler-dengesi-bilancosu-nedir/>. Erişim Tarihi 19.09.2020

<https://finanswebde.com/ekonomide-issizlik/> Erişim tarihi 13.09.2020

<https://www.matriksdata.com/> Erişim Tarihi 20.09.2020

<https://www.investaz.com.tr/yatirim/enflasyon-nedir> Erişim tarihi 19.09.2020

www.moutari.weebly.com , Erişim Tarihi : 17.11.2020

www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi:18.11.2020

www.moutari.weebly.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020

www.moutari.weebly.com , Erişim Tarihi : 18.11.2020

www.muhasabenet.net, Erişim Tarihi: 18.11.2020

http://www.mahfigilmez.com, Erişim Tarihi: 18.11.2020

http://piyasarehberi.org, Erişim Tarihi: 19.11.2020

gümrükleme.net Erişim tarihi 28.12.2020

igeme.com.tr Erişim Tarihi 29.12.2020

ekidialog.com Erişim tarihi 05.01.2021

igeme.com.tr Erişim Tarihi 28.12.2020

tim.org.tr

piyasarehberi.org Erişim tarihi: 21.03.2021

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı Soyadı : İsmayıl Mammadzada
Doğum Yeri ve Tarihi :
Medeni Hali :
İletişim Bilgileri :

EĞİTİM BİLGİLERİ:

DENEYİMLER

YABANCI DİL

İngilizce

Rusça

